

บทที่ 2

แนวความคิด ความเป็นมาและหลักการพื้นฐานเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี

ในการดำเนินคดีอาญานั้น กระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้มีหลักการสำคัญหลายประการที่จะเป็นหลักประกันให้เกิดความบริสุทธิ์ยุติธรรมให้มากที่สุด เช่น หลักการพิจารณาคดีโดยเปิดเผย การพิจารณาคดีต่อหน้าจำเลย สิทธิการมีทนายความ ตลอดจนการได้รับการพิจารณาคดีด้วยความรวดเร็ว ต่อเนื่อง และเป็นธรรม เพราะผลกระทบของการดำเนินคดีอาญานั้นส่งผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชน โดยเฉพาะผู้ที่ตกเป็นผู้ต้องหาหรือจำเลย เนื่องจากสภาพบังคับทางอาญามีผลไปในทางจำกัดสิทธิและเสรีภาพในด้านต่างๆ เช่น มีการจับกุม คမ်းขังในระหว่างพิจารณาคดี เป็นต้น

2.1 กระบวนการยุติธรรมทางอาญา

กระบวนการยุติธรรมทางอาญา เป็นกระบวนการสำหรับดำเนินคดีอาญาโดยหน่วยงานต่างๆ ของรัฐในการบังคับใช้กฎหมายทางอาญา กล่าวคือ เมื่อมีการกระทำความผิดอาญาเกิดขึ้นเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยในสังคมจึงเป็นหน้าที่ของรัฐในการระงับข้อพิพาทและอำนวยความสะดวก โดยหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาจะทำงานเชื่อมต่อกันอย่างเป็นระบบนับแต่มีการกระทำความผิดอาญาเกิดขึ้น ก็จะมีหน่วยงานตำรวจทำหน้าที่ป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม ดำเนินการสืบสวนจับกุมตัวผู้กระทำความผิด สอบสวนรวบรวมพยานหลักฐาน เพื่อส่งพนักงานอัยการตรวจสอบสำนวนการสอบสวน และหน่วยงานอัยการมีหน้าที่ตรวจสอบสำนวนการสอบสวนของตำรวจ ตลอดจนพิจารณาสั่งฟ้องหรือไม่ฟ้องคดีต่อศาล และศาลก็มีหน้าที่ในการพิจารณาพิพากษาคดีโดยเป็นอำนาจอิสระของศาลในการพิจารณาพิพากษาคดีจากพยานหลักฐานต่างๆ ที่คู่ความยื่นต่อศาล และหากคู่ความฝ่ายใดเห็นว่าการพิจารณาพิพากษาคดีไม่เป็นธรรมก็สามารถยื่นอุทธรณ์ฎีกาต่อไปได้ และท้ายที่สุดก็จะมีหน่วยงานราชทัณฑ์ทำหน้าที่ในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดในระหว่างพิจารณาคดีและตามที่ศาลพิพากษาลงโทษไว้โดยให้เป็นไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและกฎหมายอื่นที่มีโทษทางอาญา อย่างไรก็ตาม กระบวนการตรวจสอบข้อเท็จจริงจากองค์กรต่างๆ ตั้งแต่การสอบสวน การฟ้องร้อง การพิจารณาพิพากษาคดี ตลอดจนการบังคับโทษภายใต้หลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อชี้ขาด

ข้อเท็จจริงในแต่ละขั้นตอนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ทั้งขั้นตอนก่อนฟ้อง ขั้นตอนการสอบสวนฟ้องร้อง ขั้นตอนการพิจารณาพิพากษา รวมถึงขั้นตอนในการบังคับโทษอาชญากรรม การดำเนินการที่กระทบถึงสิทธิและเสรีภาพของบุคคลหรือผู้ถูกกล่าวหาได้ แม้ว่าการดำเนินคดีอาญาได้กระทำไปเพื่อหาตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษซึ่งเป็นการกระทำเพื่อประโยชน์สาธารณะก็ตาม การดำเนินคดีอาญาในขั้นตอนต่าง ๆ จึงต้องคำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพของบุคคลหรือผู้ถูกกล่าวหาที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมด้วย

2.1.1 วัตถุประสงค์ของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

จากหลักการดังกล่าวข้างต้น กระบวนการยุติธรรมทางอาญามีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 2 ประการ กล่าวคือ

(1) การควบคุมอาชญากรรม (Crime Control Model)

มีวัตถุประสงค์ในการส่งเสริมประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรม โดยมุ่งควบคุมระงับ และปราบปรามอาชญากรรมเป็นหลัก โดยเชื่อว่าการที่เจ้าหน้าที่ของรัฐไม่สามารถจะควบคุมและปราบปรามอาชญากรรมหรือจับกุมอาชญากรมาลงโทษตามกฎหมายได้นั้น ย่อมเป็นการกระทบกระเทือนต่อความสงบเรียบร้อยของสังคมและเสรีภาพของประชาชนผู้สุจริต ดังนั้น กระบวนการยุติธรรมที่ดีต้องมีสถิติการจับกุมสูงๆ เป็นหลักที่เน้นประสิทธิภาพ คือ การประสพผลสำเร็จโดยการลงแรงและลงทุนน้อยที่สุด และการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐต้องดำเนินการด้วยความรวดเร็วและเด็ดขาด โดยการค้นหาความจริงในกระบวนการยุติธรรม จะดำเนินการไปตามขั้นตอนต่าง ๆ ที่กำหนดไว้อย่างสม่ำเสมอ ไม่หยุดชะงัก ดำเนินการอย่างต่อเนื่องและเป็นการปฏิบัติงานประจำ และเจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมมีดุลพินิจในการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเต็มที่

(2) การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคล (Due Process Model)

เป็นวัตถุประสงค์ที่ตรงข้ามกับการควบคุมอาชญากรรม กล่าวคือ ในการปฏิบัติหน้าที่ต้องยึดหลักนิติธรรม เน้นการคุ้มครองสิทธิบางอย่างของประชาชนมากกว่าการพยายามป้องกันอาชญากรรม ซึ่งวัตถุประสงค์ในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลนี้ได้รับอิทธิพลจาก 3 หลักการ คือ หลักสิทธิมนุษยชน แนวคิดเสรีนิยม และหลักประชาธิปไตย โดยรัฐต้องคำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพของประชาชน โดยต้องให้หลักประกันการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพแก่ประชาชน ดังนั้น แม้การกระทำความผิดอาญาจะเป็นการกระทำที่กระทบต่อสังคมโดยรวม หากแต่การมุ่งค้นหาความจริงเพียงอย่างเดียวอาจกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของบุคคลผู้ถูกกล่าวหาได้ การดำเนินคดีอาญาจึงต้องรักษาสมดุลระหว่างวัตถุประสงค์ในการรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมและการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้ถูกกล่าวหาด้วย อย่างไรก็ตาม การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของ

บุคคลนั้น มิได้หมายความว่ารัฐจะไม่สามารถกระทำการอันเป็นการกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของผู้ถูกกล่าวหาได้เลย เพราะรัฐยังคงต้องพยายามค้นหาความจริงเพื่อนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ โดยการกระทำใดๆ อันเป็นการกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของผู้ถูกกล่าวหาจะสามารถกระทำได้ต่อเมื่อมีกฎหมายบัญญัติให้อำนาจไว้เท่านั้น และจะต้องไม่กระทำการเกินขอบเขตของกฎหมายที่ให้อำนาจนั้น จากอิทธิพลของหลักการทั้งสามดังกล่าวข้างต้น การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาต้องอยู่บนหลักการของการเคารพต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้ถูกกล่าวหา และการมีระบบการตรวจสอบถ่วงดุลระหว่างองค์กรในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เพื่อให้วัตถุประสงค์ในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลเกิดขึ้นอย่างแท้จริง

กระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่ดีจึงต้องประสานวัตถุประสงค์ทั้งสองประการดังกล่าวซึ่งมีความขัดแย้งให้เกิดความสมดุลกัน และต้องมีหลักเกณฑ์ต่างๆ ที่จะมาควบคุมการใช้อำนาจของเจ้าพนักงานของรัฐให้ใช้อำนาจภายในขอบเขตของกฎหมายเพื่อให้เจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาใช้อำนาจอย่างมีภาวะวิสัย (Objectivity) ไม่ใช่ใช้อำนาจอย่างอำเอใจ (Subjectivity) และรัฐจะต้องกำหนดกลไกที่จะให้องค์กรต่างๆ ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญามีการตรวจสอบถ่วงดุลอำนาจกัน (check and balance) ระหว่างองค์กร นอกเหนือจากการตรวจสอบหรือควบคุมกันเองภายในองค์กรซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องกระทำอยู่แล้ว¹ เพื่อให้การดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญาสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ทั้งสองประการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ทั้งนี้ กระบวนการยุติธรรมทางอาญาประกอบด้วยสองส่วนหลัก คือ กฎหมายอาญาและกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา กล่าวคือ กฎหมายอาญามีภารกิจในการคุ้มครองสังคม ปรามปราม และป้องกันการกระทำความผิด และกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามีภารกิจในการทำให้กฎหมายอาญามีผลบังคับและทำให้ภารกิจของกฎหมายอาญาเกิดผลอย่างจริงจัง² ดังนั้น กฎหมายทั้งสองส่วนนี้จึงต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาทั้งสองประการดังกล่าว เพื่อให้กระบวนการยุติธรรมทางอาญาเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล รวมทั้งเกิดประโยชน์ต่อสาธารณะอย่างแท้จริง

¹ จาก “ความโปร่งใสและการตรวจสอบกระบวนการยุติธรรมทางอาญาตามแนวทางในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540”, โดย สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล, (2541, ธันวาคม), *บทบัญญัติ, เล่ม 54 ตอน 4*, น. 57.

² จาก *กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา* (พิมพ์ครั้งที่ 8) (น.40), โดย คณิต ฃ นคร, 2555, กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

2.1.2 ระบบการดำเนินคดีอาญาและขั้นตอนการฟ้องคดีอาญา

การจำแนกระบบการดำเนินคดีอาญานั้น ต้องพิจารณาจากหลักเกณฑ์ 2 ประการ คือ

(1) มีองค์กรที่ทำหน้าที่ที่ต่างกันเพื่อถ่วงดุลอำนาจ กล่าวคือ ต้องมีการพิจารณาว่ามีการแยกองค์กรที่ทำหน้าที่ “สอบสวน-ฟ้องร้อง” ออกจากองค์กรที่ทำหน้าที่ “พิจารณา-พิพากษา” หรือไม่

(2) มีการคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดในการดำเนินคดีหรือไม่

ระบบไต่สวน (Inquisitorial System) ระบบการดำเนินคดีในโลกนี้จะเริ่มพัฒนาจาก “ระบบไต่สวน” ก่อน กล่าวคือ ในการดำเนินคดีอาญาไม่มีการแยกองค์กรที่ทำหน้าที่ “สอบสวน-ฟ้องร้อง” ออกจากองค์กรที่ทำหน้าที่ “พิจารณา-พิพากษา” แต่การดำเนินคดีทั้งหมดอยู่ภายใต้การดำเนินการของบุคคลหรือองค์กรเดียว โดยศาลจะมีบทบาทหน้าที่ทั้งการสอบสวน ฟ้องร้องและพิจารณาพิพากษาคดี ดังนั้น ระบบไต่สวนนี้จึงขาดการเคารพหลักสิทธิมนุษยชนและหลักความเสมอภาคในการต่อสู้คดี ผู้ถูกกล่าวหาหรือจำเลยตกอยู่ในฐานะเป็น “กรรมของคดี (procedural object)” ไม่ได้ได้รับการรับรองสิทธิต่างๆ แต่อย่างใด และมีฐานะเป็นเพียงผู้ช่วยเหลือศาลในการค้นหาความจริงของคดีหรือเป็นเพียงผู้ถูกชักฟอกจากการไต่สวนของศาลเท่านั้น จึงอาจสรุปได้ว่าระบบไต่สวนนั้นมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ เป็นความลับ ไม่เป็นปฎิบัติ และการดำเนินคดีได้กระทำเป็นลายลักษณ์อักษร³

ระบบกล่าวหา (Accusatorial System) เป็นระบบการดำเนินคดีที่เข้ามาแทนที่ระบบการไต่สวน เนื่องจากแนวความคิดเรื่องเสรีนิยม (liberalism) ได้รับการยอมรับมากยิ่งขึ้น โดยระบบกล่าวหาที่มีการแยกองค์กรที่ทำหน้าที่ “สอบสวน-ฟ้องร้อง” ออกจากองค์กรที่ทำหน้าที่ “พิจารณา-พิพากษา” โดยองค์กรทั้งสองมีอิสระต่อกันและมุ่งให้เกิดการตรวจสอบถ่วงดุลกัน และผู้ถูกกล่าวหาได้รับการยกฐานะเป็น “ประธานในคดี (procedural subject)” วิธีพิจารณาคดีอาญาจึงให้สิทธิต่างๆ แก่ผู้ถูกกล่าวหา และเปิดโอกาสให้ต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้ผู้ถูกกล่าวหาจะได้รับหลักประกันว่าจะถูกลงโทษต่อเมื่อมีคำพิพากษาของศาลเท่านั้น จึงอาจสรุปได้ว่าระบบกล่าวหาที่มีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ เปิดเผย เป็นปฎิบัติ และไม่เป็นลายลักษณ์อักษร และมีรูปแบบที่อธิบายได้ 4 ประการ คือ

1. การต่อสู้คดีของกลุ่มความสองฝ่ายที่ขัดแย้งและเป็นปฎิบัติกัน
2. ในการพิจารณาคดี คู่ความต้องปรากฏตัวในศาลเพื่อแสดงเหตุผล พยานหลักฐานสนับสนุนข้ออ้างและข้อโต้แย้งของแต่ละฝ่ายด้วยวาจา

³ จาก คู่มือกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 2 สิทธิของผู้เสียหายในคดีอาญา (พิมพ์ครั้งที่ 1) (น. 9-10), โดย อุทัย อาทิวา, 2554, กรุงเทพฯ: วิ.เจ.พรินติ้ง.

3. ผู้พิพากษาทำหน้าที่เป็นคนกลาง (Arbitrate) ประเมินพยานหลักฐานที่แต่ละฝ่ายนำเสนอ

4. คำวินิจฉัยของศาลจะวางอยู่บนพื้นฐานของพยานหลักฐานที่ได้จากการสืบพยานของคู่ความเท่านั้น จะไม่นำพยานหลักฐานนอกเหนือจากนั้นมาพิจารณา⁴

จากระบบการดำเนินคดีอาญาทั้งสองจะเห็นได้ว่า แนวคิดของระบบกล่าวหาตั้งอยู่บนพื้นฐานของการประกันสิทธิและเสรีภาพของผู้ถูกกล่าวหา ในขณะที่แนวคิดของระบบไต่สวนตั้งอยู่บนพื้นฐานของประโยชน์สาธารณะในการดำเนินคดีและลงโทษผู้กระทำความผิด ซึ่งหากใช้เกณฑ์แนวคิดการแบ่งแยกความแตกต่างระหว่างระบบกล่าวหาและระบบไต่สวนอาจกล่าวได้ว่าระบบกล่าวหา มีแนวโน้มไปทางการประกันสิทธิและเสรีภาพของประชาชน (Due Process Model) ในขณะที่ระบบไต่สวนเน้นหนักไปที่การป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม (Crime Control Model)⁵

ขั้นตอนการฟ้องคดีอาญา แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่ การดำเนินคดีชั้นเจ้าพนักงาน (Pre-trial stage) การดำเนินคดีชั้นศาล (trial stage) และการดำเนินคดีชั้นบังคับโทษ (Execution stage)

1. การดำเนินคดีชั้นเจ้าพนักงาน (Pre-trial stage) เป็นขั้นตอนการสอบสวน-ฟ้องร้อง ได้แก่ การรวบรวมข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานทุกชนิดที่เกี่ยวกับการกระทำความผิด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบข้อเท็จจริงและพฤติการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อให้รู้ตัวผู้กระทำความผิด และนำตัวมาดำเนินคดี อันจะนำไปสู่การฟ้องคดีเพื่อพิสูจน์ให้เห็นความผิดและนำพยานหลักฐานที่รวบรวมได้เสนอต่อศาล เพื่อนำไปสู่การชี้ขาดในการดำเนินคดีต่อไป และองค์กรที่ทำหน้าที่ในการสอบสวน-ฟ้องร้องโดยทั่วไป ได้แก่ องค์กรพนักงานสอบสวน องค์กรพนักงานอัยการ หรือองค์กรอื่น เช่น ศาล เจ้าพนักงานของรัฐ เป็นต้น โดยการดำเนินคดีชั้นเจ้าพนักงานนี้มีหลักการที่สำคัญ 3 ประการ คือ การดำเนินคดีเป็นการลับ การดำเนินคดีเป็นลายลักษณ์อักษร และการดำเนินคดีไม่ต้องทำต่อหน้าผู้ต้องหา

2. การดำเนินคดีชั้นศาล (trial stage) เป็นขั้นตอนการพิจารณา-พิพากษา ได้แก่ การชี้ขาดข้อเท็จจริงที่มีการฟ้องร้องและกำหนดผลของการดำเนินคดี โดยขั้นตอนการชี้ขาดข้อเท็จจริงเรียกว่า การพิจารณา และขั้นตอนการกำหนดผลของการดำเนินคดีเรียกว่า การพิพากษา และองค์กร

⁴ แหล่งเดิม.

⁵ จาก “การนำรูปแบบการพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองมาพัฒนารูปแบบการพิจารณาคดีอาญาทั่วไป,” โดย สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล, (2548), หลักสูตรผู้บริหารกระบวนการยุติธรรมระดับสูง (บ.ย.ศ.) รุ่นที่ 8 วิทยาลัยการยุติธรรม (รายงานผลการวิจัย), สำนักงานศาลยุติธรรม. น. 5-8.

ที่ทำหน้าที่ในการพิจารณา-พิพากษานี้มีเพียงองค์กรเดียว คือ ศาล ซึ่งเป็นองค์กรผู้ใช้อำนาจตุลาการตามหลักการแบ่งแยกอำนาจ โดยการดำเนินคดีชั้นศาลนี้มีหลักการที่สำคัญ 3 ประการ คือ การดำเนินคดีโดยเปิดเผย การดำเนินคดีด้วยวาจา และการดำเนินคดีต้องทำต่อหน้าจำเลย

3. การดำเนินคดีชั้นบังคับโทษ (Execution stage) เป็นขั้นตอนการบังคับให้เป็นไปตามคำพิพากษา ซึ่งเรียกว่าขั้นตอนการบังคับโทษ

จากขั้นตอนการฟ้องคดีอาญาทั้งสามขั้นตอนนี้จะเห็นได้ว่าเป็นผลมาจากระบบการดำเนินคดีระบบกล่าวหาที่มีการแยกองค์กรที่ทำหน้าที่ “สอบสวน-ฟ้องร้อง” ออกจากองค์กรที่ทำหน้าที่ “พิจารณา-พิพากษา” โดยหลักการดำเนินคดีในแต่ละชั้นมีความแตกต่างกันตามภารกิจหน้าที่ขององค์กรนั้น

2.2 หลักการเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

2.2.1 ความเป็นมาและพัฒนาการของสิทธิมนุษยชน

สิทธิมนุษยชน (Human Rights) เป็นสิทธิของมนุษย์ทุกคนบนโลกที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิดและเป็นสากลไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ ชนชาติ ประเทศ เพศ ผิวพรรณ ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม สติปัญญา ความสามารถ ฐานะทางเศรษฐกิจที่จะดำเนินชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี มีอิสระเสรีภาพ เสมอภาค มีชีวิตที่ดี มีสิทธิแสวงหาวัตถุประสงค์มาดำรงชีพ ได้รับการยอมรับจากสังคมและการปฏิบัติจากรัฐอย่างเหมาะสม นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา การเคลื่อนไหวปกป้องคุ้มครองและเผยแพร่แนวคิดสิทธิมนุษยชนค่อยๆ ขยายตัวมากขึ้นจนถึงในปี พ.ศ. 2540 จึงเกิดรัฐธรรมนูญที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง และยังมีบทบัญญัติว่าด้วยสิทธิมนุษยชนอย่างเด่นชัดรวมไปถึงการก่อให้เกิดคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติด้วย

ความหมายของสิทธิมนุษยชนหรือ Human Rights คือ สิทธิของความเป็นมนุษย์หรือสิทธิในความเป็นคนของทุกคน ซึ่งเป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน เป็นมาตรฐานขั้นต่ำที่พึงมี เป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์อย่างมีศักดิ์ศรีและมีคุณค่า หากมีการล่วงละเมิดต่อสิทธิดังกล่าวย่อมจะได้รับการรับรองและคุ้มครองโดยกฎหมาย เช่น สิทธิในชีวิตร่างกายและความมั่นคงปลอดภัย สิทธิในการถือครองทรัพย์สิน ตลอดจนสิทธิในการเคลื่อนไหวและการเลือกถิ่นที่อยู่อาศัย เป็นต้น นอกจากนี้สิทธิมนุษยชนยังหมายถึง สิทธิที่พึงมีเพื่อการพัฒนาบุคลิกภาพ คุณภาพชีวิต เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เช่น สิทธิในการเลือกนับถือศาสนา สิทธิในการเลือกที่จะประกอบอาชีพ สิทธิในการแสดงความคิดเห็น ตลอดจนสิทธิในการมีส่วนร่วมในทางการเมือง เป็นต้น จะเห็นได้ว่าสิทธิมนุษยชนประกอบไปด้วยสิทธิต่างๆ ครอบคลุมวิถีชีวิตของมนุษย์ทุกคนตั้งแต่เกิดจนตาย

จากความหมายของสิทธิมนุษยชนดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า สิทธิมนุษยชนมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิตามธรรมชาติ กล่าวคือ สิทธินี้เกิดขึ้นพร้อมกับความเป็นมนุษย์ โดยพื้นฐานแล้วมิใช่กฎหมาย แต่ได้ถูกกำหนดให้มีความชัดเจนขึ้นในภายหลัง เช่น ความเท่าเทียมกันในเรื่องเพศและในการประกอบอาชีพ ถือเป็นสิทธิมนุษยชนซึ่งได้มีการออกกฎหมายต่างๆ เพื่อรับรองและคุ้มครองสิทธิดังกล่าว

2. สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่ไร้พรมแดน กล่าวคือ สิทธินี้เป็นสิทธิที่ปราศจากขอบเขต เช่น สิทธิในชีวิต สิทธิในการเลือกนับถือศาสนา ถือว่ามนุษย์ทุกคนทุกแห่งในโลกเป็นผู้มีสิทธินี้อย่างเท่าเทียมกัน โดยไม่มีข้อยกเว้น

3. สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิของมนุษย์ทุกคน กล่าวคือ สิทธินี้ถือเป็นของทุกๆ คน เช่น ทุกคนที่เกิดมาจะมีสิทธิในชีวิต ร่างกายโดยเท่าเทียมกันในประการที่จะปราศจากการถูกทำร้ายหรือถูกทำละเมิดโดยบุคคลอื่น

4. สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่เป็นนิรันดร์ กล่าวคือ สิทธินี้สามารถพิสูจน์ได้ว่ามีอยู่และนำไปใช้ได้จริงในทุกยุคทุกสมัย

5. สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิเฉพาะตัวของมนุษย์ กล่าวคือ สิทธินี้ไม่สามารถจำหน่าย โอนให้กับบุคคลอื่นใดได้ ไม่ว่าโดยทางใดๆ

6. สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่ปราศจากสภาพบังคับ กล่าวคือ สิทธินี้โดยพื้นฐานแล้วไม่มีสภาพบังคับ การที่จะทำให้มีสภาพบังคับเช่นเดียวกับสิทธิตามกฎหมายได้ก็ด้วยการนำสิทธิเหล่านั้นไปบัญญัติไว้ในกฎหมาย เช่น ในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองของสหประชาชาติ หากประสงค์ที่จะให้มีความผูกพันหรือมีสภาพบังคับตามกฎหมายภายใน ก็ต้องนำไปบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายภายในของแต่ละประเทศ เป็นต้น⁶

หลักการพื้นฐานของสิทธิมนุษยชนมี 6 ประการ ดังต่อไปนี้

1. ทุกคนมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) เป็นสิทธิติดตัวทุกคนตามธรรมชาติตั้งแต่เกิด (National Rights)

2. คนทุกคนมีความเสมอภาคและห้ามการเลือกปฏิบัติ (Equality and non-discrimination)

3. สิทธิมนุษยชนเป็นของคนทุกคนโดยไม่เลือกเชื้อชาติ ศาสนา เพศ อายุ อาชีพ สถานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม สุขภาพและความคิดเห็นด้านต่างๆ (Universality)

⁶ จาก *สิทธิมนุษยชน* (พิมพ์ครั้งที่ 4) (น. 24-26), โดย อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์, 2553, กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

4. สิทธิมนุษยชนเป็นองค์รวมแยกเป็นส่วนๆ ไม่ได้และพึ่งพิงกัน (Indivisibility & Interdependently)

5. การมีส่วนร่วมและการเป็นส่วนหนึ่งของสิทธินั้น (Participation & Inclusion) หมายความว่า ประชาชนแต่ละคนหรือกลุ่มประชาชนหรือประชาสังคมย่อมมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการเข้าถึงและได้รับประโยชน์จากสิทธิพลเมืองและการเมือง และสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

6. ตรวจสอบได้และใช้หลักนิติธรรม (Accountability & the Rule of Law)

ดังนั้น การที่จะเข้าใจความหมายของสิทธิมนุษยชนนั้นจำเป็นต้องเข้าใจหลักการต่างๆ ที่ถือเป็นองค์รวมของสิทธิมนุษยชนด้วย คือ

สิทธิ (Rights) ซึ่งเป็นสิ่งที่ติดตัวมนุษย์ทุกคนตามธรรมชาติที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ซึ่งไม่มีใครล่วงละเมิดได้ ทุกคนมีสิทธิมีชีวิตที่จะอยู่รอด อยู่อย่างมีเกียรติและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ แม้กฎหมายยังไม่รองรับแต่สิทธิก็ยังมีอยู่

เสรีภาพ (Freedom) คือ การที่มนุษย์สามารถทำอะไรก็ได้ภายใต้ขอบเขตของศีลธรรมอันดีงาม โดยไม่เบียดเบียนสังคมหรือไม่ล่วงล้ำสิทธิของบุคคลอื่นหรือส่วนรวม ซึ่งคำว่าสิทธิและเสรีภาพมักจะอยู่รวมกันดังปรากฏในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติเพื่อแสดงออกทางความคิดและการปฏิบัติ

2.2.2 ความเป็นมาและพัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity)

ในทางตำราของกฎหมายต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ได้พยายามอย่างยิ่งที่จะให้ความหมายของคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” (Menschenwuerde) แต่อย่างไรก็ตาม จนถึงปัจจุบันนี้ยังไม่นิยามใดที่ได้รับการยอมรับเป็นการทั่วไป ดังนั้น การที่จะทำความเข้าใจเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จึงจำเป็นต้องย้อนกลับไปศึกษาความเป็นมาในประวัติศาสตร์ของคำว่า “ศักดิ์ศรี” (Wuerde) ซึ่งในทางประวัติศาสตร์ได้มีการนิยามความหมายของคำว่า “ศักดิ์ศรี” ไว้แตกต่างกันออกไป โดยคำว่า “ศักดิ์ศรี” (dignitas) ในความหมายของชาวโรมัน หมายถึง เกียรติในทางส่วนบุคคลที่ปรากฏต่อสาธารณะ ดังนั้น ศักดิ์ศรีในความหมายของชาวโรมันจึงไม่ใช่เรื่องของบุคคลทุกคน หากแต่หมายถึงเฉพาะบุคคลที่ได้รับเกียรติจากสาธารณะเท่านั้น แต่คำว่า “ศักดิ์ศรี” ในความเข้าใจของศาสนาคริสต์ หมายถึง ความเมตตาของพระเจ้าซึ่งเกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงในทางศาสนาคริสต์ว่า มนุษย์นั้นถูกสร้างขึ้นตามความประสงค์ของพระเจ้า ดังนั้น ศักดิ์ศรีของมนุษย์มีอาจถูกทำลายหรือถูกพรากไปได้โดยการกระทำของบุคคลอื่น หากแต่ถูกทำลายได้โดยบาปของตนเอง ศักดิ์ศรีในความหมายของคริสต์ศาสนาจึงเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า คำสอนว่ามนุษย์ทุกคนมีความเสมอเหมือนกันในสายตาของ

พระผู้เป็นเจ้าเพราะต่างเป็นบุตรของพระผู้เป็นเจ้าทุกคน คำสอนในเรื่องศักดิ์ศรีหรือความเป็นมนุษย์ในความหมายที่มนุษย์ คือ สัตว์โลกที่มนุษย์สร้างขึ้นตามรูปแบบฉายาของพระองค์ (Image of God) มนุษย์จึงไม่อาจยอมให้อำนาจรัฐอยู่เหนือมนุษย์ชนิดที่ปราศจากเงื่อนไข โดยนัยดังกล่าวเมื่อถือว่ามนุษย์ คือ ฉายาของพระเจ้า มีศักดิ์ศรีอันศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับจากพระเจ้า ความเป็นมนุษย์จึงเป็นสิ่งสูงส่ง มนุษย์เป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่ง มนุษย์จึงไม่อาจปฏิบัติต่อมนุษย์เหมือนไม่ใช่มนุษย์หรือไม่อาจมองมนุษย์ด้วยกันเหมือนเป็นสัตว์หรือสิ่งธรรมชาติอื่นใดที่พระเจ้าสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์มนุษย์ แต่ในทางตรงกันข้าม มนุษย์จักต้องมีความเคารพต่อกันหรือรู้จักปรับใช้กันและกัน ส่วนในทางพระพุทธศาสนาถึงแม้จะมีได้มีการพูดถึงคำว่า “ศักดิ์ศรี” ไว้โดยตรงแต่พระพุทธองค์เคยตรัสไว้ในอัครกถุสสูตรว่า วรรณะทั้งสี่อันประกอบด้วยกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทรนั้นสามารถประพฤติได้ทั้งในทาง “กรรม” ที่ดำและขาว ดังนั้น วรรณะหรือชนชั้นจึงไม่ใช่เครื่องวัดความผิดถูกชั่วของบุคคล และได้ตรัสว่าทั้งพราหมณ์ แพศย์ และศูทรย่อมเกิดจากพวกนั้นมีใช่พวกอื่น เกิดจากคนเสมอกันมีใช่เกิดจากคนที่ไม่เสมอกัน เกิดขึ้นโดยธรรมมีใช่เกิดขึ้นโดยอธรรม จะเห็นได้ว่า การให้คำนิยามคำว่า “ศักดิ์ศรี” จากการศึกษาในทางประวัติศาสตร์ หลักปรัชญาและความเชื่อทางศาสนา การศึกษาความหมายของ “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” บนพื้นฐานดังกล่าวยังไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจในทางหลักกฎหมายเพราะความหมายของคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ในทางกฎหมาย นักกฎหมายของเยอรมันได้ให้คำอธิบายว่า มนุษย์ทุกคนเป็นมนุษย์โดยอำนาจแห่งจิตวิญญาณของเขาเอง ซึ่งทำให้เขาแตกต่างจากความเป็นอยู่ในสถานะธรรมชาติที่ปราศจากความเป็นส่วนบุคคล และการทำให้บรรลุเป้าหมายภายในขอบเขตส่วนบุคคลนั้นย่อมขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจของบุคคลนั้นเองในการที่จะกำหนดตนเองและการสร้างสภาพแวดล้อมของตนเอง โดย Klaus Stern ได้สรุปสาระสำคัญของ “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ว่าหมายถึง คุณค่าอันมีลักษณะ เฉพาะและเป็นคุณค่าที่มีความผูกพันอยู่กับความเป็นมนุษย์ ซึ่งบุคคลในฐานะที่เป็นมนุษย์ทุกคนได้รับคุณค่าดังกล่าวโดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงเพศ เชื้อชาติ ศาสนา วัย หรือคุณสมบัติอื่นๆ ของบุคคล ในความหมายนี้ “ศักดิ์ศรี” จึงหมายถึงลักษณะบางประการที่สร้างออกมาเป็นคุณค่าเฉพาะตัวของมนุษย์อันเป็นสาระสำคัญในการกำหนดความรับผิดชอบของตนเองและเป็นสาระที่มนุษย์แต่ละคนได้รับเพื่อเห็นแก่ความเป็นมนุษย์ของบุคคลนั้น ส่วนศาลรัฐธรรมนูญสหพันธ์ของเยอรมันได้เคยวินิจฉัยในคดีเกี่ยวกับ “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” โดยอธิบายว่า เป็นการเรียกร้องการสร้างอิสระของปัจเจกบุคคลในรัฐเสรีประชาธิปไตย ถือว่ามีคุณค่าสูงสุดที่ไม่อาจล่วงละเมิดได้ จึงเป็นสิ่งที่ต้องให้ความเคารพและต้องได้รับการคุ้มครองจากตนเอง ดังนั้น เพื่อเห็นแก่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของปัจเจกบุคคล รัฐจึงจำเป็นต้องทำให้เกิดความมั่นคงแก่ปัจเจกบุคคลในการพัฒนาลักษณะส่วนบุคคลให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ นอกจากนี้คำวินิจฉัยนั้น ศาลรัฐธรรมนูญ

สหพันธ์ของเยอรมันได้วินิจฉัยว่า⁷ มาตรา 1 ของรัฐธรรมนูญ (Grundgesetz) ได้ให้หลักประกันในทางคุณค่าซึ่งปัจเจกบุคคลได้รับหลักประกันดังกล่าวเพราะความเป็นบุคคล การไม่อาจล่วงละเมิดได้ในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น เป็นการรับรองคุ้มครองจากการแทรกแซงในปริวิตลส่วนบุคคล จากการให้ความหมายของ “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ของนักนิติศาสตร์และโดยคำพิพากษาของศาลรัฐธรรมนูญแห่งสหพันธ์ของเยอรมันนั้นอาจสรุปได้ว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นเป็นคุณค่าที่มีลักษณะเฉพาะอันสืบเนื่องมาจากความเป็นมนุษย์และเป็นคุณค่าที่ผูกพันอยู่เฉพาะกับความเป็นมนุษย์เท่านั้น ทั้งนี้ไม่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขอื่นใดทั้งสิ้น เช่น เพศ เชื้อชาติ ศาสนา คุณค่าของมนุษย์ดังกล่าวนี้มีความมุ่งหมายเพื่อให้มนุษย์มีความเป็นอิสระในการที่จะพัฒนาบุคลิกภาพส่วนตัวของบุคคลนั้นๆ ภายใต้อำนาจรับผิดชอบของตนเองโดยถือว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” เป็นคุณค่าที่มีอาจจะล่วงละเมิดได้ การละเมิดต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคลหรือละเว้นการกระทำใดๆ ที่จะเป็นการละเมิดต่อสิ่งดังกล่าว รัฐมีภาระหน้าที่ที่จะดำเนินการใดๆ ในทางที่จะทำให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคลเอื้อต่อการดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์อย่างมีศักดิ์ศรีหรือเอื้อต่อการใช้สิทธิและเสรีภาพตามที่รัฐธรรมนูญได้บัญญัติรับรองคุ้มครองไว้ และความหมายของ “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ตามแนวคิดปฎิญาสาขององค์การสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิมนุษยชนถือเป็นแบบแผนหนึ่งของหลักการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพที่เป็นรูปธรรมที่อยู่เหนือความเป็นส่วนตัวของบุคคลหนึ่งบุคคลใดเป็นการเฉพาะ ในทฤษฎีของ Jack Donnelly ได้แสดงความเห็นว่า⁸ แหล่งที่มาของสิทธิมนุษยชน คือ ธรรมชาติเชิงศีลธรรมของมนุษย์ (Man’s moral nature) สิทธิมนุษยชนเป็นสิ่งจำเป็นมิใช่เพียงเพื่อการมีชีวิตอยู่ แต่เพื่อการดำรงชีวิตที่มีศักดิ์ศรี กล่าวคือ เพื่อชีวิตที่มีคุณค่าสมกับความเป็นมนุษย์ (life worthy of a human being) สิทธิมนุษยชนจึงเกิดขึ้นจากศักดิ์ศรีอันมีมาโดยกำเนิดของบุคคลอันเกี่ยวโยงไปถึงจิตภาพทางศีลธรรมแห่งศักยภาพของมนุษย์ (Moral vision of human potentiality) แม้อาจเป็นสิ่งที่ยากต่อการพิสูจน์เชิงประจักษ์ แต่จริงๆ แล้วสิ่งนี้ก็ดูเหมือนเป็นการสืบเนื่องมาจากความพยายามของ “คณะกรรมการว่าด้วยรากฐานทางทฤษฎีสิทธิมนุษยชน” (A Committee on the Theoretical Bases of Human Rights) ขององค์การด้านการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1947 ที่มุ่งมั่นแสวงหาหลักการร่วม (Common Principles) โดยการมีหนังสือสอบถามความเห็นในปัญหาทางทฤษฎีเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ไปยังนักวิชาการปัญญาชน

⁷ จาก หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญ (น. 104-107), โดย บรรเจิด สิงคะเนติ, 2547, กรุงเทพฯ: วิทยุชน.

⁸ จาก รัฐธรรมนูญ 2540 ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สู่สัมมิกสิทธิมนุษยชน (น. 65-66), โดย จรัญ โฆษณานันท์, 2544, กรุงเทพฯ: นิติธรรม.

คนสำคัญๆ ของโลก ได้แก่ มหาตมคานธี (Gandhi) ฮักลีย์ (Aldous Huxley) มารีแตง (Jacques Maritain) และลาสกี (Harold J. Laski) ต่างมีใจจดหมายตอบกลับมา คือ การเน้นย้ำรากฐานทางทฤษฎีสิทธิมนุษยชนที่มีความศรัทธาเชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์ ในศักดิ์ศรีอันติดมาแต่กำเนิดของชายและหญิงเหมือนกันพร้อมๆ กับที่ศรัทธารากฐานร่วมกันของสหประชาชาติอันมีต่อเสรีภาพและประชาธิปไตย ซึ่งในความเชื่อมั่นนี้ต่อสิทธิมนุษยชนก่อให้เกิดปณิธานสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ในปี ค.ศ. 1948 นั่นเอง และแม้ว่าปณิธานสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 ไม่ก่อให้เกิดผลผูกพันในทางกฎหมายระหว่างประเทศให้ประเทศสมาชิกที่ไม่ได้ลงนามรับรองต้องปฏิบัติตาม แต่การนำเอาหลักการเรื่องสิทธิมนุษยชนมาเป็นแนวทางปฏิบัติเรื่อยมาเป็นระยะเวลาอันกว่า 50 ปีทำให้หลักการดังกล่าวได้กลายมาเป็นกฎหมายจารีตประเพณีระหว่างประเทศไปแล้ว เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาจะเห็นว่า สิ่งที่ปณิธานสากลมุ่งคุ้มครองก็คือ สิทธิมนุษยชน (Human Rights) โดยการอ้างถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) ในฐานะที่เป็นวัตถุประสงค์อันหนึ่งในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ในระหว่างสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น หากพิจารณาในด้านเนื้อหาหรือเป้าหมายสุดท้ายแล้วสามารถกล่าวได้ว่า ทั้งสองเรื่องต่างก็มุ่งที่จะสร้างความสงบและสันติสุขให้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมของมนุษย์ตลอดไป ในกรณีเช่นนี้ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชนจึงไม่มีความแตกต่างกับความเชื่อในทางศาสนาที่ต่างก็สอนให้คนเป็นคนดีและมุ่งให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคมนั้น ตามที่กล่าวมาขอมสสะท้อนความศรัทธาต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อันหมายถึง ความเชื่อมั่นในคุณค่าของมนุษย์ ในความมีมโนธรรม ในศักยภาพที่จะเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นมนุษย์อันสมบูรณ์ตราบเท่าที่ยังมีลมหายใจอยู่ มนุษย์ทุกคนย่อมมีความเป็นไปได้ที่จะเปลี่ยนแปลงพัฒนาตัวเองจากสภาพที่เป็นอยู่ การที่เรายืนยันได้ว่ามนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรีไม่อาจถูกใช้เพื่อเป็นเครื่องมือเพื่อสิ่งใดๆ มิใช่เพราะเราเชื่อว่ามนุษย์เป็นสิ่งสมบูรณ์ แต่เพราะความศรัทธาเชื่อมั่นว่ามนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลงได้ (Ability of Becoming) ที่ทำให้เราต้องเคารพต่อความเป็นมนุษย์ของเขา

จากความเป็นมาและพัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ดังกล่าวข้างต้นจึงสรุปได้ว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) หมายถึง คุณค่าของมนุษย์ที่มีความเกี่ยวข้องหรือขึ้นอยู่กับความเป็นมนุษย์ โดยในฐานะมนุษย์ทุกคนย่อมได้รับคุณค่าความเป็นมนุษย์โดยไม่ต้องคำนึงถึงเพศ เชื้อชาติ ศาสนา วัย ฐานะหรือตำแหน่ง ส่วนใหญ่ในความเข้าใจทั่วไป การให้คุณค่าความเป็นมนุษย์นั้น คุณค่าหรือศักดิ์ศรีขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจ บทบาททางสังคม การดำรงตำแหน่งทางสังคม เมื่อเข้าใจเช่นนี้มนุษย์คนใดรวยหรือมีบทบาททางสังคมมากหรือมีตำแหน่งใหญ่โตก็จะมีคุณค่ามาก คนจนหรือคนที่ไม่มียศหรือตำแหน่งใดๆ ก็จะมีค่าน้อย การปฏิบัติต่อคนเหล่านั้นก็จะแตกต่างกันด้วย ดังนั้น การละเมิดสิทธิมนุษยชนจึงเกิดขึ้นอยู่เสมอ ซึ่งการ

ละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นหมายถึง การเหยียดหยาม ลดทอนหรือการปฏิบัติต่อคนเหมือนไม่ใช่มนุษย์หรือลดฐานะมนุษย์เป็นเพียงวัตถุสิ่งของ เช่น เมื่อเราเห็นขอทานแล้วเกิดความสงสารจึงไปซื้ออาหารกล่องมาให้ แต่กลับโยนให้ขอทานแทนที่จะหยิบยื่นให้อย่างสุภาพ ก็ถือว่าเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของขอทาน ซึ่งแม้ขอทานจะยากจนแต่มนุษย์ด้วยกันก็ไม่มีสิทธิไปเหยียดหยามหรือละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์โดยการโยนอาหารให้ขอทานราวกับขอทานนั้นเป็นสัตว์มากกว่าคน⁹

2.3 วัตถุประสงค์และความจำเป็นของการขังระหว่างพิจารณาคดี

2.3.1 ความหมายของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี

ผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีตามความหมายของพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 หมายถึง บุคคลที่ถูกขังไว้ตามหมายขัง ซึ่งหมายขังเป็นหมายอาญาชนิดหนึ่งตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2 (9) ซึ่งผู้มีอำนาจออกหมายขังดังกล่าวนี้คือ ศาล โดยอาจออกหมายขังได้ในกรณีดังนี้

1) พนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการขอให้ศาลออกหมายขัง สั่งขังผู้ต้องหาไว้ระหว่างสอบสวน ซึ่งมีระยะเวลากำหนดไว้สำหรับคดีประเภทต่างๆ ที่เรียกกันทั่วไปว่า นำไปฝากขัง ซึ่งกรณีดังกล่าวจะใช้หมายอาญาหรือหมายขังระหว่างสอบสวน

2) ศาลสั่งขังจำเลยไว้ระหว่างไต่สวนมูลฟ้องหรือระหว่างพิจารณาคดี ซึ่งศาลจะใช้หมายอาญาหรือหมายขังระหว่างไต่สวนมูลฟ้องหรือระหว่างพิจารณาคดี กรณีนี้ศาลจะสั่งขังนานเท่าใดก็ได้จนกว่าศาลจะสั่งให้ปล่อยตัวชั่วคราวหรือจำเลยถูกศาลพิพากษาให้ลงโทษจำคุกโดยศาลจะออกหมายปล่อยหรือหมายจำคุกแทน

กรณีตามข้อ 1) และข้อ 2) ข้างต้น เป็นอำนาจของศาลในการออกหมายขังที่กำหนดไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา¹⁰

นอกจากผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีผู้ต้องขังอีกกรณีหนึ่งคือ ผู้กระทำความผิดซึ่งศาลได้มีคำพิพากษาให้ลงโทษจำคุกแต่คดียังไม่ถึงที่สุด และคดียังอยู่ระหว่างอุทธรณ์หรืออยู่ระหว่างฎีกา ซึ่งบุคคลดังกล่าวเหล่านี้จะไม่มีคำจำกัดความในภาษากฎหมายไว้ชัดเจน แต่จะมีเพียงพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 มาตรา 23 วรรค 2 และกฎกระทรวงมหาดไทยออกตามความในมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ ข้อ 53 และข้อ 69 เรียกคน

⁹ กรมประชาสัมพันธ์. สืบค้น 10 กุมภาพันธ์ 2558, จาก http://www.prd.go.th/main.php?Filename=index_2015.

¹⁰ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 89.

เหล่านี้ว่า คนต้องขังระหว่างอุทธรณ์ฎีกา ฉะนั้น หมายอาญา หากจะเรียกว่าหมายขังระหว่างอุทธรณ์ฎีกาก็จะทำให้เข้าใจได้ดีขึ้น

สรุปว่าผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. ผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีในชั้นสอบสวน โดยพนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการขอให้ศาลออกหมายขัง กรณีดังกล่าวอาจเรียกว่าผู้ต้องหาในคดีก็ได้
2. ผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีในชั้นไต่สวนมูลฟ้องหรือในชั้นพิจารณาคดี ซึ่งกรณีนี้ศาลเป็นผู้มีอำนาจในการออกหมายขัง ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะมีสถานะเป็นจำเลยในคดี
3. ผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีในชั้นอุทธรณ์ฎีกา บุคคลดังกล่าวถือว่าเป็นผู้ต้องขังที่ศาลได้มีคำพิพากษาให้ลงโทษจำคุกเรียบร้อยแล้วในศาลชั้นต้น แต่เนื่องจากคดียังไม่ถึงที่สุด ยังอยู่ระหว่างอุทธรณ์หรืออยู่ระหว่างฎีกา จึงถือได้ว่าเป็นผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีเช่นเดียวกัน

จะเห็นได้ว่า ผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีทั้งสามกลุ่มนี้ยังไม่ถือว่าเป็นนักโทษเด็ดขาด เพราะยังไม่มีคำพิพากษาว่าเป็นผู้กระทำความผิดหรือคดียังไม่ถึงที่สุด ซึ่งอาจเป็นผู้บริสุทธิ์ได้ ดังนั้น ในการปฏิบัติต่อบุคคลดังกล่าวเหล่านี้จึงจำเป็นต้องใช้ความระมัดระวังและตระหนักถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น หากมีการลิดรอนสิทธิและเสรีภาพของบุคคล ตลอดทั้งจะต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลดังกล่าวด้วย

2.3.2 การควบคุมตัวระหว่างคดี

การควบคุมตัวระหว่างคดี คือ การจำกัดเสรีภาพในร่างกายหรือเสรีภาพในการเคลื่อนไหวเปลี่ยนที่ทางของผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิด เพื่อเป็นหลักประกันสำหรับรัฐในการดำเนินคดีชั้นกำหนดคดีหรือเป็นหลักประกันสำหรับรัฐในการดำเนินคดีชั้นบังคับคดีหรือเพื่อเป็นหลักประกันสำหรับรัฐทั้งสองประการดังกล่าว¹¹ ในที่นี้หมายถึง การควบคุมและการขัง

การดำเนินคดีอาญาในปัจจุบัน แม้ผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดจะเป็นประธานในคดี แต่การใช้มาตรการบังคับของรัฐกับผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดก็ยังคงมีความจำเป็น เพราะหากรัฐไม่อาจใช้มาตรการบังคับกับผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดได้เลยแล้ว การดำเนินคดีอาญาของรัฐย่อมไม่อาจกระทำได้หรือยากต่อการที่รัฐจะดำเนินคดีกับผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดนั้น การควบคุมตัวระหว่างคดีจึงอาจมีความจำเป็นที่ต้องกระทำเพื่อเอาตัวบุคคลผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดนั้นมาไว้ในอำนาจรัฐ

¹¹ กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (น. 357). เล่มเดิม.

การควบคุมตัวระหว่างคดีกับการออกหมายเรียกและการออกหมายจับเป็นเรื่องเดียวกัน ฉะนั้น เหตุที่จะออกหมายจับกับเหตุที่จะควบคุมหรือคุมขังไว้ต่อไปหลังการจับจึงเป็นเหตุเดียวกัน¹² กล่าวคือ การที่ต้องออกหมายเรียกผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดก็เพราะเป็นกรณีที่มีความ จำเป็นต้องได้ตัวผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดมาเพื่อการใดการหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น เพื่อสอบสวน ปากคำผู้ต้องหา และเมื่อได้ทำการสอบสวนปากคำผู้ต้องหาที่ได้เรียกมานั้นแล้ว ตามปกติก็ต้อง ปลดปล่อยตัวผู้ต้องหานั้นไป และการที่ต้องจับบุคคลใดบุคคลหนึ่งก็เพราะเป็นกรณีที่อาจมีความ จำเป็นต้องเอาตัวบุคคลผู้นั้นมาไว้ในอำนาจรัฐ และเมื่อความจำเป็นต้องเอาตัวบุคคลผู้นั้นมาไว้ใน อำนาจรัฐไม่มีหรือหมดไปในภายหลังก็ต้องปล่อยตัวผู้ถูกจับนั้นไปเช่นเดียวกัน¹³ ดังนั้น บทบัญญัติ ของกฎหมายเกี่ยวกับการจับ การควบคุม การขัง และการปล่อยชั่วคราวจึงเป็นบทบัญญัติที่มีความ สัมพันธ์อย่างเป็นระบบ การตีความบทบัญญัติดังกล่าวทั้งหมดจึงต้องตีความตามความสัมพันธ์ อย่างเป็นระบบของกฎหมาย คือ ถ้าวาทบัญญัติของกฎหมายเกี่ยวกับการจับ การควบคุม การขัง และการปล่อยชั่วคราวเป็นเรื่องเดียวกัน กล่าวคือ เป็นการกระทำตามจุดมุ่งหมายของการควบคุมตัว ระหว่างคดี¹⁴

อย่างไรก็ตาม การเรียกและการจับหาใช่เหตุที่จะก่อให้เกิดอำนาจควบคุมตัวระหว่างคดี แก่เจ้าพนักงานหรือศาล โดยอัตโนมัติไม่ แต่การควบคุมตัวระหว่างคดีจะต้องเกิดจากความจำเป็น ที่ว่า หากไม่ควบคุมหรือคุมขังผู้ต้องหาไว้ในระหว่างการดำเนินคดีของเจ้าพนักงานหรือศาล จะไม่ อาจดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้เท่านั้น ซึ่งนอกจากจะเป็นจุดมุ่งหมายในการคุมขัง ผู้ถูกดำเนินคดีอาญาแล้ว ยังเป็นเงื่อนไขที่ป้องกันมิให้เกิดสถานะแห่งการลงโทษโดยกระบวนการ อันเป็นการสอดคล้องกับแนวความคิดตามข้อสันนิษฐานในคดีอาญาที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า ผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่าเป็นผู้กระทำความผิด¹⁵

การควบคุมตัวระหว่างคดีมีจุดมุ่งหมาย 3 ประการ¹⁶ คือ

¹² จาก “บทบาทของศาลในคดีอาญา,” โดย คณิต ฅ นคร, (2544, มกราคม-มิถุนายน), *วารสารกฎหมาย รัฐกิจบัณฑิตย*, 1, น. 57.

¹³ *กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา* (น. 354). เล่มเดิม.

¹⁴ แหล่งเดิม.

¹⁵ จาก *การชดใช้ค่าทดแทนโดยรัฐเนื่องจากการคุมขังอันเกิดจากความผิดพลาดในกระบวนการยุติธรรม* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารคดี), โดย ทวีวัฒน์ ธาราจันทร์, 2540, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

¹⁶ *กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา* (น. 357-359). เล่มเดิม.

(1) เพื่อให้การสอบสวนดำเนินไปได้โดยเรียบร้อย

เนื่องจากการดำเนินคดีอาญาในชั้นก่อนการฟ้องคดี (Pre-trial stage) เป็นขั้นตอนในการสอบสวนและการฟ้องร้อง การดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในชั้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมพยานหลักฐานทุกชนิดเท่าที่จะสามารถกระทำเพื่อประสงค์จะทราบข้อเท็จจริงและพฤติการณ์ต่างๆ อันเกี่ยวกับความผิดที่ถูกกล่าวหาและเพื่อจะรู้ตัวผู้กระทำความผิดและพิสูจน์ให้เห็นความผิดนั้น¹⁷

ดังนั้น เมื่อการสอบสวนคดีอาญาเริ่มคลี่คลายไปถึงจุดหนึ่งที่บ่งชี้ว่าคดีมีมูลและมีความน่าเชื่อถืออย่างมากที่อาจจะต้องมีการฟ้องร้องต่อไป และโดยที่ผู้ต้องหาไม่มีสิทธิที่จะได้แย้งคัดค้านอันเป็นไปตาม “หลักฟังความทุกฝ่าย” เพื่อประกันสิทธิดังกล่าว กรณีจึงเกิดความจำเป็นที่จะต้องฟังคำแก้ตัวของผู้ต้องหา ในกรณีเช่นนี้จะต้องมีการเรียกหรือออกหมายเรียกหรือมีการขอให้ศาลออกหมายจับผู้ต้องหาเพื่อดำเนินการต่อไป¹⁸ และในการสอบสวนดำเนินคดีอาญากับผู้ต้องหาคนใดคนหนึ่งดังกล่าวนี้ รัฐอาจมีความจำเป็นต้องใช้มาตรการบังคับควบคุมตัวผู้ต้องหาไว้ก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อการสอบสวนปากคำผู้ต้องหาเพราะหากไม่มีการสอบสวนผู้ต้องหาแล้ว การฟ้องผู้ต้องหาต่อไป (หากจำเป็นต้องกระทำ) ก็ย่อมไม่อาจกระทำได้และเมื่อได้มีการสอบสวนปากคำผู้ต้องหาแล้ว กรณีอาจมีความจำเป็นต้องควบคุมผู้ต้องหานั้นไว้ต่อไปอีกเพราะหากไม่มีการควบคุมผู้ต้องหาไว้ต่อไปแล้ว ผู้ต้องหาอาจไปยุ่งเหยิงกับพยานหลักฐานหรือไปก่อเหตุอันตรายประการอื่นทำให้เกิดความเสียหายต่อการสอบสวนคดีนั้นได้

(2) เพื่อประกันการมีตัวของผู้ต้องหาหรือจำเลย

เนื่องจากการดำเนินคดีอาญาในชั้นพิจารณาและพิพากษาคดี (trial stage) นั้น เป็นขั้นตอนการชี้ขาดข้อเท็จจริงอันจะนำไปสู่การพิพากษาคดีนั้นๆ¹⁹ ซึ่งในการดำเนินคดีอาญาในชั้นนี้มีความจำเป็นต้องมีตัวจำเลยในชั้นพิจารณาพิพากษาคดี เนื่องจากจำเลยจะต้องปรากฏตัวอยู่จริง (Physical Presence) ในระหว่างการพิจารณาคดี เพื่อให้จำเลยมีโอกาสได้รับรู้กระบวนการพิจารณาคดีทุกขั้นตอน ซึ่งกระบวนการพิจารณาคดีในศาลเหล่านี้ อาจเป็นผลดีหรือผลร้ายกับตัวจำเลยมากที่สุด

¹⁷ จาก “ความโปร่งใสและการตรวจสอบกระบวนการยุติธรรมทางอาญาตามแนวทางในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540,” โดย สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล, (2541, ธันวาคม), *บทบัญญัติ*, 54 ตอน 4. น. 59.

¹⁸ จาก *การเอาตัวบุคคลไว้ในอำนาจรัฐกับการปล่อยชั่วคราว ในกระบวนการยุติธรรมกับสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน* (น. 57), โดย คณิต ฅ นคร, 2553, กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

¹⁹ *ความโปร่งใสและการตรวจสอบกระบวนการยุติธรรมทางอาญาตามแนวทางในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540* (น. 61). เล่มเดิม.

ดังนั้น จำเลยจึงควรที่จะรับทราบและมีโอกาสต่อสู้หรือมีโอกาสดูพยานหน้ากับพยานที่เป็นปรปักษ์ แก่ตนและสามารถที่จะโต้แย้งพยานหลักฐานที่โจทก์นำสืบ และพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเองให้ ศาลเห็นประจักษ์ว่าตนกระทำความผิดหรือไม่ ทั้งนี้ เนื่องจากจำเลยเป็นผู้ที่รับรู้เหตุการณ์ที่ตน ถูกกล่าวหาได้ดีที่สุดนั่นเอง นอกจากนี้จำเลยมีสิทธิเผชิญหน้ากับพยานที่เป็นปรปักษ์ (Right to Confront Witness) ซึ่งการเผชิญหน้ากันอาจส่งผลดีในแง่จิตวิทยาว่า พยานอีกฝ่ายไม่กล้าที่จะเบิกความปรักปรำใส่ร้ายจำเลย เพราะจำเลยมีสิทธิในการถามค้านพยานได้ (Right to Cross-Examination) รวมทั้งศาลก็สามารถค้นหาความจริงได้จากการที่คู่ความเผชิญหน้าต่อกันว่าฝ่ายใด ฝ่ายหนึ่งมีการแสดงออกในลักษณะที่เป็นพิรุณหรือเบิกความเท็จหรือไม่ และเหตุผลที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ การที่จำเลยเป็นผู้ที่อาจต้องได้รับผลร้ายจากคำพิพากษา จำเลยจึงควรมีโอกาสที่จะได้รับรู้ กระบวนการพิจารณาคดีในทุกขั้นตอนและรับทราบถึงพยานหลักฐานที่ได้นำสืบในชั้นพิจารณาคดี ซึ่งจะส่งผลให้จำเลยสามารถใช้สิทธิในการต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่²⁰

จากหลักการพิจารณาคดีและการสืบพยานซึ่งโดยหลักต้องกระทำโดยเปิดเผยต่อหน้า จำเลยนั้น ในการฟ้องคดี พนักงานอัยการจึงต้องส่งตัวผู้ต้องหาพร้อมฟ้องหรือต้องมีตัวจำเลยอยู่ใน อำนาจของศาล ดังนั้น กรณีจึงอาจมีความจำเป็นต้องควบคุมจำเลยไว้ในระหว่างการดำเนินคดีกับ จำเลยนั้นในชั้นศาล เพราะหากจำเลยหลบหนียอมทำให้ไม่สามารถดำเนินคดีกับจำเลยนั้นได้ เว้นแต่กรณีที่สามารพพิจารณาลับหลังจำเลยได้ เหล่านี้คือหลักประกันการมีตัวของจำเลยในการ ดำเนินคดีอาญาของรัฐนั่นเอง

(3) เพื่อประกันการบังคับโทษ

เมื่อศาลมีคำพิพากษาให้ลงโทษผู้กระทำความผิดแล้ว ก็จะต้องมีการบังคับโทษเพื่อให้ เป็นไปตามคำพิพากษาของศาล การมีตัวจำเลยไว้ในอำนาจรัฐจึงมีความจำเป็นเพื่อจะทำได้ตาม การบังคับโทษตามกระบวนการได้อย่างรวดเร็ว

ทั้งนี้ แม้จุดมุ่งหมายของการควบคุมตัวระหว่างคดีจะมี 3 ประการ แต่จุดมุ่งหมายหลัก ของการควบคุมตัวระหว่างคดี คือ เพื่อให้การสอบสวนดำเนินไปได้โดยเรียบร้อยและเพื่อประกัน การมีตัวของผู้ต้องหาหรือจำเลย ส่วนจุดมุ่งหมายเพื่อการบังคับโทษเป็นเพียงจุดมุ่งหมายรอง เพราะ กรณีอาจไม่มีการบังคับโทษในคดีนั้นเลยก็ได้แม้ศาลจะพิพากษาว่าจำเลยได้กระทำความผิด เป็นต้นว่า ศาลพิพากษาให้รอการกำหนดโทษหรือรอการลงโทษจำเลยไว้²¹ นอกจากนี้ การควบคุม

²⁰ จาก คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน (พิมพ์ครั้งที่ 2) (น. 208), โดย สมชาย รัตนชื่อสกุล, 2545, กรุงเทพฯ: แวนแก้ว.

²¹ การเอาตัวบุคคลไว้ในอำนาจรัฐกับการปล่อยชั่วคราว ในกระบวนการยุติธรรมกับสิทธิขั้นพื้นฐาน ของประชาชน (น. 64). เล่มเดิม.

ตัวระหว่างคดีเป็นเรื่องของข้อยกเว้น กล่าวคือ โดยหลักเจ้าพนักงานและศาลจะต้องปล่อยผู้ต้องหาหรือจำเลยเสมอ จะควบคุมผู้ต้องหาหรือจำเลยได้เฉพาะกรณีจำเป็นเท่านั้น คือ การควบคุมตัวระหว่างคดีต้องเป็นการเอาตัวไว้เพราะความจำเป็นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการควบคุมตัวระหว่างคดีดังกล่าวข้างต้นอย่างแท้จริง มิใช่เพื่อความสะดวกในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ของรัฐในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาแต่อย่างใด เพราะกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญานอกจากจะเป็นกฎหมายที่กำหนดอำนาจหน้าที่ของรัฐในการรักษาความสงบเรียบร้อยแล้ว ยังเป็นกฎหมายที่คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลด้วย²²

2.3.3 จุดมุ่งหมายของการควบคุมตัวระหว่างคดีกับเหตุแห่งการออกหมายจับและเหตุแห่งการออกหมายขัง²³

จุดมุ่งหมายของการควบคุมตัวระหว่างคดีหรือความจำเป็นที่จะต้องเอาตัวบุคคลไว้ในอำนาจรัฐนั้นแท้จริง คือ เหตุแห่งการออกหมายจับและเหตุแห่งการออกหมายขัง ซึ่งตามกฎหมายเป็นเหตุเดียวกันนั่นเอง ดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้วว่าการเรียก การจับ การควบคุม และการขังเป็นเรื่องเดียวกัน ทั้งนี้มีข้อพิจารณาเกี่ยวกับลักษณะของเหตุแห่งการออกหมายจับและเหตุแห่งการออกหมายขังกับการพิจารณาความจำเป็นของการควบคุมตัวระหว่างคดี กล่าวคือ

(1) เหตุแห่งการออกหมายจับหรือเหตุแห่งการออกหมายขังที่เป็นเหตุหลัก (Primary) และที่เป็นเหตุรอง (Secondary)

เหตุแห่งการออกหมายจับหรือเหตุแห่งการออกหมายขังนั้นมีทั้งเหตุที่เป็นเหตุหลัก (Primary) และเหตุที่เป็นเหตุรอง (Secondary) โดยเหตุที่เป็นเหตุหลัก (Primary) คือ เหตุอันควรเชื่อว่าจะหลบหนี เหตุอันควรเชื่อว่าจะไปยุ่งเหยิงกับพยานหลักฐาน และเหตุอันควรเชื่อว่าจะก่ออันตรายประการอื่น ส่วนเหตุที่เป็นเหตุรอง (Secondary) คือ เหตุแห่งความร้ายแรงของความผิด

เมื่อกรณีใดมีเหตุที่เป็นเหตุหลัก (Primary) แล้ว การเอาตัวบุคคลไว้ในอำนาจรัฐย่อมมีความจำเป็นเสมอและส่งผลต่อไปว่าการปล่อยชั่วคราวย่อมกระทำไม่ได้ เพราะจะทำให้การดำเนินคดีไม่อาจเป็นไปได้อย่างเรียบร้อยและขัดขวางต่อการมีตัวผู้ต้องหาหรือจำเลยในการดำเนินคดี ส่วนกรณีใดมีเหตุที่เป็นเหตุรอง (Secondary) หรือเป็นกรณีที่เกี่ยวข้องกับความร้ายแรงของความผิด กรณีนั้นย่อมไม่แน่นอนเสมอไปว่าการดำเนินคดีจะไม่อาจเป็นไปได้อย่างเรียบร้อยและจะขัดขวางต่อการมีตัวผู้ต้องหาหรือจำเลยในการดำเนินคดี ดังนั้น เหตุแห่งความร้ายแรงของความผิด

²² กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (น. 359-360). เล่มเดิม.

²³ การเอาตัวบุคคลไว้ในอำนาจรัฐกับการปล่อยชั่วคราว ในกระบวนการยุติธรรมกับสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน (น. 60-63). เล่มเดิม. .

จึงเป็นเหตุที่เป็นเหตุรอง (Secondary) และส่งผลต่อไปเกี่ยวกับการพิจารณาปล่อยชั่วคราว กล่าวคือ ในกรณีที่เป็นเหตุรอง (Secondary) นั้น อาจมีการปล่อยชั่วคราวได้ตามสิทธิที่บัญญัติไว้ใน รัฐธรรมนูญและประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเพราะผู้ต้องหาหรือจำเลยได้รับการคุ้มครองตามหลักการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) ซึ่งการปล่อยชั่วคราวนั้น อาจปล่อยชั่วคราวโดยมีประกันหรือไม่มีประกันเลยก็ได้ ทั้งนี้ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 110 ที่ได้บัญญัติไว้ว่า

“ในคดีที่มีอัตราโทษจำคุกอย่างสูงเกินห้าปีขึ้นไป ผู้ที่ถูกปล่อยชั่วคราวต้องมีประกัน และจะมีหลักประกันด้วยหรือไม่ก็ได้

ในคดีอย่างอื่นจะปล่อยชั่วคราวโดยไม่มีประกันเลย หรือมีประกันและหลักประกันด้วยก็ได้

การเรียกประกันหรือหลักประกันตามวรรคหนึ่งหรือวรรคสอง จะเรียกจนเกินควรแก่กรณีมิได้ ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวงหรือข้อบังคับของประธานศาลฎีกา แล้วแต่กรณี”²⁴

(2) เหตุแห่งการออกหมายจับหรือเหตุแห่งการออกหมายขังที่เป็นเหตุเกี่ยวกับการกระทำในอดีตและเหตุในทางป้องกัน

เหตุแห่งการออกหมายจับหรือเหตุแห่งการออกหมายขังนั้น มีทั้งเหตุที่เกี่ยวข้องกับการกระทำที่ผู้ต้องหาหรือจำเลยได้กระทำความแล้วในอดีตและเหตุที่เกี่ยวข้องกับการกระทำที่ผู้ต้องหาหรือจำเลยอาจกระทำขึ้นในอนาคต ซึ่งเหตุในกรณีหลังนี้คือ เหตุในทางป้องกัน

เหตุที่เกี่ยวข้องกับการกระทำที่ผู้ต้องหาหรือจำเลยได้กระทำความแล้วในอดีต คือ เหตุแห่งความร้ายแรงของความคิด เหตุอันควรเชื่อว่าจะหลบหนี และเหตุอันควรเชื่อว่าจะไปยุ่งเหยิงกับพยานหลักฐาน ส่วนเหตุที่เกี่ยวข้องกับการกระทำที่ผู้ต้องหาหรือจำเลยอาจกระทำขึ้นในอนาคต คือ เหตุอันควรเชื่อว่าจะไปก่ออันตรายประการอื่น เช่น การไปกระทำความผิดนั้นหรือความผิดอื่นซ้ำอีก

2.3.4 การขังระหว่างพิจารณาคดี

การขังระหว่างพิจารณาคดี คือ การควบคุมตัวระหว่างคดีโดยการจำกัดเสรีภาพในร่างกายหรือเสรีภาพในการเคลื่อนไหวเปลี่ยนที่ทางของจำเลย โดยเป็นการดำเนินคดีในชั้นการพิจารณาพิพากษาคดีของศาล (Trial stage) กล่าวคือ ได้ผ่านกระบวนการดำเนินคดีในชั้นสอบสวนฟ้องร้อง (Pre-trial stage) และมีการนำตัวจำเลยมาต่อศาลและเข้าสู่ขั้นตอนการพิจารณาพิพากษาคดี

²⁴ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 110.

ของศาลชั้นต้นแล้ว โดยในขั้นตอนการพิจารณาพิพากษาคดีนี้ มีศาลเพียงองค์กรเดียวในฐานะผู้ใช้ อำนาจตุลาการในการดำเนินกระบวนการยุติธรรมในชั้นนี้ การขังระหว่างพิจารณาคดีจึงเป็น คุณพินิจของศาล พิจารณาความจำเป็นในการขังจำเลยในระหว่างที่มีการพิจารณาคดีของศาลชั้นต้น

เนื่องจากการดำเนินคดีในชั้นศาลนั้นมีหลักว่า ต้องเป็นการดำเนินคดีโดยเปิดเผย เป็น การดำเนินคดีด้วยวาจาและการดำเนินคดีต้องกระทำต่อหน้าจำเลย ดังนั้น การควบคุมตัวระหว่างคดี โดยการขังระหว่างพิจารณาคดีจึงมีความจำเป็นเพื่อให้สามารถดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีต่อไปได้ ตามความมุ่งหมายของการควบคุมตัวระหว่างคดีเพื่อประกันการมีตัวของผู้ต้องหาหรือจำเลย นอกจากนี้หากศาลพิพากษาให้จำเลยต้องได้รับโทษตามกฎหมายแล้ว การขังระหว่างพิจารณาคดียัง เป็นการประกันการบังคับโทษกับจำเลยตามความมุ่งหมายของการควบคุมตัวระหว่างคดีเพื่อการ บังคับโทษอีกด้วย อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี หากเมื่อพิจารณาถึงจำเลยแต่ละรายแล้ว การดำเนินคดีในชั้นศาลนี้ อาจไม่มีความจำเป็นที่จะต้องขังจำเลยไว้ระหว่างการพิจารณาคดีเสมอไป กล่าวคือ แม้ไม่มีการขัง จำเลยระหว่างพิจารณาคดีก็สามารถดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีได้ตามปกติ ดังนั้น การที่ศาลจะใช้ คุณพินิจว่าควรปล่อยจำเลยชั่วคราวหรือขังจำเลยระหว่างพิจารณาคดี จะต้องมีหลักเกณฑ์ในการ พิจารณาที่ชัดเจนเพื่อให้เกิดความเสมอภาคในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของจำเลยและไม่เป็น การเลือกปฏิบัติแก่จำเลยคนหนึ่งคนใด

2.3.5 ผลกระทบในการถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดี

การคุมขังระหว่างพิจารณาคดี แม้ว่าจะมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การสอบสวนดำเนินไปได้ โดยเรียบร้อย เพื่อประกันการมีตัวของผู้ต้องหาหรือจำเลยและเพื่อประกันการบังคับโทษ แต่ อย่างไรก็ดีตาม การที่ผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดหรือจำเลยถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดีย่อม ก่อให้เกิดผลกระทบต่อผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีและต่อภาครัฐอย่างมากมาย

ผลกระทบต่อผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีนั้น ก็จะมีทั้งผลกระทบต่อตัวผู้ต้องขัง ระหว่างพิจารณาคดีเอง กล่าวคือ การถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดีย่อมทำให้ตัวผู้ต้องขังระหว่าง พิจารณาคดีขาดโอกาสในการศึกษาและประกอบอาชีพเพื่อช่วยเหลือครอบครัว และยังก่อให้เกิด ผลกระทบด้านจิตใจเนื่องจากผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีส่วนใหญ่จะมีความวิตกกังวลในเรื่อง สภาพความเป็นอยู่ของครอบครัวและแนวทางในการต่อสู้คดี ตลอดจนการถูกตั้งรังเกียจจากสังคม และยังก่อให้เกิดผลกระทบต่อครอบครัวของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีด้วย กล่าวคือ ทำให้ ครอบครัวของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีขาดรายได้และต้องหาเงินมาต่อสู้คดี และหากจะมอง ผลกระทบต่อภาครัฐนั้น การขังระหว่างพิจารณาคดีทำให้รัฐต้องสูญเสียทรัพยากรบุคคลงบประมาณ ในการเลี้ยงดู ค่าใช้จ่ายในการควบคุมดูแลผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี ซึ่งยังถือว่าเป็นบุคคลที่ บริสุทธิ ยังไม่เป็นผู้กระทำความผิดจนกว่าจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดของศาลว่าเป็นผู้กระทำความผิด

และยังทำให้กรมราชทัณฑ์ต้องรับภาระด้านความแออัดของผู้ต้องขังซึ่งเกินความจุที่จะรับได้ เจ้าหน้าที่รับภาระหนักด้านการควบคุม ทำให้การแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิดไม่สามารถกระทำได้อย่างเต็มที่

2.4 หลักประกันในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี

2.4.1 มาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อนักโทษ (Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners)

องค์การสหประชาชาติได้พยายามกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อนักโทษขึ้น โดยนำหลักการและแนวทางปฏิบัติที่เป็นที่ยอมรับกัน โดยทั่วไปว่าเหมาะสมกับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง และสร้างประสิทธิภาพต่อการบริหารจัดการเรือนจำ เริ่มต้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2469 โดยองค์การสันนิบาตชาติได้มีข้อเสนอต่อคณะกรรมการราชทัณฑ์ระหว่างประเทศ (IPPC) ทำการประชุมกันที่กรุงเบิร์น (Berne) จนกระทั่งต่อมาในปี พ.ศ. 2498 องค์การสหประชาชาติได้จัดประชุมว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดเป็นครั้งแรกที่กรุงเจนีวา ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ได้มีการวางหลักเกณฑ์เป็นข้อกำหนดของมาตรฐานขั้นต่ำว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังและข้อเสนอแนะที่เกี่ยวข้อง ต่อมาได้เป็นที่แพร่หลายเป็นแบบฉบับของนานาอารยประเทศ ซึ่งข้อกำหนดดังกล่าวมิใช่กฎหมายและไม่มีสภาพบังคับ โดยประเทศต่างๆ จะปฏิบัติตามหรือไม่ก็ได้ เพียงแต่มีการพยายามส่งเสริมให้ประเทศต่างๆ พยายามปฏิบัติตามข้อบังคับดังกล่าวให้มากที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ โดยในการประชุมขององค์การสหประชาชาติที่ว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและการปฏิบัติต่อบุคคลผู้กระทำความผิดในครั้งต่อๆ มา โดยเฉพาะในการประชุมครั้งที่ 4 ครั้งที่ 5 และครั้งที่ 7 องค์การสหประชาชาติได้พยายามในการทำให้ข้อกำหนดมาตรฐานนี้แพร่หลายและเป็นที่ยอมรับ

สำหรับเนื้อหาของสาระของข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อนักโทษ (Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners) ที่เกี่ยวข้องกับผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี ได้แก่

หลักการเบื้องต้น กฎมาตรฐานทุกข้อต้องใช้อย่างเสมอภาค ปราศจากการเลือกปฏิบัติ เพราะเหตุในเรื่องเชื้อชาติ สีผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความคิดทางการเมือง หรือความคิดเห็นอื่นๆ กำเนิดทางชาติหรือสังคม สถานะทางทรัพย์สิน กำเนิดหรืออื่นใด ห้ามทรมานและต้องให้ความเคารพต่อความเชื่อทางศาสนาของนักโทษ²⁵

การจำแนกประเภทนักโทษ กำหนดให้ผู้ต้องขังต่างประเภทกัน พึงแยกคุมขังไว้คนละแห่งหรือคนละส่วนของทัณฑสถาน โดยคำนึงถึงเพศ อายุ ประวัติในทางอาชญากรรม เหตุผล

²⁵ มาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อนักโทษ, ข้อ 6.

ในทางคดี และความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเหล่านั้น ดังนั้น ผู้ต้องขังชายและหญิงพึงแยกไว้คนละทัณฑสถาน ทัณฑสถานแห่งใดใช้ควบคุมทั้งสองเพศแล้วไซ้ร้ สถานที่ที่คุมขังหญิงพึงแยกเป็นเอกเทศโดยเด็ดขาด คนต้องระหว่างพิจารณาพึงแยกจากนักโทษเด็ดขาด ผู้ต้องโทษกักขังเกี่ยวกับหนี้สินและคดีแพ่งอื่น ๆ พึงแยกจากผู้กระทำความผิดอาญา และผู้ต้องขังเขาวัวขังแยกจากผู้ต้องขังผู้ใหญ่²⁶

ผู้ถูกคุมขังที่อยู่ระหว่างถูกควบคุมตัวหรือรอการพิจารณาคดี บุคคลซึ่งถูกจับกุมหรือคุมขังในข้อหาคดีอาญาไว้ที่สถานีตำรวจหรือเรือนจำก็ดี หากยังมีได้มีการพิจารณาพิพากษาตัดสินแล้วให้เรียกว่า “คนต้องขังระหว่างพิจารณา” และผู้ต้องขังที่ศาลยังไม่มีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษ พึงได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่ายังเป็นผู้บริสุทธิ์และพึงได้รับการปฏิบัติแตกต่างหากจากผู้ที่ต้องคำพิพากษาถึงที่สุดว่าเป็นผู้กระทำความผิดและให้ลงโทษ และพึงได้รับการปฏิบัติที่เป็นพิเศษในส่วนสำคัญดังต่อไปนี้²⁷

1) คนต้องขังระหว่างพิจารณาพึงแยกขังจากนักโทษเด็ดขาด และคนต้องขังระหว่างพิจารณาที่เขาวัวขังแยกขังจากผู้ใหญ่ โดยให้ถือเป็นหลักที่จะต้องแยกไว้ต่างทัณฑสถานกัน²⁸

2) คนต้องขังระหว่างพิจารณาพึงให้นอนแยกกันคนละห้องตามประเพณีนิยมที่แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่นและดินฟ้าอากาศที่ไม่เหมือนกัน²⁹

3) ภายใต้อำนาจข้อนบังคับของเรือนจำ ถ้าคนต้องขังระหว่างพิจารณาประสงค์จะจ่ายเงินส่วนตัวจัดหาอาหารจากภายนอกโดยเจ้าหน้าที่เรือนจำหรือญาติมิตรจัดการให้ก็ทำได้ มิฉะนั้น เรือนจำต้องเป็นผู้จัดหาอาหารเลี้ยง³⁰

4) คนต้องขังระหว่างพิจารณามีสิทธิแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่จัดหาเองได้ หากเป็นเสื้อผ้าที่สะอาดและเหมาะสม และในกรณีที่แต่งกายด้วยเสื้อผ้าของสถานที่คุมขังจัดให้ เสื้อผ้านั้นจะต้องมีลักษณะแตกต่างจากชุดของนักโทษเด็ดขาด³¹

5) คนต้องขังระหว่างพิจารณาอาจได้รับการเสนอให้ทำงานในสถานที่คุมขังได้ แต่จะต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจและพึงมีสิทธิได้รับค่าจ้างตอบแทนในการทำงานนั้นด้วย³²

²⁶ มาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อนักโทษ, ข้อ 8.

²⁷ มาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อนักโทษ, ข้อ 84.

²⁸ มาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อนักโทษ, ข้อ 85.

²⁹ มาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อนักโทษ, ข้อ 86.

³⁰ มาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อนักโทษ, ข้อ 87.

³¹ มาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อนักโทษ, ข้อ 88.

³² มาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อนักโทษ, ข้อ 89.

6) คนต้องขังระหว่างพิจารณามีสิทธิได้รับการจัดหาหนังสือ หนังสือพิมพ์ เครื่องเขียน และอุปกรณ์การประกอบอาชีพอื่น ๆ ด้วยค่าใช้จ่ายส่วนตัวหรือโดยมีผู้อื่นจ่ายให้ ทั้งนี้ โดยคำนึงถึงประโยชน์แห่งความยุติธรรม ความมั่นคงปลอดภัยและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสถานที่คุมขังนั้นด้วย³³

7) คนต้องขังระหว่างพิจารณามีสิทธิให้แพทย์หรือทันตแพทย์ประจำตัวคนต้องขังระหว่างพิจารณานั้นเข้าเยี่ยมและทำการบำบัดรักษาอาการได้ หากมีความจำเป็นอันควร โดยคนต้องขังระหว่างพิจารณานั้นเป็นผู้เสียค่าใช้จ่าย³⁴

8) คนต้องขังระหว่างพิจารณามีสิทธิได้รับอนุญาตให้ติดต่อแจ้งข่าวกับครอบครัวของตนในทันทีเกี่ยวกับการที่ตนถูกคุมขัง พึงได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกในการติดต่อสื่อสารกับครอบครัวและญาติมิตรของตนนั้น กับมีสิทธิได้รับการเยี่ยมเยียนจากบุคคลดังกล่าวด้วย ซึ่งในการจำกัดสิทธิดังกล่าวและการควบคุมการใช้สิทธินั้นจะกระทำได้อต่อเมื่อมีเหตุจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อความยุติธรรม ความมั่นคงปลอดภัยและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสถานที่คุมขัง³⁵

9) ในการใช้สิทธิต่อสู้คดีคนต้องขังระหว่างพิจารณาพึงได้รับการจัดหาบริการความช่วยเหลือทางกฎหมายโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในกรณีที่มิบริการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายในประเทศนั้น และพึงได้รับสิทธิการเยี่ยมเยียนจากที่ปรึกษากฎหมาย (ทนายความ) นั้น เพื่อการปรึกษาหารือเกี่ยวกับการต่อสู้คดีและการเตรียมคดีนั้นเป็นการส่วนตัว ตลอดจนพึงมีสิทธิได้รับอุปกรณ์การเขียนหนังสือด้วย โดยการสนทนาระหว่างคนต้องขังระหว่างพิจารณาดังกล่าวกับที่ปรึกษากฎหมาย (ทนายความ) แม้อาจจะอยู่ในห้องที่เจ้าหน้าที่มองเห็นได้ แต่ต้องมีกั้นระยะไม่ให้เจ้าหน้าที่ตำรวจหรือเจ้าหน้าที่อื่นได้ยินการสนทนานั้นด้วย³⁶

จะเห็นได้ว่า มาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อนักโทษ (Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners) นั้น เป็นแนวทางที่ประชาคมโลกได้ช่วยกันคิดค้นและสร้างขึ้นเพื่อคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ต้องขัง โดยกำหนดเป็นมาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อนักโทษ ประกอบกับประเทศใดจะใช้เป็นแม่แบบหรือแนวทางในการออกกฎหมายภายในประเทศหรือกำหนดนโยบายในการบังคับโทษจำคุกก็สามารถกระทำได้อย่างมีมาตรฐานสากล เป็นการร่วมกันสร้างความเหมือนกันในการคุ้มครองสิทธิผู้ต้องขังบนความแตกต่างของแต่ละประเทศ จึงอาจกล่าวได้ว่า ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อ

³³ มาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อนักโทษ, ข้อ 90.

³⁴ มาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อนักโทษ, ข้อ 91.

³⁵ มาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อนักโทษ, ข้อ 92.

³⁶ มาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อนักโทษ, ข้อ 93.

นักโทษนี้ เป็นการกำหนดสิ่งที่ดีในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง และเป็นการสร้างหลักประกันในการคุ้มครองผู้ต้องขังให้มีมาตรฐาน³⁷

2.4.2 หลักความชอบด้วยกฎหมายในกฎหมายอาญา (Nullum crimen, nulla poena, nullum iudicium sine lege)

หลักการดังกล่าวนี้มีความสำคัญเนื่องจากเป็นหลักประกันสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่ว่า บุคคลจะมีความผิดและมีโทษทางอาญาได้ก็ต่อเมื่อมีกฎหมายบัญญัติไว้โดยชัดแจ้งเท่านั้น และหลักความชอบด้วยกฎหมายในกฎหมายอาญานี้ไม่เพียงจะหมายถึงกฎหมายอาญาสารบัญญัติเท่านั้น หากแต่ยังครอบคลุมไปถึงกฎหมายอาญาวิธีสบัญญัติด้วย กล่าวคือ องค์กรที่จะมีหน้าที่ในการพิจารณาพิพากษาคดีได้ต้องมีกฎหมายกำหนดไว้ ทั้งนี้ รวมถึงการดำเนินการพิจารณาคดีต้องดำเนินการตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติเอาไว้ด้วย

ผลของหลักความชอบด้วยกฎหมายในกฎหมายอาญานี้ ได้ก่อให้เกิดหน้าที่แก่ฝ่ายนิติบัญญัติซึ่งมีหน้าที่ในการบัญญัติกฎหมายตามหลักการแบ่งแยกอำนาจให้ต้องบัญญัติกฎหมายอาญาสารบัญญัติและกฎหมายอาญาวิธีสบัญญัติโดยคำนึงถึงหลักเกณฑ์สำคัญต่างๆ เพื่อเป็นหลักประกันสิทธิและเสรีภาพของประชาชน

ในส่วนที่เกี่ยวกับกฎหมายอาญาสารบัญญัติ ฝ่ายนิติบัญญัติจะต้องบัญญัติกฎหมายอาญาให้มีข้อความที่ชัดเจน แน่นอนทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับความผิดและโทษและจะออกกฎหมายมาบังคับได้ก็แต่เฉพาะกับการกระทำที่เกิดขึ้นภายหลังการประกาศใช้กฎหมายเท่านั้น โดยจะให้กฎหมายที่ออกมาใหม่มีผลย้อนหลังแก่การกระทำความผิดที่เกิดขึ้นก่อนการประกาศใช้กฎหมายไม่ได้ สำหรับในส่วนกฎหมายอาญาวิธีสบัญญัตินั้น ฝ่ายนิติบัญญัติจะต้องประสานวัตถุประสงค์ 2 ประการของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา คือ วัตถุประสงค์ในการนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษและวัตถุประสงค์ในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ซึ่งมีความขัดแย้งให้เกิดความสมดุลกัน โดยกฎหมายอาญาวิธีสบัญญัติในด้านองค์กรศาลนั้น ฝ่ายนิติบัญญัติจะต้องให้หลักประกันแก่ศาลในด้านความเป็นอิสระของตุลาการและกำหนดขอบเขตในการพิจารณาคดีอย่างชัดเจน ส่วนในด้านวิธีพิจารณาความนั้น ฝ่ายนิติบัญญัติจะต้องให้หลักประกันสิทธิและเสรีภาพแก่จำเลย เช่น การลงโทษจำเลยจะต้องฟังพยานหลักฐานจนแน่ใจว่าจำเลยเป็นผู้กระทำความผิดจริง หลักยกประโยชน์แห่งความสงสัย หลักประกันสิทธิและเสรีภาพในการต่อสู้คดีของจำเลย

³⁷ จาก หลักกฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษจำคุก (พิมพ์ครั้งที่ 2) (น. 50-69), โดย ธานี วรภัทร์, 2555, กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

โดยเฉพาะการห้ามมิให้มีการข่มขู่ ขู่เข็ญ หรือทรมานผู้ต้องหาหรือจำเลย³⁸ ทั้งนี้ กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา คือ กฎหมายที่ว่าด้วยการนำตัวผู้กระทำความผิดกฎหมายอาญามาลงโทษ โดยได้บัญญัติมาตรการบังคับต่างๆ ตั้งแต่การจับ การค้น การควบคุม การขัง การสอบสวน การฟ้องคดีอาญา การพิจารณาและพิพากษาคดี โดยในขั้นตอนต่างๆ เหล่านี้ กฎหมายได้ให้อำนาจรัฐอย่างกว้างขวาง แต่ในขณะเดียวกันกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและรัฐธรรมนูญก็ได้วางกรอบกำหนดขอบเขตในการใช้อำนาจรัฐไว้อย่างรัดกุมเพื่อมิให้มีการใช้อำนาจรัฐกระทบกระเทือนสิทธิเสรีภาพของประชาชน

กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่ดี ประการแรกจึงต้องมีลักษณะของความเป็นเสรีนิยม การกระทำใดในการค้นหาความจริงของรัฐโดยเจ้าหน้าที่รัฐจะต้องกระทำภายใต้กรอบบทบัญญัติของกฎหมายและคำนึงถึงสิทธิเสรีภาพของประชาชนเสมอ การกระทำที่กระทบต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนจะทำได้เท่าที่มีกฎหมายบัญญัติและต้องไม่กระทบกระเทือนถึงสาระสำคัญของสิทธิเสรีภาพนั้น ประการที่สองจะต้องมีลักษณะของความเป็นประชาธิปไตย กล่าวคือ กระบวนการในการดำเนินคดีอาญาในขั้นตอนต่าง ๆ จะต้องเปิดเผย สามารถตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐได้ เพื่อให้การดำเนินคดีอาญาเป็นไปตามกรอบบทบัญญัติของกฎหมาย มิให้มีการใช้อำนาจโดยมิชอบจากบุคคลในองค์กรของรัฐ เป็นการแสดงออกถึงความโปร่งใสในการดำเนินการทุกขั้นตอนเพื่อเป็นหลักประกันแก่ประชาชนว่าการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐนั้นกระทำโดยชอบด้วยกฎหมาย

การดำเนินคดีอาญาจะต้องคำนึงถึงหลักสิทธิมนุษยชน การกระทำที่กระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ในสังคมที่ยอมรับสิทธิมนุษยชนนั้น มนุษย์ต้องมีสิทธิที่จะอยู่ในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรีและต้องมีสิทธิที่จะกลับเข้าสู่สังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี การดำเนินคดีอาญาจะเป็นการกระทำที่ทำลายคุณค่าของความเป็นมนุษย์ไม่ได้ วิธีพิจารณาความอาญาที่ดีจึงต้องมีลักษณะเพื่อสังคม เปิดโอกาสให้บุคคลสามารถกลับเข้าสู่สังคมได้อีกประการหนึ่งด้วย³⁹

2.4.3 หลักการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) และเป็นประธานแห่งคดี (procedural subject)

เนื่องจากการดำเนินคดีอาญาในปัจจุบันได้รับอิทธิพลของความคิดในเรื่องเสรีนิยมหลักประชาธิปไตย และหลักสิทธิมนุษยชน ส่งผลให้การดำเนินคดีอาญาสมัยใหม่ยอมรับว่าผู้ถูก

³⁸ จาก “หลักความชอบด้วยกฎหมายในกฎหมายอาญา” ในรวมบทความทางวิชาการเนื่องในโอกาสครบรอบ 84 ปี ศาสตราจารย์ จิตติ ดิงศภัทย์ (น. 13-16), โดย สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล, (2536), กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

³⁹ จาก *ความเป็นประชาธิปไตยในกระบวนการยุติธรรม* ในรวมบทความด้านวิชาการของศาสตราจารย์ ดร.คณิต ณ นคร อัยการสูงสุด (น. 428-430), โดย คณิต ณ นคร, 2540, กรุงเทพฯ: พิมพ์อักษร.

กล่าวหาในคดีอาญามีได้เป็นกรรมของคดี (procedural object) อีกต่อไป หากแต่เป็นประธานในคดี (procedural subject) ซึ่งต้องได้รับความคุ้มครองในสิทธิและเสรีภาพของบุคคลนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญาต้องได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ จนกว่าจะมีคำพิพากษาของศาลถึงที่สุดว่าผู้นั้นเป็นผู้กระทำความผิดจริง ซึ่งหลักการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์นี้ ก่อให้เกิดผลตามหลักดังกล่าวหลายประการ โดยเฉพาะในแง่ความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิด⁴⁰ โดยตลอดทุกขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาจนกว่าจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดนั้น ผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญาจะต้องมิได้รับการปฏิบัติเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดไม่ว่าด้วยกรณีใดๆ

เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีกับการขังระหว่างพิจารณาคดีแล้วจะเห็นได้ว่า เนื่องจากจำเลยผู้ถูกขังระหว่างพิจารณาคดียังคงเป็นผู้ที่อยู่ระหว่างการพิสูจน์ความจริงในชั้นศาล กล่าวคือ ไม่ใช่ นักโทษเด็ดขาดตามคำพิพากษาถึงที่สุด ดังนั้น การปฏิบัติต่อจำเลยผู้ถูกขังระหว่างพิจารณาคดีจึงต้องคำนึงถึงหลักการนี้ด้วยเสมอ

2.4.4 หลักการปฏิบัติอย่างมีมนุษยธรรมต่อผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี

การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีควรเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ โดยให้มีการสร้างแนวทางที่ชัดเจนในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี ตลอดทั้งการให้สิทธิที่พึงได้รับในระหว่างถูกควบคุมหรือถูกคุมขังเพื่อให้มีการปฏิบัติที่แตกต่างกับนักโทษเด็ดขาด รวมทั้งสถานที่ในการควบคุมที่ควรแยกออกจากนักโทษเด็ดขาดอย่างชัดเจน ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาปฏิบัติและเพื่อความปลอดภัยในการป้องกันและควบคุม เนื่องจากผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีนั้นถือว่าคดียังไม่เสร็จเด็ดขาด เราควรมีแนวทางที่ชัดเจนในการปฏิบัติต่อบุคคลเหล่านั้น ดังนั้น เพื่อให้เกิดการเปรียบเทียบถึงหลักประกันคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี จึงจำเป็นจะต้องมีการกำหนดมาตรฐานตามบทบัญญัติขององค์การสหประชาชาติมาเป็นหลักเกณฑ์หรือแนวทางในการเปรียบเทียบเพื่อจะได้เป็นบรรทัดฐานในการกำหนดสิทธิพื้นฐานของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีได้ เนื่องจากหลักเกณฑ์ดังกล่าวได้กำหนดมาตรฐานขั้นต่ำไว้อย่างชัดเจน จะเห็นได้จากการรับรองสิทธิมนุษยชนทางอาญาไว้เป็นมาตรฐานสากล โดยบัญญัติไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Right 1948) และสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights 1966) ต่อมามาตรฐานดังกล่าวได้รับการบัญญัติรับรองสิทธิของภูมิภาคและองค์กรต่างๆ ของ The American Convention on

⁴⁰ จาก “ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิของจำเลยตามกฎหมายรัฐธรรมนูญและกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทย” ในหนังสือรวมบทความทางวิชาการเพื่อเป็นอนุสรณ์แด่ ศาสตราจารย์ ไพโรจน์ ชัยนาม (น. 452), โดย สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล, 2538, กรุงเทพฯ: วิญญูชน).

Human Right 1969 เป็นต้น สำคัญสำคัญของมาตรฐานสากลในการคุ้มครองสิทธิผู้ต้องหา จำเลย และผู้ต้องโทษถือเป็นหลักในการเปรียบเทียบกับหลักเกณฑ์การปฏิบัติอย่างมีมนุษยธรรมต่อผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) การจับกุม คမ်းขัง ตรวจค้นบุคคลจะกระทำโดยพลการไม่ได้

กรณีดังกล่าวถือเป็นหลักการที่สำคัญในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี ซึ่งเจ้าหน้าที่ของรัฐจะกระทำโดยพลการไม่ได้ สิทธิดังกล่าวได้มีการบัญญัติรับรองคุ้มครองไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ซึ่งกำหนดมาตรฐานเรื่องนี้ไว้ในข้อ 9 ว่า “บุคคลใดจะถูกจับ ขัง หรือเนรเทศโดยพลการไม่ได้” นอกจากนี้ในส่วนของกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางแพ่ง (พลเมือง) และสิทธิทางการเมืองได้รับรองสิทธิดังกล่าวไว้ในข้อ 9 ซึ่งกำหนดมาตรการเพื่อป้องกันการใช้อำนาจจับหรือกักขังโดยพลการไว้หลายประการ อาทิ บุคคลทุกคนมีสิทธิในเสรีภาพและความมั่นคงของตน บุคคลใดจะถูกจับหรือถูกคุมขังโดยพลการมิได้ บุคคลใดจะถูกลดทอนเสรีภาพของตนมิได้ ยกเว้น โดยเหตุและอาศัยกระบวนการตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย (ข้อ 9.1) นอกจากนี้ในกติการะหว่างประเทศดังกล่าวยังได้กำหนดคุ้มครองให้บุคคลผู้ถูกจับกุม ย่อมได้รับการแจ้งถึงเหตุผลในการจับกุมและการแจ้งข้อหาอันเป็นปฏิปักษ์ต่อตนโดยพลันในเวลาที่มีการจับกุม (ข้อ 9.2) และบุคคลใดที่ถูกจับกุมหรือควบคุมตัวในข้อหาทางอาญา ย่อมต้องถูกนำตัวไปศาลหรือไปพบเจ้าหน้าที่อื่นที่มีอำนาจตามกฎหมายโดยพลัน เพื่อให้ศาลได้ตรวจสอบและได้รับการพิจารณาคดีภายในเวลาอันสมควรหรือได้รับการปล่อยตัว มิให้ถือเป็นหลักทั่วไปว่า ระหว่างรอการพิจารณาคดีบุคคลจะต้องถูกคุมขังอยู่ แต่การปล่อยชั่วคราวจะกระทำเฉพาะที่มีหลักประกันว่าจะมีตัวผู้นั้นอยู่ในการพิจารณาคดีหรือการบังคับตามคำพิพากษา (ข้อ 9.3) กรณีบุคคลใดที่ถูกลดทอนเสรีภาพโดยการจับกุมหรือควบคุม ย่อมมีสิทธิร้องขอต่อศาลเพื่อให้ศาลวินิจฉัยโดยไม่ชักช้าคือ ความชอบด้วยกฎหมายของการควบคุมผู้นั้น หรือหากมีการควบคุมโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายจะต้องมีคำสั่งปล่อยตัวผู้นั้น (ข้อ 9.4) หรือแม้แต่บุคคลใดที่ตกเป็นผู้ถูกจับหรือควบคุมโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ย่อมมีสิทธิเรียกร้องให้ชดเชยค่าสินไหมทดแทน (ข้อ 9.5)

กรณีดังกล่าวข้างต้นถือเป็นมาตรการควบคุมการใช้อำนาจของรัฐที่จะจับกุมหรือคุมขังบุคคลไว้ในอำนาจของตนเอง โดยจำเป็นจะต้องดำเนินการภายในขอบเขตที่กฎหมายกำหนดและได้รับการตรวจสอบโดยองค์กรศาล ตลอดทั้งการให้สิทธิแก่บุคคลดังกล่าวสามารถร้องขอต่อศาลให้ตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมายในการจับหรือควบคุมได้ และมีสิทธิได้รับค่าสินไหมทดแทนในกรณีการควบคุมกระทำโดยมิชอบด้วยกฎหมาย นอกจากนี้ในการคุ้มครองสิทธิดังกล่าว ใน The European Convention of Human Right ข้อ 5 ได้รับรองสิทธิของบุคคลที่จะมีเสรีภาพและความมั่นคงของตนเองในทำนองเดียวกันกับกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางแพ่งและทางการเมือง

ข้อ 9 และได้เพิ่มเติมการจับและการควบคุมที่อนุญาตให้ทำได้ตามกฎหมายไว้ในข้อ 5.1 (a) – (f) ส่วนการตรวจสอบการจับและการควบคุมโดยศาลหรือโดยพนักงานเจ้าหน้าที่และการชดเชยความเสียหายอันเกิดจากการจับหรือการควบคุมโดยมิชอบนั้น ได้มีบทบัญญัติไว้ในข้อ 5.2, 5.3, 5.4 และ 5.5 ซึ่งมีเนื้อหาในทำนองเดียวกันกับกติกาสากลฯ ข้างต้น⁴¹

2) สิทธิได้รับการปฏิบัติที่เป็นธรรมในระหว่างการดำเนินคดีและสิทธิที่จะต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่

ในกรณีดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนข้อที่ 10, 11 ได้กำหนดรับรองสิทธิผู้ต้องหาและจำเลยซึ่งถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญาให้ได้รับการปฏิบัติที่เป็นธรรมในระหว่างการดำเนินคดีอาญาหลายประการ อาทิ บุคคลชอบที่จะได้รับความเท่าเทียมกันอย่างบริบูรณ์ในอันที่จะได้รับการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรมและเปิดเผยโดยศาล ซึ่งเป็นอิสระและไร้อคติในการวินิจฉัยชี้ขาดสิทธิและหน้าที่ ตลอดจนข้อที่ตนถูกกล่าวหาใด ๆ ทางอาญา สิทธิที่จะมีหลักประกันที่จำเป็นในการต่อสู้คดี สิทธิที่จะได้รับการลงโทษตามบทบัญญัติของกฎหมายที่ใช้อยู่ ในขณะที่กระทำความผิดและโทษที่จะลงจะต้องไม่หนักไปกว่าการที่ได้บัญญัติไว้ในขณะกระทำความผิด

สำหรับกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางแพ่ง (พลเมือง) และสิทธิทางการเมือง ข้อ 14 ยังได้รับรองคุ้มครองสิทธิของบุคคลทุกคนที่จะได้รับการพิจารณาคดีของศาลในคดีอาญาไว้ เช่น บุคคลจะได้รับการพิจารณาคดีอาญาอย่างเสมอภาคและเป็นธรรม โดยเปิดเผยในศาลที่มีอำนาจอิสระและเป็นกลางซึ่งจัดตั้งขึ้นตามกฎหมาย หนังสือพิมพ์และสาธารณชนอาจถูกห้ามรับฟังการพิจารณาคดีทั้งหมดหรือบางส่วนได้ด้วยเหตุผลทางศีลธรรม ความสงบเรียบร้อย หรือความมั่นคงของชาติในสังคมประชาธิปไตย หรือด้วยเหตุผลด้านความเป็นอยู่ของกลุ่ม หรือในกรณีศาลเห็นว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งว่าเป็นพฤติการณ์พิเศษซึ่งการเป็นข่าวอาจทำให้กระทบต่อความยุติธรรม แต่คำพิพากษาในคดีอาญาย่อมเป็นที่เปิดเผย เว้นแต่จำเป็นเพื่อประโยชน์ของเด็กและเยาวชน หรือบุคคลทุกคนที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญาย่อมมีสิทธิได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ จนกว่าจะมีการพิสูจน์ว่าได้กระทำความผิดตามกฎหมาย เป็นต้น

นอกจากนี้ The European Convention of Human Rights ได้กำหนดให้สิทธิในเรื่องการได้รับการพิจารณาคดีที่เป็นธรรมและโดยเปิดเผยในคดีแพ่งหรือคดีอาญา บุคคลผู้ถูกฟ้องจะได้รับการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรมและ โดยเปิดเผยในเวลาที่เหมาะสม โดยศาลหรือองค์กรที่ทำหน้าที่

⁴¹ จาก โครงการศึกษาวิจัยเรื่อง สิทธิของผู้ต้องหา จำเลยและผู้ต้องโทษในคดีอาญา (น. 10), โดย ณรงค์ ใจหาญ และคณะ, 2540.

พิจารณาคดีตามกฎหมาย คำพิพากษาจะต้องอ่านโดยเปิดเผยแต่อาจมีการห้ามลงข่าวหนังสือพิมพ์ หรือห้ามเปิดเผยข่าวต่อสาธารณะเพื่อประโยชน์ทางศีลธรรม หรือเพื่อรักษาความลับของทางราชการ หรือเพื่อประโยชน์ในการปกป้องสิทธิส่วนบุคคลของกลุ่มคน หรือในกรณีที่ศาลเห็นว่ามี ความจำเป็นที่จะต้องห้ามการเปิดเผยเพื่อประโยชน์ของความเป็นธรรมแห่งการดำเนินคดี หรือ บุคคลที่ถูกละเมิดเป็นคดีอาญาจะได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์อยู่จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ามีความผิด หรือสิทธิจะได้รับความเสียหายจากการที่ได้รับการพิจารณาคดีโดยมิชอบให้ เป็นไปตามกฎหมายของประเทศนั้นๆ ถ้าเป็นกรณีที่ความผิดพลาดของกระบวนการยุติธรรมนั้น มิได้เกิดจากความผิดของผู้ถูกลงโทษนั้น⁴²

3) สิทธิได้รับการปฏิบัติอย่างมีมนุษยธรรมระหว่างถูกควบคุมหรือจำคุก

“การปฏิบัติที่ไร้มนุษยธรรม” หมายถึง การกระทำที่มีผลเสียหายต่อร่างกายหรือจิตใจ ของบุคคลโดยไม่ชอบ ส่วนคำว่า “ทรมาน” มักจะได้นำมาใช้เป็นกรณีหนึ่งของการปฏิบัติที่ไร้ มนุษยธรรม เช่น การบังคับให้รับสารภาพหรือให้การอย่างไรๆ หรือการลงโทษต่อร่างกาย ซึ่งมักจะ เป็นกรณีที่ถือว่าเป็นการปฏิบัติที่ไร้มนุษยธรรมอย่างร้ายแรง ส่วนการปฏิบัติหรือลงโทษบุคคล อย่างหยาบกระด้างนั้น เป็นกรณีที่ปฏิบัติต่อบุคคลในลักษณะที่ทำให้ผู้นั้นต้องกระทำการที่ขัดต่อ เจตจำนงหรือจิตสำนึกของตน

ดังนั้น เมื่อพิจารณาแล้วบุคคลที่เป็นผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีซึ่งถือเป็นมนุษย์ โดยทั่วไปที่อาศัยอยู่ในสังคมก็ควรได้รับการปฏิบัติอย่างมีมนุษยธรรมเช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป ซึ่ง กรณีดังกล่าวตามหลักมาตรฐานสากลก็ได้ตระหนักถึงการคุ้มครองสิทธิของบุคคลเหล่านั้นไว้ อย่างเหมาะสมและสมควรที่นานาอารยประเทศพึงนำไปปฏิบัติเพื่อไม่ให้เกิดการละเมิดหรือลดทอนสิทธิ และเสรีภาพของบุคคล⁴³

4) การใช้อาวุธปืนต่อผู้ถูกจับหรือนักโทษ

กรณีดังกล่าวมีหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ใน Basic Principles of Force and Firearms by Law Enforcement Officials 1990 โดยมีหลักเกณฑ์ทั่วไปดังนี้

(1) หลักเกณฑ์ทั่วไป ในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงานจำเป็นจะต้องพยายามใช้ วิธีการที่ปราศจากความรุนแรงหรือปราศจากการประทุษร้ายต่อผู้ถูกจับหรือนักโทษ แต่ถ้าหาก จำเป็นจะต้องใช้กำลังในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้บรรลุเป้าหมายและเป็นไปตามกฎหมายก็ควร

⁴² จาก รายงานการวิจัยเรื่อง สิทธิของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี (น. 33-35), โดย จีรวุฒิ ลิปิพันธ์ และ ธานี วรภัทร์, 2548

⁴³ แหล่งเดิม.

คำนึงถึงหลักเกณฑ์ที่ว่า ต้องเป็นการกระทำที่เหมาะสมกับความร้ายแรงของความผิดและวัตถุประสงค์ที่ชอบด้วยกฎหมาย พยายามให้ได้รับอันตรายน้อยที่สุดและรักษาไว้ซึ่งชีวิตของมนุษย์ ต้องให้การรักษาพยาบาลโดยด่วนหลังจากมีการใช้กำลัง รัฐบาลจะต้องบัญญัติโทษทางอาญาสำหรับเจ้าพนักงานผู้ใช้กำลังโดยพลการหรือใช้อำนาจเกินขอบเขต แต่ในกรณีสถานการณ์ฉุกเฉินหรือเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ อาจมีการยกเว้นมาตรการดังกล่าว

(2) หลักเกณฑ์การใช้อาวุธปืนโดยเฉพาะ การใช้อาวุธปืนของเจ้าหน้าที่ของรัฐจะต้องกระทำเฉพาะกรณีที่ทำเป็นเพื่อป้องกันสิทธิของผู้อื่นที่ถูกกระทำหรือเพื่อป้องกันชีวิตหรืออันตรายต่อร่างกายของผู้อื่นที่ถูกกระทำและต้องเป็นการกระทำโดยวิธีทางน้อยที่สุดที่จะป้องกันผลดังกล่าว เจ้าพนักงานจะต้องแสดงตัวและเตือนผู้ถูกจับหรือนักโทษก่อนทุกครั้งที่จะมีการใช้อาวุธ เว้นแต่กรณีจำเป็นที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

(3) การใช้กำลังของตำรวจกับผู้ถูกควบคุมหรือผู้ถูกกักขัง ห้ามใช้อาวุธปืนต่อผู้ผู้ถูกควบคุมหรือผู้ต้องขัง เว้นแต่กรณีจำเป็นเพื่อการรักษาความสงบเรียบร้อยหรือมีการข่มขู่ต่อชีวิตเกิดขึ้นหรือเว้นแต่ใช้ป้องกันตนเองหรือป้องกันอันตราย

เมื่อพิจารณาจากหลักมาตรฐานตามบทบัญญัติขององค์การสหประชาชาติข้างต้นจะเห็นได้ว่า บทบัญญัติดังกล่าวได้ให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ ได้คำนึงถึงวัตถุประสงค์ในการควบคุมบุคคลไว้ในอำนาจรัฐ เพื่อให้เกิดประโยชน์ในกระบวนการยุติธรรมมากที่สุด ดังนั้น แต่ละประเทศควรที่จะนำไปใช้เป็นบรรทัดฐานในการปฏิบัติอย่างมีมนุษยธรรมต่อผู้ที่ต้องถูกควบคุมตัวโดยเจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมหรือผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี สำหรับประเทศไทยแล้วก็ได้มีการปรับปรุงระบบกฎหมาย กฎระเบียบ และข้อบังคับต่างๆ เกี่ยวกับการปฏิบัติต่อผู้ที่ต้องถูกควบคุมตัวโดยเจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมหรือผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีเพิ่มมากขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับหลักมาตรฐานขั้นต่ำขององค์การสหประชาชาติ โดยเฉพาะในส่วนของรัฐธรรมนูญที่มีการบัญญัติเรื่องสิทธิเสรีภาพของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี โดยคำนึงถึงหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และหลักสิทธิมนุษยชนเป็นสิ่งสำคัญ แต่ก็ยังมีบางกรณีที่ยังเกิดการขาดตกบกพร่องหรือมีการปฏิบัติต่อผู้ที่ต้องถูกควบคุมตัวโดยเจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมหรือผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีที่ไม่เหมาะสม เนื่องจากมีปัญหาบางประการที่จำเป็นจะต้องแก้ไข เช่น ปัญหาด้านกฎหมายที่ไม่ชัดเจน ปัญหาการใช้ดุลพินิจของเจ้าหน้าที่ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม รวมถึงความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนมีผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของผู้ที่ต้องถูกควบคุมตัวโดยเจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมหรือผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีที่รัฐควรจะต้องตระหนักและแสวงหามาตรการในการแก้ไข เพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐานสากลหรือหลักสิทธิมนุษยชนต่อไป

2.4.5 หลักในเรื่องสิทธิได้รับการปล่อยชั่วคราว

เนื่องจากตามหลักนิติรัฐ การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนเป็นหน้าที่หลักของรัฐ โดยหากรัฐจะกระทำการใดอันเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพใดๆ ของประชาชนจะต้องเป็นกรณีที่เป็นข้อยกเว้นและจะกระทำได้อีกเมื่อมีกฎหมายอนุญาตเท่านั้น การปล่อยชั่วคราวเป็นมาตรการในการประกันสิทธิและเสรีภาพของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา เพื่อผ่อนคลายหลักการมีตัวผู้ต้องหาหรือจำเลยซึ่งถูกคุมขังระหว่างคดีโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ อันเนื่องมาจากหลักการยกประโยชน์แห่งความสงสัย (in dubio pro reo) โดยให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญาเป็นผู้บริสุทธิ์ จนกว่าจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดพิสูจน์ได้ว่ากระทำความผิดจริงตามข้อกล่าวหา โดยหลักจะต้องมีการปล่อยชั่วคราวเสมอโดยมีหรือไม่มีหลักประกัน เว้นแต่กรณีมีเหตุจำเป็นต้องควบคุมหรือขังระหว่างพิจารณาคดี ทั้งนี้ เพื่อเป็นหลักประกันสำหรับผู้ต้องหาหรือจำเลยในการใช้สิทธิต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ อีกทั้งยังเป็นการป้องกันมิให้มีการแสวงหาพยานหลักฐานจากผู้ต้องหาหรือจำเลยเกินสมควรและป้องกันมิให้มีการลงโทษผู้ต้องหาหรือจำเลยล่วงหน้าก่อนที่จะพิสูจน์ได้ว่ากระทำความผิดจริง การปล่อยชั่วคราวจึงเป็นมาตรการทางกฎหมายที่ถูกนำมาใช้ประสานระหว่างประโยชน์ของรัฐกับประโยชน์ของเอกชนไว้ด้วยกันนั่นเอง⁴⁴

เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของการปล่อยชั่วคราวกับการขังระหว่างพิจารณาคดีแล้ว จะเห็นได้ว่า เนื่องจากการขังระหว่างพิจารณาคดีเป็นมาตรการบังคับทางอาญาที่กระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของผู้ต้องหาหรือจำเลยโดยตรง ดังนั้น การขังระหว่างพิจารณาคดีจึงต้องมีการชั่งน้ำหนักระหว่างประโยชน์ในการเอาตัวผู้ต้องหาหรือจำเลยไว้ในอำนาจของศาล กับสิทธิและเสรีภาพของจำเลยที่ต้องสูญเสียไปในระหว่างถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดี หากพิจารณาแล้วเห็นว่าการขังระหว่างพิจารณาคดีมีความจำเป็นและเป็นประโยชน์โดยตรงต่อกระบวนการยุติธรรมทางอาญาตามความมุ่งหมายของการควบคุมตัวระหว่างคดี จึงจะสามารถขังผู้ต้องหาหรือจำเลยนั้นในระหว่างการพิจารณาคดีของศาลได้ ดังนั้น ผู้ต้องหาหรือจำเลยทุกคนจึงมีสิทธิได้รับการปล่อยตัวชั่วคราว และการขังระหว่างพิจารณาคดีเป็นเพียงกรณีข้อยกเว้นเท่านั้น

2.4.6 หลักการพิจารณาคดีอาญาด้วยความรวดเร็ว (Speedy Trial)

หลักการพิจารณาคดีอาญาด้วยความรวดเร็วมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเป็นหลักประกันความยุติธรรมแก่จำเลย โดยเป็นหลักที่ใช้ในชั้นการพิจารณาคดีของศาลเท่านั้น เหตุที่ไม่นำไปใช้ในชั้นสอบสวนด้วยเพราะในการสอบสวนคดีของเจ้าพนักงานนั้นต้องกระทำด้วยความละเอียดรอบคอบเพื่อตรวจสอบค้นหาความจริงของเรื่องในเบื้องต้นทั้งที่เกี่ยวกับการกระทำของผู้ต้องหา

⁴⁴ จาก การปล่อยชั่วคราว (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารนิติ, โดย อรวรรณ ไทยวานิช, 2539, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

และเกี่ยวกับตัวผู้ต้องหา ดังนั้น เจ้าพนักงานอาจมีความจำเป็นต้องใช้เวลาตามสมควรรวมทั้งอาจมีการใช้มาตรการบังคับบางประการ เช่น การจับหรือการคุมขังผู้ถูกดำเนินคดีอาญาเพื่อช่วยให้การดำเนินงานดังกล่าวบรรลุผล ซึ่งความจำเป็นเช่นนี้ ย่อมจะต้องมีข้อจำกัดตามความเหมาะสม กฎหมายจึงได้กำหนดระยะเวลาในชั้นสอบสวนไว้โดยถือเอาประเภทแห่งความผิดเป็นหลัก กำหนดระยะเวลาดังกล่าวนี้มีขึ้นเพื่อความจำเป็นแห่งการสอบสวนคดีและเพื่อเป็นการคุ้มครองเสรีภาพของผู้ถูกดำเนินคดีอาญาเป็นสำคัญ หากใช่เป็นการกำหนดระยะเวลาที่บังคับให้เจ้าพนักงานต้องทำการสอบสวนคดีให้แล้วเสร็จโดยตรงไม่ เพราะในกรณีที่เจ้าพนักงานไม่อาจกระทำการสอบสวนคดีให้แล้วเสร็จได้ภายในกำหนดเวลานั้น ก็มีผลเพียงให้ผู้ถูกดำเนินคดีอาญาที่ถูกคุมขังอยู่ได้รับเสรีภาพกลับคืนเท่านั้น แต่การสอบสวนคดีหรือการค้นหาความจริงของเจ้าพนักงานยังคงต้องดำเนินการต่อไป สำหรับในชั้นพิจารณาคดีของศาลที่ต้องกระทำโดยเร็วนี้ก็เพื่อให้สิทธิเสรีภาพต่างๆ ของผู้ถูกดำเนินคดีอาญาได้รับการกระทบกระเทือนน้อยที่สุด การพิจารณาคดีที่ล่าช้าย่อมทำให้จำเลยอยู่ในสภาพที่เลวร้ายตลอดการพิจารณาคดี

ดังนั้น การดำเนินคดีอาญาที่ดีจะต้องดำเนินการให้แล้วเสร็จในเวลาที่เหมาะสมหรือรวดเร็วเพื่อประโยชน์ 2 ประการ กล่าวคือ เพื่อเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมาย ในกรณีที่ศาลพิพากษาลงโทษ คำพิพากษาของศาลก็จะตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ในการลงโทษที่สามารถลงโทษผู้กระทำความผิดได้อย่างรวดเร็ว และสามารถส่งผลในด้านการป้องปรามไม่ให้เกิดการเอาเยี่ยงอย่างกันในสังคม ส่วนในกรณีที่ศาลพิพากษายกฟ้องนั้น ผู้ที่ถูกดำเนินคดีจะได้รับความเสียหายอันอาจเกิดจากมาตรการบังคับทางอาญาต่างๆ ที่กระทบต่อสิทธิและเสรีภาพน้อยที่สุดและเท่าที่จำเป็นที่สุด โดยเฉพาะกรณีที่ถูกขังระหว่างพิจารณาคดีนั้น ความรวดเร็วในการพิจารณาคดียังมีความสำคัญมากขึ้น⁴⁵ เพราะผู้ถูกดำเนินคดีอาญาที่เป็นผู้บริสุทธิ์จะได้รับเสรีภาพกลับคืนภายในระยะเวลาที่รวดเร็วหากมีคำพิพากษาว่าจำเลยไม่ได้เป็นผู้กระทำความผิด ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของหลักการพิจารณาคดีอาญาด้วยความรวดเร็วกับการขังระหว่างพิจารณาคดีแล้วจะเห็นได้ว่า การพิจารณาคดีอาญาที่รวดเร็วย่อมส่งผลที่ดีต่อจำเลยที่ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดี กล่าวคือ แม้ศาลจะใช้ดุลพินิจสั่งขังจำเลยระหว่างพิจารณาคดี แต่จำเลยก็จะถูกจำกัดสิทธิและเสรีภาพเพียงระยะเวลาสั้น ๆ เท่านั้น โดยเป็นหลักประกันให้กับจำเลยผู้บริสุทธิ์ว่าจะได้รับการพิจารณาคดีภายในระยะเวลาอันสมควร โดยหากเป็นกรณีที่ศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษจำคุก จำเลยก็จะเข้าสู่กระบวนการในชั้นบังคับโทษต่อไป แต่หากศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่าจำเลย

⁴⁵ จาก การชดใช้ค่าทดแทน โดยรัฐเนื่องจากการคุมขังอันเกิดจากความผิดพลาดในกระบวนการยุติธรรม (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), โดย ทวีวัฒน์ ธาราจันทร์, 2540, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

มิได้เป็นผู้กระทำความผิด จำเลยก็จะได้รับการปล่อยตัวโดยเร็ว ซึ่งสอดคล้องกับหลักการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนตามหลักนิติรัฐ

2.4.7 หลักการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

จากการศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีดังกล่าวข้างต้นแล้วจะเห็นได้ว่า บุคคลย่อมมีสิทธิเสรีภาพในการดำรงชีวิต ร่างกายและทรัพย์สินในฐานะมนุษย์ผู้มีศักดิ์ศรีอันถือเป็นหลักการสำคัญขั้นพื้นฐานของการมีสภาพความเป็นมนุษย์ ซึ่งเรื่องของสิทธิเสรีภาพได้ถูกกล่าวถึงและมีการถกเถียงกันอยู่เสมอในวงวิชาการตลอดจนการเรียนการสอนและการเผยแพร่ตำราเกี่ยวกับเรื่องสิทธิและเสรีภาพไว้อย่างหลากหลาย อันเป็นปฐมกำเนิดสำคัญในการศึกษาวิชากฎหมาย เพราะในการศึกษานั้น จะเป็นการศึกษาถึงสิทธิเสรีภาพในการที่จะมีชีวิตอยู่ การแสดงออกซึ่งความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมและอีกหลายๆ ประการ ดังจะเห็นได้ว่าสิทธิและเสรีภาพ คือ ตัวจักรสำคัญในการกำหนดหน้าที่แก่รัฐในการที่จะต้องกระทำหรืองดเว้นกระทำ ทั้งนี้ เพื่อการรับรองหรือคุ้มครองไว้ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ของสิทธิเสรีภาพ จึงเป็นหน้าที่ของรัฐที่จำต้องอำนวยความสะดวกหรือดำเนินการเพื่อให้สิทธิเสรีภาพเกิดขึ้น ไม่ว่าจะโดยวิถีทางใดตามครรลองแห่งประชาธิปไตย เพราะสิ่งต่างๆ ที่รัฐจัดหาหรืออำนวยความสะดวกให้แก่พลเมืองนั้นถือเป็นการปฏิบัติภารกิจเพื่อให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญและกฎหมาย⁴⁶ สำหรับประเทศไทย เมื่อพิจารณาแนวความคิดดังกล่าวข้างต้น หากจะถามว่าบุคคลหรือผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีควรมีสิทธิเสรีภาพมากน้อยเพียงใดในขณะที่ถูกควบคุมตัวอยู่ในเรือนจำในระหว่างที่รอการพิจารณาคดี ซึ่งเป็นสิ่งที่จะต้องหาคำตอบเพราะในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ได้ให้การรับรองเรื่องสิทธิเสรีภาพของบุคคลดังกล่าวไว้หลายประการ โดยมีรายละเอียดที่จะต้องนำมาพิจารณาดังต่อไปนี้

1) การให้การรับรองคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตลอดจนการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 4 ถือเป็นการรับรองหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคลในรัฐ ซึ่งรวมทั้งผู้ที่เป็นผู้ต้องหาหรือจำเลย ตลอดทั้งผู้ที่ต้องโทษจำคุกตามคำพิพากษาคด้วย ดังนั้น กฎหมายหรือกฎข้อบังคับต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลดังกล่าวก็ต้องมีการปรับเปลี่ยนตามหลักการที่สำคัญของรัฐธรรมนูญนี้

⁴⁶ จาก สิทธิเสรีภาพของนักโทษเด็ดขาดตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2540 (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารคดี), โดย ทวีศักดิ์ รอดโรคา, 2543, กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

2) การใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 26 กรณีดังกล่าวนี้หมายความว่าถึง งานราชทัณฑ์ กรมราชทัณฑ์ หรือหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมการยุติธรรมในการนำตัวบุคคลมาไว้ในอำนาจรัฐ ซึ่งจำเป็นจะต้องใช้ความระมัดระวังในการดำเนินงานเพื่อไม่ให้กระทบต่อสิทธิเสรีภาพของบุคคล

3) บุคคลย่อมอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของตนเองได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน และในกรณีที่บุคคลซึ่งถูกละเมิดสิทธิเสรีภาพตามที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้นั้นก็สามารถยกบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้เพื่อใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในศาลได้ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 28 สิทธิดังกล่าวนี้ก็หมายความว่ารวมถึงผู้ต้องขังในเรือนจำที่ได้รับผลกระทบจากการละเมิดสิทธิและเสรีภาพของตนด้วย

4) การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย ซึ่งต้องไม่กระทบกระเทือนสาระสำคัญของสิทธิและเสรีภาพนั้น โดยการตราบทบัญญัติแห่งกฎหมายนั้นให้ตราได้เท่าที่จำเป็นและต้องมีผลใช้บังคับเป็นการทั่วไปโดยไม่เจาะจงหรือมุ่งหมายให้ใช้บังคับแก่กรณีใดกรณีหนึ่งหรือแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นการเจาะจง และในกรณีที่รัฐธรรมนูญบัญญัติให้ตรากฎหมายเพื่อจำกัดสิทธิและเสรีภาพเฉพาะเพื่อการใดให้ตรากฎหมายจำกัดสิทธิและเสรีภาพได้เฉพาะเพื่อการที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้จะเห็นได้ว่า บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญดังกล่าวได้แก้ไขเพิ่มเติมให้ชัดเจนมากขึ้นจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 เพื่อให้สอดคล้องกับการตัดข้อความเดิมที่ว่า “ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ” ออก ซึ่งรัฐยังคงมีหน้าที่ตามกฎหมายเพื่อสนับสนุนการใช้สิทธิอยู่ แต่กฎหมายนั้นจะต้องไม่กระทบกระเทือนสาระสำคัญของสิทธิและเสรีภาพด้วย ดังนั้น ในส่วนของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีซึ่งถือว่าเป็นบุคคลที่ยังไม่ต้องคำพิพากษาถึงที่สุด แต่ต้องถูกจำกัดสิทธิและเสรีภาพบางประการย่อมต้องได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องแสวงหาแนวทางและมาตรการทางกฎหมายมาบังคับใช้ เพื่อให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญในการคุ้มครองสิทธิของบุคคลดังกล่าว

5) บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ทั้งชายและหญิงตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 30 และการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุความแตกต่างกันในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา

การศึกษาอบรมหรือความคิดเห็นทางการเมืองอันขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญย่อมจะกระทำมิได้

6) บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพในทางร่างกายตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 32 ถือเป็นบทบัญญัติที่สำคัญเกี่ยวกับงานบังคับโทษหรืองานราชทัณฑ์ที่จะต้องคำนึงถึงสิทธิเสรีภาพของบุคคลเป็นสำคัญ ซึ่งในบทบัญญัติดังกล่าวได้มีการเพิ่มเติมเนื้อหาบางส่วนจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ในเรื่องการรับรองการใช้สิทธิทางศาลเพื่อให้การดำเนินคดีอาญาของเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมาย รวมทั้งการเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นด้วย จะเห็นได้ว่า บทบาทของงานราชทัณฑ์โดยเฉพาะการลงโทษจำคุกต้องเปลี่ยนแปลงตามรัฐธรรมนูญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ กฎหมายต่างๆ และแนวการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังของเจ้าพนักงานเรือนจำที่เคยทำมาหรือขัดแย้งกับบทบัญญัติมาตราดังกล่าวนี้นี้จะต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพื่อให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ

7) การควบคุมตัวบุคคลไว้ในอำนาจรัฐเพื่อได้รับโทษทางอาญาหรือเพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกในกระบวนการยุติธรรม ปัจจุบันได้มีการรับรองสิทธิของบุคคลดังกล่าวไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 39 กรณีนี้จะกระทบต่องานราชทัณฑ์ในส่วนของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีโดยตรง ซึ่งถือเป็นบุคคลที่ศาลยังไม่มีคำพิพากษาถึงที่สุดว่ากระทำความผิดทางอาญา แต่บุคคลดังกล่าวเหล่านี้ต้องถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำและได้รับการปฏิบัติที่ไม่ต่างกันมากนักกับนักโทษเด็ดขาดที่ศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุดแล้ว ซึ่งถือเป็นปัญหาที่สำคัญของประเทศไทย ดังนั้น ถือเป็นหน้าที่ที่จำเป็นของรัฐที่จะต้องแสวงหามาตรการในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวเพื่อให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ

8) การให้การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในการเดินทางและการเลือกถิ่นที่อยู่ ซึ่งโดยปกติบุคคลทุกคนย่อมมีสิทธิเสรีภาพในการเดินทางและการเลือกถิ่นที่อยู่ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยและสวัสดิภาพของประชาชน การผังเมือง หรือเพื่อสวัสดิภาพของผู้เยาว์

9) สิทธิของบุคคลในครอบครัว เกียรติยศชื่อเสียง ข้อมูลส่วนบุคคลตลอดจนความเป็นอยู่ส่วนตัวย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 35 จากบทบัญญัติดังกล่าวย่อมครอบคลุมถึงผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี เนื่องจากสิทธิดังกล่าวถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนรวมถึงผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีพึงได้รับ ดังนั้น หากมีความจำเป็นจะต้องจำกัดสิทธิเสรีภาพของบุคคลดังกล่าวแล้ว รัฐควรใช้ความระมัดระวังอย่างเพียงพอโดยคำนึงถึงผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของบุคคลให้มากที่สุด

10) บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการสื่อสารถึงกันโดยทางที่ชอบด้วยกฎหมาย การตรวจ การกักหรือการเปิดเผยสิ่งสื่อสารที่บุคคลมีติดต่อกัน รวมทั้งการกระทำด้วยประการอื่นใดเพื่อให้ล่วงรู้ถึงข้อความในสิ่งสื่อสารทั้งหลายที่บุคคลมีติดต่อกันจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐ หรือเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ดังนั้น ในส่วนของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีย่อมจะต้องได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ด้วย

11) บุคคลย่อมมีสิทธิในกระบวนการยุติธรรมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 40 ซึ่งกรณีดังกล่าวได้มีการปรับปรุงจากมาตรา 237 ถึงมาตรา 247 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ทั้งนี้ ได้มีการบัญญัติถึงสาระสำคัญของสิทธิพื้นฐานที่ประชาชนจะได้รับในกระบวนการยุติธรรมโดยทั่วไป แต่ไม่ได้บัญญัติรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการดำเนินการเกี่ยวกับสิทธิของผู้ต้องขังระหว่างการสอบสวนหรือผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีไว้ในรัฐธรรมนูญดังเช่นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามที่กำหนดในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งถึงแม้ว่าจะมีการแก้ไขเพิ่มเติมเกี่ยวกับการออกหมายจับบุคคลดังกล่าว แต่กรณีนี้กฎหมายก็ยังคงเปิดช่องว่างให้เจ้าหน้าที่ของรัฐสามารถใช้ดุลพินิจตามอำเภอใจได้

2.4.8 สิทธิของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีในประเทศไทย

การที่หน่วยงานต่างๆ ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของประเทศไทยไม่สามารถดำเนินการตามที่กฎหมายบัญญัติไว้นั้น โดยเฉพาะในเรื่องสถานที่คุมขังผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีย่อมก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีในประเทศไทยอย่างมากมาย ดังจะได้กล่าวต่อไปนี้

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ถือเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของประเทศไทยที่ได้บัญญัติเพิ่มเติมเรื่องของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ อันเป็นหลักพื้นฐานของสิทธิและเสรีภาพที่เพิ่มเติมขึ้นมาและเป็นเรื่องใหม่ที่ไม่เคยมีปรากฏในรัฐธรรมนูญใดมาก่อน ซึ่งปรากฏอยู่ในหมวด 1 บททั่วไปของรัฐธรรมนูญอันจะทำให้เรื่องดังกล่าวสามารถนำไปใช้ได้กับทุกเรื่องในบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ นอกจากนี้ในรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวยังมีบทบัญญัติเกี่ยวกับหลักความเสมอภาค ซึ่งถือเป็นหลักพื้นฐานของความยุติธรรมที่รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันได้ให้การรับรองไว้ว่า ประชาชนชาวไทยไม่ว่ามีแหล่งกำเนิด เพศ หรือศาสนาใดย่อมอยู่ในความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญนี้เสมอกัน บุคคลหรือพลเมืองทุกคนของประเทศจะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายอย่างเสมอและเท่าเทียมกัน หลักความเสมอภาคตามรัฐธรรมนูญยังมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการใช้เป็นเครื่องมือควบคุมมิให้รัฐใช้อำนาจเกินขอบเขตหรือเป็นไปตามอำเภอใจ เพราะการใช้อำนาจ

ของรัฐจะเกี่ยวข้องกับประชาชน หากรัฐกระทำการอันส่งผลหรือให้ประโยชน์แก่บุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง รัฐต้องสามารถอธิบายเหตุผลของการใช้อำนาจนั้นได้ มิเช่นนั้น อาจแสดงให้เห็นได้ว่าการใช้อำนาจของรัฐดังกล่าวเป็นไปอย่างมิชอบ ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการตรวจสอบการกระทำทั้งหลายของรัฐได้ ไม่ว่าจะเป็นการออกกฎหมายของฝ่ายนิติบัญญัติ การกระทำของฝ่ายปกครอง รวมทั้งการวินิจฉัยคดีของศาล ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคล การเคารพต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และหลักความเสมอภาคในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ถือเป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่จะสามารถนำมาใช้เพื่อปกป้องคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลหรือผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี อันเป็นหลักการที่สำคัญยิ่งของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ต่อมาแม้ได้มีการปฏิรูปการเมืองการปกครองและได้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ขึ้น คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ก็ยังคงทำให้บทบัญญัติในส่วนของ การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ หลักความเสมอภาค และการเคารพต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลและของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีก็ยังคงมีไว้เหมือนเดิม แต่อาจมีบทบัญญัติบางส่วนที่เป็นรายละเอียดเกี่ยวกับสิทธิในกระบวนการยุติธรรมได้ถูกยกเลิกไป ซึ่งจะได้อธิบายต่อไปดังนี้

(1) สิทธิเสรีภาพในชีวิตและร่างกายของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี

ผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีถือเป็นบุคคลที่บริสุทธิ์และยังไม่เป็นผู้กระทำความผิด จนกว่าจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดของศาลว่าเป็นผู้กระทำความผิดตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 39 ดังนั้น การปฏิบัติกับบุคคลดังกล่าวเสมือนเป็นผู้กระทำความผิด จะกระทำมิได้ แต่ในทางปฏิบัติของกระบวนการยุติธรรมเริ่มตั้งแต่กระบวนการสืบสวนสอบสวน หาข้อเท็จจริงจนกระทั่งมีคำพิพากษาถึงที่สุดจำเป็นต้องใช้เวลาในการควบคุมผู้ถูกกล่าวหาไว้ก่อน ซึ่งอำนาจในการควบคุมผู้ถูกกล่าวหาว่าได้กระทำความผิดของพนักงานสอบสวนมีข้อจำกัดเพียง 48 ชั่วโมงและจะต้องขออำนาจฝากขังยังเรือนจำ อย่างไรก็ตาม ในขั้นตอนของตำรวจ พนักงานอัยการ และศาล ผู้ต้องขังมีสิทธิยื่นประกันตัวได้ ส่วนผู้ต้องหาที่ไม่มีหลักทรัพย์ในการประกันตัว หรือผู้มีอำนาจไม่พิจารณาอนุมัติก็จะถูกนำตัวไปคุมขังในเรือนจำ ซึ่งกรมราชทัณฑ์เป็นหน่วยงานสุดท้ายในกระบวนการยุติธรรมที่มีหน้าที่ควบคุมดูแลผู้ต้องขังในระหว่างพิจารณาคดีและนักโทษเด็ดขาด

สิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกายของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่ง เพราะผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีนั้นถือว่าเป็นมนุษย์จึงควรได้รับการปฏิบัติจากผู้คุมขังหรือเจ้าพนักงานที่เกี่ยวข้องอย่างที่มีมนุษย์ปฏิบัติต่อกัน ถึงแม้ว่าบุคคลดังกล่าวจะเป็นบุคคลผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิด ซึ่งจะต้องถูกจำกัดสิทธิและเสรีภาพในบางประการ โดยผลของกฎหมาย แต่ทั้งนี้ก็ไม่สามารถกระทำการหรือปฏิบัติใดๆ กับบุคคลดังกล่าว

เช่นเดียวกับผู้ต้องขังที่เป็นนักโทษเด็ดขาดได้ เนื่องจากยังไม่มีคำพิพากษาถึงที่สุดว่าบุคคลนั้นได้กระทำความผิดจริง ดังนั้น การนำตัวบุคคลดังกล่าวฝากขังที่เรือนจำจึงเป็นการทำลายหรือลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ให้น้อยลงไป เพราะเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพทางด้านร่างกาย ซึ่งในบทบัญญัติรัฐธรรมนูญได้ให้การรับรองไว้ว่า การจับกุม คุมขัง หรือค้นตัวบุคคลไม่ว่ากรณีใดๆ จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 30 ซึ่งจากบทบัญญัติดังกล่าวจะเห็นได้ว่า สิทธิและเสรีภาพในด้านร่างกายนี้ ถือเป็นพื้นฐานที่สำคัญและเป็นการให้หลักประกันแก่ผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีหรือนักโทษที่ถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำ จึงได้กำหนดกรอบแก่เจ้าพนักงานเรือนจำผู้ทำหน้าที่ควบคุมผู้ต้องขังดังกล่าวที่ต้องใช้ดุลพินิจในการปฏิบัติหน้าที่อย่างเสมอภาคและชอบธรรมเพื่อให้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชน ซึ่งหลักปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนขององค์การสหประชาชาติก็ได้มีการรับรองสิทธิของนักโทษหรือผู้ต้องขังในเรื่องนี้ว่า บุคคลใดๆ จะถูกทรมานหรือได้รับผลการปฏิบัติหรือการลงโทษที่ทารุณโหดร้าย ฝิดมมนุษยธรรม หรือต่ำช้ามิได้⁴⁷ อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังว่า รัฐหรือเจ้าพนักงานของรัฐจะใช้วิธีการลงโทษที่เป็นการทารุณโหดร้าย หรือไร้มนุษยธรรมมิได้ มิเช่นนั้นจะเป็นการขัดต่อหลักสิทธิมนุษยชน

เนื่องจากหลักในเรื่องการปฏิบัติในการลงโทษผู้ต้องขังว่ากรณีใดที่จะถือว่าเป็นการลงโทษที่ทารุณโหดร้ายนั้น ไม่มีหลักเกณฑ์หรือมาตรฐานวัด แต่จากการศึกษาพบว่า การปฏิบัติที่ถือว่าเป็นการทารุณโหดร้ายจะครอบคลุมถึงลักษณะ 3 ประการ⁴⁸ คือ

1. การใช้เครื่องพันธนาการหรือเป็นการลงโทษเพื่อประจานหรือทำให้ได้รับความทุกข์ทรมาน
2. การใช้วัตถุที่เป็นของแข็งหรืออาวุธทำร้ายนักโทษ
3. การลงโทษทางวินัยแก่นักโทษโดยการกระทำต่อร่างกายเพื่อให้ได้รับความเจ็บปวดทรมาน

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีจะถูกปฏิบัติดังเช่นกรณีดังกล่าวข้างต้นมิได้ เพราะถือเป็นการกระทำที่กระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

สิทธิเสรีภาพในชีวิตและร่างกายของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีถือเป็นสิทธิขั้นมูลฐานที่พึงได้รับการปฏิบัติในฐานะที่เป็นมนุษย์และพลเมืองของประเทศ ซึ่งได้มีการบัญญัติรับรองและคุ้มครองไว้ในกฎหมายต่างๆ ที่สำคัญคือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550

⁴⁷ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน, มาตรา 5.

⁴⁸ สิทธิเสรีภาพของนักโทษเด็ดขาดตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2540 (น. 64). เล่มเดิม.

กฎกระทรวงมหาดไทยออกตามความในมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479 ระเบียบและข้อบังคับกรมราชทัณฑ์ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

(1.1) สิทธิได้รับอาหารและน้ำดื่ม การจัดบริการอาหารแก่ผู้ต้องขังถือเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญต่อการดำรงชีวิต ทั้งยังเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษยธรรมที่ควรปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ตามกฎหมายไทยปรากฏหลักเกณฑ์การปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดเลี้ยงอาหารแก่ผู้ต้องขังไว้ในกฎกระทรวงมหาดไทย ออกตามความในมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479 ข้อ 75-80 และข้อ 128 และระเบียบ ข้อบังคับ หรือหนังสือกรมราชทัณฑ์เพื่อวางแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดอาหารให้แก่ผู้ต้องขังให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน โดยในการจัดบริการอาหารแก่ผู้ต้องขัง กรมราชทัณฑ์ได้เน้นให้จัดอาหารที่มีคุณค่าตามหลักโภชนาการครบ 5 หมู่ โดยจัดทำรายการอาหารประจำวันเพื่อให้ผู้ต้องขังได้ทราบตามตัวอย่างรายการอาหารสำหรับผู้ต้องขังในรอบ 31 วันที่กรมราชทัณฑ์กำหนดขึ้นเป็นแนวทางให้เรือนจำและทัณฑสถานต่างๆ นำไปประกอบอาหารให้ผู้ต้องขังรับประทาน โดยสามารถปรับเปลี่ยนรายการอาหารได้ตามความเหมาะสมของสภาพพื้นที่ วัฒนธรรมของท้องถิ่นและวัตถุดิบที่เรือนจำได้รับ เพื่อปรับเปลี่ยนรายการอาหารให้มีความหลากหลายในประเภทและชนิดของอาหาร รวมทั้งรายการอาหารที่ต้องการรับประทานด้วย และหากพิจารณาแล้วเห็นว่าสามารถปรับเปลี่ยนได้ ให้มีการดำเนินการปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสมโดยคำนึงถึงคุณค่าทางโภชนาการและความเหมาะสมแก่สภาพการบริหารภายในเรือนจำ⁴⁹ นอกจากนี้ในปัจจุบันผู้ต้องขังสามารถซื้ออาหารปรุงสำเร็จจากร้านสะดวกซื้อผู้ต้องขังซึ่งเป็นสถานที่ซึ่งเรือนจำจัดให้มีขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้ต้องขังในการดำรงชีวิตอยู่ในเรือนจำ⁵⁰ และในส่วนของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีที่ต้องไปศาล กรมราชทัณฑ์ก็ได้กำหนดแนวปฏิบัติในการจัดอาหารเพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิผู้ต้องขังที่จะได้รับอาหารอย่างเพียงพอ โดยกำหนดให้เรือนจำจัดเตรียมอาหารกลางวันให้ผู้ต้องขังนำติดตัวไปรับประทานที่ศาล และจัดเตรียมซองพลาสติกให้ผู้ต้องขังไว้สำหรับรับประทานอาหารเพื่อป้องกันมิให้มีการดัดแปลงเป็นอาวุธ ทั้งนี้ เนื่องจากแต่เดิมเมื่อผู้ต้องขังไปศาลจะไม่มีการนำอาหารติดไปด้วย ทำให้ผู้ต้องขังจะต้องอดอาหารกลางวัน และกว่าจะเดินทางกลับถึงเรือนจำต้องใช้เวลาานหลายชั่วโมง ทำให้เลยกำหนดเวลาอาหารเย็น ผู้ต้องขังดังกล่าวก็ต้องอดอาหารเย็นด้วย ซึ่งถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิ

⁴⁹ หนังสือกรมราชทัณฑ์ที่ ขธ.0705/ว.49 เรื่อง แนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดอาหารเลี้ยงผู้ต้องขัง ลงวันที่ 14 สิงหาคม 2546 และหนังสือกรมราชทัณฑ์ที่ ขธ.0708/2227 เรื่อง การจัดทำรายการอาหารสำหรับผู้ต้องขัง ลงวันที่ 30 ตุลาคม 2546.

⁵⁰ หนังสือกรมราชทัณฑ์ที่ มท.0904/ว.104 เรื่อง การจัดสวัสดิการสงเคราะห์ผู้ต้องขัง ลงวันที่ 14 พฤศจิกายน 2539.

ผู้ต้องขัง กรมราชทัณฑ์จึงออกหนังสือกรมราชทัณฑ์ดังกล่าว เพื่อให้มีการยึดถือปฏิบัติในการจัดอาหารให้แก่ผู้ต้องขังให้ครบถ้วนตามสิทธิที่เขาควรจะได้รับ⁵¹ แสดงให้เห็นว่าในปัจจุบันเรือนจำให้ความสำคัญกับสิทธิของผู้ต้องขังในด้านอาหาร โดยให้ผู้ต้องขังได้รับประทานอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการในปริมาณที่เพียงพอกับความต้องการของร่างกายและให้อิสระในการเลือกอาหารที่จะรับประทานได้ตามความต้องการมากขึ้น และในส่วนของ การประกอบอาหาร กฎกระทรวง ข้อ 80 กำหนดให้อาหารที่จะให้ผู้ต้องขังรับประทานให้ปรุงขึ้นในเรือนจำ โดยให้จัดเจ้าพนักงานเรือนจำและผู้ต้องขังดำเนินการปรุงอาหารเป็นการเฉพาะ ผู้ปรุงอาหารต้องผ่านการตรวจโรคและความเห็นชอบของแพทย์ และมีการกำหนดข้อบังคับที่ 18/2486 ในเรื่องอัตราส่วนผู้ต้องขังประกอบอาหารและผู้ต้องขังทำการเลี้ยงอาหารไว้ เพื่อให้มีอัตราส่วนของผู้ต้องขังที่จะประกอบอาหารและทำการเลี้ยงอาหารในแต่ละเรือนจำมีอัตราที่เป็นระเบียบเดียวกัน⁵² นอกจากนี้กรมราชทัณฑ์ยังได้ออกหนังสือกรมราชทัณฑ์กำหนดให้มีการตรวจสุขภาพผู้ต้องขังที่ปฏิบัติงานในหมวดอุตสาหกรรมหรือการประกอบอาหารทุกคน ด้วยการจัดทำประวัติและสมุดสุขภาพประจำตัวผู้ต้องขังที่ทำงานในหมวดนี้ทุกคนและให้มีการประสานงานกับสาธารณสุขจังหวัดในการตรวจสุขภาพผู้ต้องขังกลุ่มนี้ โดยเฉพาะผู้ปรุงอาหาร และให้ตรวจซ้ำทุก 6 เดือน หากตรวจสอบพบว่ามีโรค โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรคติดต่อให้หยุดปฏิบัติงานในหมวดอุตสาหกรรมและส่งให้แพทย์ทำการบำบัดรักษา อีกทั้งให้เจ้าหน้าที่เรือนจำผู้ควบคุมอุตสาหกรรมกวดขันในเรื่องความสะอาดของร่างกายผู้ต้องขังที่ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับอาหาร เช่น ให้ตัดเล็บสั้น ตัดผม สวมเครื่องแต่งกายที่สะอาด ซึ่งเป็นการรักษาสุขอนามัยที่ดีในการประกอบอาหาร ดังนั้น ผู้ต้องขังที่ทำหน้าที่ประกอบอาหารต้องเป็นผู้ที่มีสุขภาพอนามัยที่ดี ไม่มีโรคติดต่อ ไม่เป็นโรคผิวหนัง และต้องมีหลักฐานการตรวจสุขภาพในปีนั้นให้ตรวจสอบได้ด้วย ทั้งนี้ เพื่อให้อาหารที่ผู้ต้องขังได้รับมีความสะอาดและถูกสุขอนามัย ซึ่งในทางปฏิบัติก็มีการ

⁵¹ หนังสือกรมราชทัณฑ์ที่ มท.1005/ว.80 เรื่อง อาหารกลางวันผู้ต้องขังระหว่างถูกเบิกตัวไปพิจารณาคดีที่ศาล ลงวันที่ 24 พฤษภาคม 2528 และหนังสือกรมการราชทัณฑ์ที่ มท.0905/ว.64 เรื่อง กำชับการจัดอาหารสำหรับผู้ต้องขังไปศาล ลงวันที่ 4 กรกฎาคม 2540.

⁵² ข้อบังคับที่ 18/2486 เรื่อง อัตราผู้ต้องขังประกอบอาหารและผู้จัดการเลี้ยงผู้ต้องขัง

“ข้อ 1 ผู้ต้องขังประกอบอาหารและจัดการเลี้ยงให้มีอัตรา ดังนี้ คือ

(1) ผู้ต้องขังประกอบอาหารต้องไม่เกินร้อยละ 4 ของจำนวนผู้ต้องขังทั้งหมด เศษของร้อยละต่ำกว่า 50 คน เพิ่มไปอีกไม่เกิน 2 คน ตั้งแต่ 50-89 คน เพิ่มอีกไม่เกิน 3 คน ตั้งแต่ 90 คนขึ้นไปเพิ่มได้ไม่เกิน 4 คน ถ้าเรือนจำใดจำนวนผู้ต้องขังไม่ถึงร้อยละคน ก็ให้มีได้ไม่เกิน 4 คน

(2) ผู้ต้องขังทำการเลี้ยงอาหาร ต้องไม่เกินร้อยละ 2 ของจำนวนผู้ต้องขังทั้งหมด เศษของร้อยละไม่เพิ่มให้ ถ้าเรือนจำใดมีผู้ต้องขังทั้งหมดไม่ถึงร้อยละ ก็ให้มีได้ไม่เกิน 2 คน และถ้าผู้ต้องขังทำการเลี้ยงอาหารตามอัตราดังกล่าวข้างต้น ไม่พอแก่ความจำเป็น ก็ให้ใช้ผู้ต้องขังประกอบอาหารช่วยเหลือได้ตามสมควร”.

ดำเนินการตรวจสอบสุขภาพสำหรับผู้ต้องขังแดนสุทกรรมที่ปฏิบัติงานหุงต้มอาหารสำหรับผู้เลี้ยงผู้ต้องขังรายอื่น โดยการตรวจร่างกาย เอ็กซเรย์ปอด ตรวจเลือด พร้อมให้คำปรึกษาก่อนและหลังการตรวจรักษาและให้คำแนะนำในการดูแลสุขภาพ ในส่วนการตรวจสอบอาหารที่จะให้ผู้ต้องขังรับประทานนั้น ได้มีกำหนดไว้ในกฎกระทรวง ข้อ 79 ว่า อาหารที่ผู้ต้องขังจะรับประทานนั้น ต้องให้แพทย์ตรวจสอบก่อน ในกรณีที่แพทย์มาตรวจไม่ได้ ให้จัดเจ้าพนักงานเรือนจำเป็นผู้ตรวจสอบ และเมื่อตรวจพบว่ามีอาหารที่เน่าเสีย ไม่เป็นที่พึงจะรับประทานนั้น ห้ามมิให้นำไปให้ผู้ต้องขังรับประทานเพราะอาหารจะก่อให้เกิดการเจ็บป่วย เช่น โรคระบบทางเดินอาหาร โรคท้องร่วง อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงในทางปฏิบัติ นายแพทย์สาธารณสุขมิได้ปฏิบัติหน้าที่ในการตรวจสอบคุณภาพอาหารตามที่กฎกระทรวงกำหนดไว้เลย เนื่องจากปัญหาขาดแคลนบุคลากร กรมราชทัณฑ์จึงกำหนดให้ผู้บัญชาการเรือนจำ ผู้อำนวยการทัณฑสถานตรวจสอบและชิมอาหารที่ปรุงเลี้ยงผู้ต้องขังอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 มื้อและให้หัวหน้าสุทกรรมตรวจสอบและชิมอาหารที่ปรุงเลี้ยงผู้ต้องขังเป็นประจำทุกวัน โดยผู้บัญชาการเรือนจำอาจตั้งให้ผู้อื่นปฏิบัติหน้าที่แทน ซึ่งอาจเป็นพยาบาลโดยจะทำหน้าที่ชิมอาหารผู้ต้องขัง หรือบางเรือนจำมีการตั้งเวรผลัดเปลี่ยนกันทำหน้าที่นี้⁵³ นอกจากนี้ปัจจุบันกรมราชทัณฑ์ได้ร่วมมือกับกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุขในการประเมินมาตรฐานสุขาภิบาลอาหารในเรือนจำ โดยให้เรือนจำหรือทัณฑสถานต่างๆ ปรับปรุงสุขาภิบาลอาหารโดยใช้หลักเกณฑ์ที่กำหนดในข้อปฏิบัติตามแบบสำรวจมาตรฐานสุทกรรมหรือโรงอาหารของอนามัยเป็นแนวทางในการพัฒนา หากเรือนจำใดสามารถพัฒนาจนได้มาตรฐานเป็นไปตามข้อปฏิบัติแล้วให้ประสานงานกับสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดในพื้นที่และให้ประเมินระดับมาตรฐาน โรงอาหารเป็นประจำทุกปีอย่างต่อเนื่อง⁵⁴ และในปัจจุบันก็ถือนโยบาย Clean Food Good Test ของกรมอนามัยนั่นเอง กรมราชทัณฑ์จึงมีความพยายามให้เรือนจำต่างๆ ปรับปรุงโรงครัวและโรงอาหารให้ถูกสุขลักษณะเพื่อให้กรมอนามัยเข้าไปตรวจและให้การรับรองอาหารสะอาดรสชาติอร่อยในเรือนจำนั้นๆ ด้วย เพื่อให้เป็นไปตามนโยบาย “พัฒนาคุกไทยสู่ความเป็นเลิศ กินอิ่มนอนอุ่น”⁵⁵ จะเห็นได้ว่า ในส่วนของกฎหมายไทยได้มีบทบัญญัติคุ้มครองสิทธิในเรื่องการได้รับอาหารของผู้ต้องขังไว้ในกฎกระทรวงมหาดไทย ออกตามความในมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479 ข้อ 77 กำหนดให้เป็นหน้าที่ของเรือนจำในการจัดอาหารให้แก่ผู้ต้องขังอย่างน้อย

⁵³ หนังสือกรมราชทัณฑ์ที่ ชธ.0705/ว.49 เรื่อง แนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดอาหารเลี้ยงผู้ต้องขัง ลงวันที่ 14 สิงหาคม 2546.

⁵⁴ หนังสือกรมราชทัณฑ์ที่ ชธ.0708/461 เรื่อง การพัฒนางานสุขาภิบาลอาหารเรือนจำ ลงวันที่ 4 มีนาคม 2546.

⁵⁵ สืบค้น 10 กุมภาพันธ์ 2558, จาก http://www.correct.go.th/temp_image/sleep.him.

2 มื้อ คือ เช้ากับเย็น ซึ่งไม่สอดคล้องกับมาตรฐานสากลเพราะมีปริมาณที่ไม่เพียงพอกับความ ต้องการของร่างกายคนโดยทั่วไป แต่ในทางปฏิบัติปัจจุบันกรมราชทัณฑ์ไทยกำหนดแนวทาง ปฏิบัติให้เรือนจำต่างๆ จัดอาหารให้ผู้ต้องขังรับประทานวันละ 3 มื้อ แสดงว่าในทางปฏิบัติของ เรือนจำไทยได้ให้ความคุ้มครองสิทธิในเรื่องดังกล่าวของผู้ต้องขังไว้สอดคล้องกับข้อกำหนด มาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อนักโทษแล้ว ฉะนั้น ควรมีการแก้ไขบทบัญญัติของกฎกระทรวงฯ ในข้อนี้ให้สอดคล้องกับทางปฏิบัติเพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐานสากลและแสดงให้เห็นถึงการเคารพ ต่อสิทธิของผู้ต้องขังอย่างสมบูรณ์ อีกทั้งเพื่อมิให้เกิดช่องว่างของกฎหมายให้เจ้าหน้าที่ของรัฐใช้อำนาจในทางปฏิบัติว่า กฎหมายกำหนดให้จัดอาหารแก่ผู้ต้องขังวันละ 2 มื้อได้ ซึ่งถือเป็นการละเมิด สิทธิผู้ต้องขัง

ในส่วนของน้ำดื่ม มีการกำหนดให้ติดตั้งเครื่องกรองน้ำที่โรงเลี้ยงอาหารและเรือนนอน พร้อมทั้งมีภาชนะจัดเก็บน้ำดื่มที่สะอาดมิดชิด และมีปริมาณเพียงพอ⁵⁶ นอกจากนี้ยังกำชับให้จัดน้ำ ดื่มพร้อมภาชนะสะอาดใต้น้ำดื่มไว้บนเรือนนอนภายในห้องนอนให้เพียงพอต่อความต้องการของ ผู้ต้องขัง โดยเฉพาะในช่วงฤดูร้อน หากเรือนจำใดสามารถจัดหาน้ำเย็นหรือน้ำแข็งให้ผู้ต้องขังเป็น ครั้งคราวได้ก็ควรจัดเตรียมให้แก่ผู้ต้องขัง เพื่อเป็นการบรรเทาความร้อนที่จะได้รับและป้องกันการ เกิดโรคระบาดเกี่ยวกับทางเดินอาหาร เช่น อหิวาตกโรค โรคท้องร่วง⁵⁷ ซึ่งเป็นสิ่งที่เหมาะสมแล้วที่ มีการกำหนดให้จัดน้ำดื่มไว้ในเรือนนอนเพราะเป็นการสะดวกที่จะให้ผู้ต้องขังซึ่งต้องถูกควบคุม อยู่ภายในเรือนนอนเป็นเวลานานมีน้ำดื่มได้ตลอดเวลาตามความต้องการของร่างกาย

(1.2) สิทธิในการได้รับเครื่องนุ่งห่มหลับนอน การจัดให้บริการเครื่องนุ่งห่มหลับ นอนแก่ผู้ต้องขังเป็นเรื่องที่สำคัญและจำเป็นต่อการรักษาความสะอาดและอนามัยของผู้ต้องขัง ตลอดจนเป็นการฝึกฝนให้มีการรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการแต่งกายและวินัย กฎกระทรวงมหาดไทยออกตามความในมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479 กำหนดเกี่ยวกับสิทธิได้รับเครื่องนุ่งห่มหลับนอนไว้ ดังนี้

ข้อ 69 โดยปกตินักโทษเด็ดขาดและคนต้องขังระหว่างอุทธรณ์ฎีกาต้องแต่งเครื่องแต่ง กายตามที่อธิบดีกำหนด

ข้อ 70 โดยปกติในปีหนึ่งๆ ให้จ่ายเครื่องนุ่งห่มหลับนอนแก่นักโทษเด็ดขาดและคน ต้องขังระหว่างอุทธรณ์ฎีกา ดังนี้

⁵⁶ หนังสือกรมราชทัณฑ์ที่ มท.0904/ว.67 เรื่อง การจัดสวัสดิการผู้ต้องขัง ลงวันที่ 17 กรกฎาคม 2540.

⁵⁷ หนังสือกรมราชทัณฑ์ด่วนมากที่ มท.0905/ว.3 เรื่อง การกำหนดมาตรการป้องกันภัยแล้งในเรือนจำ และทัณฑสถาน ลงวันที่ 11 มกราคม 2536 และหนังสือกรมราชทัณฑ์ที่ มท.0905/ว.46 เรื่อง การปฏิบัติต่อ ผู้ต้องขังในช่วงฤดูร้อน ลงวันที่ 10 พฤษภาคม 2537.

1. ถ้าเป็นชาย ให้จ่ายเสื้อและกางเกง 2 สำหรับ ผ้าอาบนํ้า 1 ผืน ผ้าห่มนอน 1 ผืน เสื้อโปนอน 1 ผืน

2. ถ้าเป็นหญิง ให้จ่ายเสื้อและเครื่องนุ่ง 2 สำหรับ ผ้าห่มนอน 1 ผืน เสื้อโปนอน 1 ผืน สิ่งใช้เฉพาะหญิงตามที่อธิบดีเห็นจำเป็น

ระเบียบกรมราชทัณฑ์ว่าด้วยเครื่องแต่งกายสำหรับผู้ต้องขัง พุทธศักราช 2538 มีสาระสำคัญ ดังนี้

1) เครื่องแต่งกายสำหรับนักโทษเด็ดขาด เว้นแต่ผู้ได้รับการแต่งตั้งให้มีตำแหน่งหน้าที่ช่วยเหลือพนักงานเรือนจำ นักโทษเด็ดขาดชาย ได้แก่ เสื้อคอกลมแขนสั้นแค้สอก และกางเกงขาสั้น เนื้อผ้า ส่วนนักโทษเด็ดขาดหญิง ได้แก่ เสื้อคอกลมผ่าหน้าเล็กน้อย แขนสั้นแค้สอกและผ้าถุง

2) นักโทษเด็ดขาดที่อยู่ในชั้นดีขึ้นไป ให้ใช้เครื่องแต่งกายเสื้อสีฟ้า กางเกงหรือผ้าถุงสีกรมท่า สำหรับผู้ที่อยู่ในชั้นกลางลงมา ให้ใช้เครื่องแต่งกายเสื้อสีน้ำตาลอ่อน กางเกงหรือผ้าถุงสีน้ำตาลเข้ม

3) คนต้องขังหรือคนฝากขัง ให้ใช้เครื่องแต่งกายส่วนตัวของผู้ต้องขังนั้นๆ หากไม่มีและจำเป็นให้จ่ายเฉพาะเสื้อ กางเกงหรือผ้าถุงที่กำหนดไว้สำหรับนักโทษเด็ดขาดชั้นกลางตามความจำเป็นของผู้ต้องขังชายหรือผู้ต้องขังหญิงนั้น

สำหรับผู้ต้องขังที่ต้องออกไปศาลกำหนดว่า กรณีเป็นผู้ต้องขังทั่วไปให้ใส่เสื้อสีน้ำตาลตามปกติ ส่วนผู้ต้องขังคดีอาชญากรรมที่มีของกลางยาบ้าตั้งแต่ 1,000 เม็ดขึ้นไป ให้ใส่เสื้อที่มีแถบผ้าสีเขียวติดที่แขน และหากเป็นผู้ต้องขังที่เป็นผู้ร้ายรายสำคัญในคดีอื่นๆ ให้ใส่เสื้อที่มีแถบผ้าสีแดงติดที่แขน โดยไม่ให้นำเสื้อผ้าและสิ่งของอื่นที่ไม่ได้รับอนุญาตติดตัวไป⁵⁸ เพื่อให้เจ้าพนักงานเรือนจำสามารถแยกแยะได้ว่า ผู้ใดเป็นผู้ต้องขังคดีอุกฉกรรจ์ที่ต้องให้ความสนใจและระมัดระวังในการควบคุมเป็นพิเศษ เพราะเสี่ยงต่อการหลบหนีและก่อเหตุร้าย ในปัจจุบันมีการกำหนดให้เรือนจำจ่ายเครื่องแต่งกายที่จำเป็นให้ผู้ต้องขังมากกว่าที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง โดยนอกจากเครื่องแบบผู้ต้องขัง 2 ชุดต่อคนต่อปีแล้วยังมีการแจกผ้าผัดอาบนํ้า 1 ผืน ต่อคนต่อปี กางเกงชั้นใน 2 ตัว ต่อคนต่อปี และผ้าเช็ดตัว 1 ผืน ต่อคนใช้ 2 ปีด้วย เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้ต้องขังที่จะใช้ในอนามัยส่วนตัว⁵⁹ แต่ความเป็นจริงกรมราชทัณฑ์ได้รับการจัดสรรงบประมาณสำหรับเครื่องนุ่งห่มของผู้ต้องขังไว้ไม่เพียงพอกับจำนวนผู้ต้องขังที่มีอยู่จริง จึงอนุโลมให้ผู้ต้องขังโดยเฉพาะอย่างยิ่ง

⁵⁸ หนังสือกรมราชทัณฑ์ที่ ขช.0705/ว.75 เรื่อง มาตรการในการควบคุมและการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังกรณีไปศาล และกรณีรับตัวเข้าใหม่ ลงวันที่ 16 ธันวาคม 2546.

⁵⁹ หนังสือกรมราชทัณฑ์ที่ นร.0714/09398 เรื่อง ขอรับปรุงมาตรฐานค่าใช้จ่ายผู้ต้องขัง ลงวันที่ 19 มีนาคม 2546.

ผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีสามารถนำเครื่องนุ่งห่มส่วนตัวเข้ามาใช้ในเรือนจำได้ และมีนโยบายให้เรือนจำควบคุมดูแลในเรื่องความสะอาดของเสื้อผ้า โดยให้มีการซักล้างเป็นประจำ⁶⁰ ตามที่กฎกระทรวง ข้อ 67 ได้กำหนดให้เป็นหน้าที่ของผู้ต้องขังทุกคนจะต้องรักษาความสะอาดเครื่องนุ่งห่มของตน

ในส่วนของเครื่องหลับนอน กฎกระทรวงได้กำหนดให้แจกเสื่อปูนอนและผ้าห่มให้ผู้ต้องขังคนละผืน แต่ปัจจุบันกรมราชทัณฑ์กำหนดให้จ่ายเสื่อปูนอน 2 ตารางเมตร ผ้าห่มนอน 1 ผืน และหมอนพลาสติก 1 ใบแก่ผู้ต้องขัง⁶¹ แต่ในทางปฏิบัติเรือนจำส่วนใหญ่จะไม่มีแจกเสื่อปูนอนให้แก่ผู้ต้องขังคนละผืน แต่จะใช้เสื่อน้ำมันผืนใหญ่ปูพื้นที่ห้องเพราะเรือนจำจัดให้ผู้ต้องขังนอนรวมบนพื้นห้องขังโดยใช้เสื่อปูนอน จึงนับว่าเหมาะสมกับสถานการณ์ในประเทศที่มีการใช้ห้องขังรวมมิได้มีการแยกขังเป็นห้องขังเดี่ยวอย่างชาติตะวันตก

(1.3) สิทธิได้รับการรักษาพยาบาล ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่ปัจเจกชนพึงได้รับหากกรณีต้องเจ็บป่วยหรือเกิดโรคต่างๆ ขึ้น ซึ่งในขณะที่เดียวกันผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีหรือตลอดทั้งผู้ต้องขังที่เป็นนักโทษเด็ดขาดทุกคน ย่อมต้องได้รับการคุ้มครองสิทธิในเรื่องดังกล่าวเช่นกัน ซึ่งเรือนจำมีหน้าที่ต้องจัดให้มีการบริการด้านการรักษาพยาบาลแก่ผู้ต้องขัง ทั้งในด้านการตรวจวินิจฉัยโรค การป้องกันโรคระบาด การรักษาพยาบาลและฟื้นฟูสมรรถภาพ เพื่อเป็นการป้องกันปัญหาสุขภาพของผู้ต้องขังและโรคระบาดต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ สำหรับประเทศไทยมีการบัญญัติรับรองสิทธิในการรักษาพยาบาลของบุคคลตลอดทั้งผู้ต้องขังไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 50 โดยมีสาระสำคัญ คือ บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับบริการทางสาธารณสุขที่ได้มาตรฐานและผู้ยากไร้มีสิทธิได้รับการรักษาพยาบาลจากสถานบริการสาธารณสุขของรัฐโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย และรัฐต้องจัดให้ทุกคนได้รับบริการอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการป้องกันและขจัดโรคติดต่ออันตรายนั้น รัฐจะต้องทำการรักษาให้แก่ประชาชน โดยไม่คิดค่าบริการและต้องกระทำในทันทีที่พบว่าประชาชนนั้นเป็นโรคติดต่อร้ายแรง ซึ่งอาจเป็นอันตรายแก่บุคคลอื่นๆ นอกจากนี้มีการตราพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ พุทธศักราช 2545 เพื่อใช้จัดระบบการให้บริการสาธารณสุขที่จำเป็นต่อสุขภาพและการดำรงชีวิต โดยให้มีการรักษาพยาบาลที่มีมาตรฐาน โดยมาตรา 5 กำหนดให้ประชาชนทุกคนมี

⁶⁰ กองแผนงาน กระทรวงมหาดไทย. (2545). สรุปผลการดำเนินงานของกรมราชทัณฑ์ประจำปี 2545. น. 34.

⁶¹ หนังสือกรมราชทัณฑ์ที่ นร.0714/09398 เรื่อง ขอรปรับปรุงมาตรฐานค่าใช้จ่ายผู้ต้องขัง ลงวันที่ 19 มีนาคม 2546.

สิทธิได้รับการสาธารณสุขที่มีมาตรฐานและมีประสิทธิภาพ ซึ่งผู้ต้องขังก็คือประชาชนคนหนึ่ง จึงควรได้รับการสาธารณสุขที่มีมาตรฐานจากรัฐเช่นกัน

ในส่วนของ การคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีตลอดทั้งผู้ต้องขังที่เป็น นักโทษเด็ดขาดเกี่ยวกับการ ได้รับการรักษาพยาบาลดังกล่าวนี้ มีบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติ ราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479 กฎกระทรวง ระเบียบ ข้อบังคับและหนังสือกรมราชทัณฑ์เพื่อกำหนด รายละเอียดในการรักษาพยาบาลและตรวจสอบสุขภาพผู้ต้องขัง ซึ่งสามารถแบ่งแยกเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

1) ขั้นตอนการตรวจแรกรับ โดยในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479 ข้อ 10 กำหนดให้แพทย์ต้องตรวจอนามัยผู้ต้องขังที่ถูกรับตัวเข้าไว้ใหม่ ผู้ต้องขังใหม่ที่เพิ่งรับตัวเข้ามา ควบคุมในเรือนจำทุกคนจึงต้องได้รับการตรวจสุขภาพ โดยเฉพาะผู้ที่เจ็บป่วยหรือน่าสงสัยว่าจะ เป็นโรคซึ่งติดต่อได้ การวางหลักเช่นนี้เป็นการป้องกันโรคติดต่อที่ผู้ต้องขังอาจเป็นมาก่อนถูก ควบคุมในเรือนจำ มิฉะนั้นอาจเกิดการแพร่ระบาดในกลุ่มผู้ต้องขังโดยง่ายและรวดเร็ว เพราะใน เรือนจำเป็นสถานที่ที่แออัดและมีผู้ต้องขังจำนวนมาก อีกทั้งยังเป็นการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของ ผู้ต้องขังและบุคคลทั่วไปในเวลาเดียวกันอีกด้วย

2) ขั้นตอนในการตรวจรักษาผู้ต้องขังป่วย กฎกระทรวง ข้อ 73 กำหนดให้แพทย์หรือ เจ้าพนักงานเรือนจำที่พบผู้ต้องขังเจ็บป่วย ให้ปฏิบัติตามข้อ 38 และข้อ 39 คือ ให้แพทย์ตรวจรักษา ผู้ต้องขัง และภายหลังรับตัวแล้ว หากมีกรณีจำเป็นจึงให้ส่งออกไปรักษาภายนอกเรือนจำ หรือถ้า หากเห็นว่าเป็นโรคติดต่อให้จัดแยกออกจากผู้ต้องขังรายอื่น ในส่วนของแพทย์ประจำเรือนจำ ข้อกำหนดในกฎกระทรวง ข้อ 23 กำหนดให้เรือนจำทุกแห่งจัดให้มีแพทย์ประจำการ โดยเฉพาะ เรือนจำที่ไม่มีแพทย์ประจำการให้แพทย์สังกัดบังคับบัญชากรมสาธารณสุขเป็นแพทย์เรือนจำ และ กฎกระทรวง ข้อ 72 กำหนดให้เรือนจำทุกแห่งจัดให้มีสถานพยาบาลเพื่อเป็นที่ทำการรักษาผู้ต้องขัง ป่วย และจัดให้มีผู้มีความรู้พอสมควรทำหน้าที่ประจำสถานพยาบาลนั้น ในความเป็นจริงประเทศไทย มีปัญหาการขาดแคลนแพทย์ ทำให้มีปริมาณแพทย์ไม่เพียงพอกับจำนวนผู้ต้องขัง และไม่ค่อยมี แพทย์อยากเข้าไปทำงานประจำในเรือนจำ นอกจากนี้ปัจจุบันปรากฏว่าเรือนจำที่มีแพทย์ประจำอยู่ มีเพียงทัณฑสถาน โรงพยาบาลราชทัณฑ์ ซึ่งเป็นสถานที่รับรักษาผู้ต้องขังป่วยที่เรือนจำหรือ ทัณฑสถานทั่วประเทศสงฆารักษา และสถานพยาบาลส่วนกลาง 4 แห่งซึ่งเป็นสถานพยาบาลขนาดใหญ่ ได้แก่ เรือนจำกลางบางขวาง เรือนจำพิเศษกรุงเทพมหานคร เรือนจำพิเศษธนบุรี และ ทัณฑสถานบำบัดพิเศษกลาง⁶² ฉะนั้น แม้ในปัจจุบันเรือนจำทุกแห่งได้จัดให้มีสถานพยาบาลเพื่อ เป็นที่ทำการรักษาพยาบาลผู้ต้องขังป่วย แต่ไม่มีแพทย์ประจำอยู่ทุกแห่ง ดังนั้น จึงมีการแก้ปัญหา

⁶² หลักประกันสิทธิผู้ต้องขัง : กรณีศึกษาสิทธิในการดำรงชีวิต (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ), โดย ณัฐยา จรรยาชัยเลิศ, 2548, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ด้วยการจัดจ้างแพทย์ห้วงเวลาเข้าตรวจและให้การบำบัดรักษาผู้ต้องขังป่วยสัปดาห์ละ 3 วันๆ ละ 2 ชั่วโมง และจัดให้มีการหมุนเวียนแพทย์ ทันตแพทย์จากทัณฑสถานโรงพยาบาลไปช่วยบำบัดรักษาผู้ต้องขังป่วยในเรือนจำ และทัณฑสถานใกล้เคียง และจัดหน่วยแพทย์ ทันตแพทย์เคลื่อนที่ออกไปตรวจและให้การบำบัดรักษาผู้ต้องขังในเรือนจำหรือทัณฑสถานต่างๆ ในส่วนภูมิภาคเป็นครั้งคราว⁶³ นอกจากนี้เพื่อให้เป็นไปตามกฎกระทรวง ข้อ 23 ในทางปฏิบัติจึงต้องอาศัยแพทย์กระทรวงสาธารณสุขเข้ามาทำหน้าที่เป็นแพทย์ประจำเรือนจำ ทั้งนี้ โดยกระทรวงสาธารณสุขได้ออกระเบียบกระทรวงสาธารณสุขว่าด้วยการปฏิบัติงานอนามัยเรือนจำ พุทธศักราช 2544 กำหนดอำนาจหน้าที่ของแพทย์สาธารณสุขจังหวัดเป็นแพทย์ประจำเรือนจำซึ่งอยู่ในเขตรับผิดชอบและกำหนดหน้าที่รับผิดชอบและการปฏิบัติงานไว้อย่างชัดเจน แต่โดยความเป็นจริงการปฏิบัติให้ได้ครบถ้วนตามที่กำหนดไว้คงเป็นการยาก เพราะแพทย์เหล่านั้นต่างมีภารกิจที่ต้องรับผิดชอบมากอยู่แล้ว

อย่างไรก็ดี ในปัจจุบันเมื่อมีการตราพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติและมีโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า “30 บาทรักษาทุกโรค” กรมราชทัณฑ์ได้เข้าร่วมโครงการดังกล่าวเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายหลักของรัฐบาล และเพื่อให้ผู้ต้องขังได้รับสิทธิที่พึงได้รับเท่าเทียมกับประชาชนทั่วไป ซึ่งกรมราชทัณฑ์ได้ดำเนินการให้เรือนจำหรือทัณฑสถานทั่วประเทศจัดทำข้อมูลผู้ต้องขังเพื่อใช้ในโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพ โดยให้มีข้อมูลเลขบัตรประจำตัวประชาชน 13 หลัก ชื่อนามสกุล วันเดือนปีเกิด ฯลฯ พร้อมจัดทำแผนงานด้านสุขภาพอนามัยให้แก่ผู้ต้องขังตามสิทธิที่พึงได้รับ แต่กรณีดังกล่าวก็พบปัญหา คือ การรับสิทธิตามโครงการนี้จะครอบคลุมเฉพาะประชาชนคนไทยที่มีเลขประจำตัวประชาชน 13 หลักเท่านั้น ส่วนผู้ต้องขังที่เป็นคนต่างด้าวหรือผู้ต้องขังคนไทยที่ไม่มีบัตรประจำตัวประชาชนย่อมไม่ได้รับการคุ้มครองตามโครงการดังกล่าว ดังนั้น ควรแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อทำให้ผู้ต้องขังทุกคนได้รับสิทธิในการรักษาพยาบาลจากรัฐเช่นเดียวกัน เพื่อให้สอดคล้องกับบทบัญญัติรัฐธรรมนูญดังกล่าวมาข้างต้น

3) ขั้นตอนการป้องกันโรคติดต่อ นอกจากการที่เรือนจำจะต้องให้การรักษาพยาบาลแก่ผู้ต้องขังป่วยแล้ว เรือนจำจะต้องมีมาตรการในการป้องกันโรคติดต่อหรือโรคระบาดด้วย เช่น โรคเอดส์ โรคผิวหนัง หรือวัณโรค

นอกจากนี้แล้วจะเห็นได้ว่า ในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในชีวิตและร่างกายของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีในประเทศไทย ยังมีปัญหาที่สำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของผู้ต้องขังดังกล่าว ซึ่งสามารถแยกพิจารณาได้ดังนี้

⁶³ บันทึกสำนักทัณฑวิทยา ที่ มท.0905/409 เรื่อง รายงานสถานะสิทธิมนุษยชนในประเทศไทยประจำปี 2542 ลงวันที่ 26 มิถุนายน 2543.

1. ปัญหาเกี่ยวกับการตรวจค้นร่างกาย ตามที่กฎกระทรวงมหาดไทยซึ่งออกตามความในมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479 ข้อ 35 และข้อ 36 กำหนดหลักเกณฑ์ในการตรวจค้นร่างกายผู้ต้องขัง ซึ่งไม่ว่าจะเป็นผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาดีหรือผู้ต้องขังที่เป็นนักโทษเด็ดขาดว่า เมื่อได้รับตัวผู้ต้องขังไว้แล้วให้ตรวจค้นสิ่งของที่ตัวผู้ต้องขังไว้โดยกำหนดว่าเมื่อได้รับผู้ต้องขังเป็นชายให้เจ้าพนักงานชายเป็นผู้ตรวจ ถ้าผู้ต้องขังเป็นหญิงให้เจ้าพนักงานหญิงเป็นผู้ตรวจ หากไม่มีเจ้าพนักงานหญิงก็ให้ผู้ต้องขังนั้นเองแสดงสิ่งของที่ตนมีติดตัวมาต่อหน้าเจ้าพนักงานที่มีหน้าที่ตรวจ แต่หากยังเป็นที่สงสัยว่าผู้ต้องขังจะไม่แสดงสิ่งของที่มีอยู่ทั้งหมด ก็ให้เชิญหญิงอื่นที่เชื่อถือมาช่วยตรวจ นอกจากนี้กรมราชทัณฑ์ได้กำหนดมาตรการในการตรวจค้นไว้ว่า ให้มีการตรวจค้นตัวบุคคลซึ่งผ่านเข้าหรือออกเรือนจำและทัณฑสถาน โดยไม่มีข้อยกเว้นรวมถึงเจ้าพนักงาน บุคคลภายนอก และผู้ต้องขัง ให้มีการตรวจค้นร่างกายและสิ่งของที่ติดเข้ามาในตัวอย่างละเอียด โดยการตรวจค้นให้กระทำด้วยความสุภาพ เหมาะสมตามสมควรแก่กรณี มิให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สินที่ตรวจค้น หรือเป็นการก่อกวนแก่งัดระหว่างเจ้าหน้าที่กับผู้ต้องขัง ประเด็นที่ควรพิจารณา คือ กฎกระทรวงและมาตรการดังกล่าวให้ความคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องขังในการถูกตรวจค้นไว้เพียงพอหรือไม่ เพราะจะเห็นได้ว่ากฎกระทรวงบัญญัติแต่เพียงหลักเกณฑ์ในการตรวจค้นไว้เท่านั้น แต่ในรายละเอียดของวิธีการตรวจค้นมิได้บัญญัติไว้ ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่ใช้ดุลพินิจในการตรวจค้นร่างกายของผู้ต้องขังได้อย่างกว้างขวาง และไม่มี การตรวจสอบการใช้อำนาจของเจ้าพนักงานดังกล่าว โดยเฉพาะการตรวจค้นภายในร่างกายซึ่งอาจกระทำโดยวิธีที่รุนแรง หรือกระทำโดยเปิดเผยต่อผู้อื่น เช่น การให้เปลือยกาย การตรวจค้นโดยการล้วงทวาร การตรวจค้นภายในโดยกระทำต่อทุกคนเหมือนกัน สิ่งเหล่านี้หากเป็นการใช้ดุลพินิจโดยมิชอบด้วยกฎหมายของเจ้าพนักงานแล้ว ย่อมถือว่าเป็นการละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพในร่างกายของบุคคลได้⁶⁴

2. ปัญหาการใช้เครื่องพันธนาการ ปัจจุบันในประเทศไทยได้กำหนดบทบัญญัติเกี่ยวกับการใช้เครื่องพันธนาการแก่ผู้ต้องขังไว้ในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479 มาตรา 14 โดยกำหนดไว้ว่า “ห้ามมิให้ใช้เครื่องพันธนาการแก่ผู้ต้องขัง เว้นแต่

- (1) เป็นบุคคลที่น่าจะทำอันตรายต่อชีวิตร่างกายของตนเองและผู้อื่น
- (2) เป็นบุคคลวิกลจริตหรือจิตไม่สมประกอบ อันอาจเป็นอันตรายต่อผู้อื่น
- (3) เป็นบุคคลที่น่าจะพยายามหลบหนีการควบคุม
- (4) เมื่อถูกคุมตัวไปนอกเรือนจำ เจ้าพนักงานผู้มีอำนาจหน้าที่ควบคุมเห็นสมควรที่จะ

ใช้เครื่องพันธนาการ

⁶⁴ ทวีรัตน์ นาคเนียม. (ม.ป.ป.). เอกสารการสอนวิชาการรัฐธรรมนูญใหม่และสิทธิมนุษยชน. สถาบันพัฒนาข้าราชการราชทัณฑ์.

(5) เมื่อรัฐมนตรีสั่งการว่า เป็นการจำเป็นต้องใช้เครื่องพันธนาการ เนื่องแต่สภาพเรือนจำหรือสถานการณของท้องถิ่น

จะเห็นได้ว่า ในทางปฏิบัติบางเรือนจำได้มีการใช้เครื่องพันธนาการแก่ผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี โดยเฉพาะผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีในชั้นอุทธรณ์ฎีกาหรือผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีที่มีอัตราโทษสูงหรือโทษประหารชีวิต เช่น คดียาเสพติด โดยอ้างว่า มาตรา 14 (3) ของพระราชบัญญัติข้างต้นกำหนดให้ผู้ต้องขังดังกล่าวต้องถูกใส่ตรวนตลอด 24 ชั่วโมง ซึ่งเป็นการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเยี่ยงมิใช่มนุษย์ ถือเป็น การละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และเป็นการทรมาน เพราะผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีจะไม่สามารถปฏิบัติกิจวัตรประจำวันได้อย่างปกติ ไม่ว่าจะเข้าห้องน้ำ หรือนอนต้องอยู่กับตรวนตลอดเวลา⁶⁵ กรณีดังกล่าว นักสิทธิมนุษยชนมีความเห็นว่า การกระทำดังกล่าวกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เนื่องจากการติตรวนควรจะทำเฉพาะกรณีที่เป็นจำเป็น เช่น การออกไปนอกเรือนจำ การใส่เครื่องพันธนาการตลอด 24 ชั่วโมงย่อมก่อให้เกิดความยากลำบากอย่างแสนสาหัส ซึ่งมนุษย์ไม่สมควรปฏิบัติต่อกันเช่นนี้เพราะถือว่าเป็นการปฏิบัติที่ไม่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ซึ่งได้บัญญัติรับรองคุ้มครองสิทธิของบุคคลไว้อย่างชัดเจนว่า ในคดีอาญาต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด และก่อนมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิดจะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดไม่ได้ โดยบทบัญญัติดังกล่าวนี้เป็นการรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ จนกว่าจะมีการพิสูจน์ความผิด

(2) สิทธิเสรีภาพทางการสื่อสารของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี

สิทธิในการได้รับการเยี่ยมและเสรีภาพในการติดต่อสื่อสารจากญาติพี่น้อง ตลอดทั้งสิทธิในการได้รับการตรวจรักษาจากแพทย์กรณีเจ็บป่วยถือเป็นหลักสำคัญอีกประการหนึ่งที่พิทักษ์ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี ดังนั้น เจ้าหน้าที่ต้องเปิดโอกาสให้ญาติของผู้ต้องขังสามารถเยี่ยมได้ตามสมควร แต่อาจจำเป็นต้องตั้งข้อบังคับบางประการเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย เช่น กำหนดเวลาเยี่ยม หรือการจะนำจดหมาย โทรศัพท์หรือสิ่งของให้แก่ผู้ต้องขังจะต้องได้รับการตรวจสอบจากเจ้าหน้าที่ของรัฐเสียก่อน เพื่อป้องกันการที่ผู้ต้องขังจะติดต่อบุคคลภายนอกให้มีการช่วยเหลือการหลบหนีจากที่คุมขัง หรือข่มขู่พยานฝ่ายผู้เสียหาย หรือมีการส่งอาวุธเพื่อใช้ทำร้ายพนักงานสอบสวน เป็นต้น

ในส่วนของประเทศไทยมีการบัญญัติรับรองสิทธิในการติดต่อสื่อสารไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 36 ว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการ

⁶⁵ สยามคสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.). (2550). ก่อนวันประหาร การใช้สิทธิในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของนักโทษประหารชีวิต. น. 84.

สื่อสารถึงกันโดยทางที่ชอบด้วยกฎหมาย การตรวจ การกัก หรือการเปิดเผยสิ่งสื่อสารที่บุคคลมีติดต่อกัน รวมทั้งการกระทำด้วยประการอื่นใดเพื่อให้ล่วงรู้ถึงข้อความในสิ่งสื่อสารทั้งหลายที่บุคคลมีติดต่อกันจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะ เพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐ หรือเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน” จะเห็นได้ว่า บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญให้ความคุ้มครองบุคคลทุกคนรวมถึงผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี ซึ่งถือเป็นพลเมืองคนหนึ่งที่จะต้องได้รับการคุ้มครองให้มีสิทธิในการติดต่อสื่อสารเช่นเดียวกันกับพลเมืองคนอื่น ซึ่งในเรื่องสิทธิและเสรีภาพในการสื่อสารของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ได้บัญญัติรับรองคุ้มครองไว้ในมาตรา 33 โดยให้ผู้ต้องขังได้รับการเยี่ยมเยียนหรือติดต่อจากบุคคลภายนอกได้ โดยเฉพาะทนายความตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 8 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ทั้งนี้ ภายได้ข้อบังคับที่อธิบดีกรมราชทัณฑ์ได้วางไว้ มีข้อสังเกตว่า กฎหมายบัญญัติให้พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจซึ่งรับมอบตัวผู้ถูกจับหรือผู้ต้องหาแจ้งสิทธิให้ผู้ต้องหาทราบ ดังนั้น ในกรณีที่น่าตัวบุคคลนั้นมาขังไว้ในเรือนจำ จึงตกเป็นหน้าที่ของพัศดีซึ่งเป็นพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจซึ่งรับมอบตัวผู้ถูกจับหรือผู้ต้องหาที่จะต้องแจ้งสิทธิดังกล่าวเพราะกฎหมายกำหนดไว้ให้มีหน้าที่ อย่างไรก็ตาม อธิบดีกรมราชทัณฑ์ได้กำหนดข้อบังคับเกี่ยวกับการเยี่ยมเยียนผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีในฉบับที่ 1⁶⁶ ว่า อนุญาตให้ทนายความสามารถเข้าพบกับผู้ต้องขังได้ทุกวันและตลอดเวลาตั้งแต่ 8.00 ถึง 16.00 นาฬิกา นอกจากนี้ในกรณีพิเศษยังอาจขออนุญาตผู้บัญชาการเรือนจำเข้าพบผู้ต้องขังนอกเวลานี้ได้อีกด้วย ยกเว้นเวลาที่นำตัวผู้ต้องขังเข้าห้องเก็บตัวในเรือนนอนแล้ว เพราะในเวลาเช่นนั้นนอกจากจะไม่สะดวกแล้ว ยังอาจไม่ปลอดภัยในการควบคุมด้วย และในกรณีที่ทนายความต้องการเจรจาหรือพูดคุยเป็นความลับกับผู้ต้องขังก็ทำได้ โดยการให้เจ้าพนักงานที่ควบคุมออกไปคุมเชิงอยู่ไกลๆ เท่าที่จะไม่ได้ยินการสนทนา ปัจจุบันเรือนจำบางแห่งได้จัดสถานที่ไว้ให้ผู้ต้องขังได้พบและพูดคุยกับทนายความเป็นเฉพาะ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า สิทธิและเสรีภาพในด้านการสื่อสารกับทนายความของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี ได้รับการคุ้มครองเพิ่มมากขึ้น

แต่สำหรับสิทธิและเสรีภาพในการติดต่อกับบุคคลภายนอกรวมถึงญาติพี่น้องของผู้ต้องขังนั้น ยังคงมีข้อจำกัดสิทธิอยู่หลายประการ เช่น กำหนดวันและเวลาที่เข้าเยี่ยม หรือกำหนดขั้นตอนวิธีปฏิบัติในการเข้าเยี่ยม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนจะต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ มาตรา 45 และจะต้องปฏิบัติตามข้อบังคับที่อธิบดีกรมราชทัณฑ์ได้กำหนดและประกาศไว้แล้วอย่างเปิดเผย ซึ่งข้อบังคับอธิบดีกรมราชทัณฑ์ เกี่ยวกับการติดต่อเยี่ยมเยียนผู้ต้องขังมี 2 ฉบับ โดยมีรายละเอียดมากพอสมควร และมีข้อสังเกต คือ ข้อบังคับดังกล่าวได้ให้อำนาจเจ้าพนักงานเรือนจำ

⁶⁶ ข้อบังคับอธิบดีกรมราชทัณฑ์ ฉบับที่ 1 เรื่อง การเยี่ยมเยียนและติดต่อของบุคคลภายนอกต่อผู้ต้องขัง.

ขัดขวางจนกระทั่งใช้กำลังพอสมควรแก่ผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับนี้ได้ ดังนั้น จึงส่งผลทำให้เจ้าพนักงานเรือนจำสามารถใช้ดุลพินิจและใช้กำลังเกินสมควรได้

สำหรับการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีกับบุคคลภายนอกที่ใช้เป็นวิธีปกติ คือ การติดต่อสื่อสารทางจดหมาย ซึ่งกรมราชทัณฑ์ได้ออกข้อบังคับที่ 1/2499 เรื่อง แก้ไขข้อบังคับอธิบดีกรมราชทัณฑ์ ฉบับที่ 3 ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2480 กำหนดให้ได้รับอนุญาตให้ส่งจดหมายถึงญาติมิตรได้โดยไม่จำกัดจำนวน แต่การอนุญาตให้ติดต่อสื่อสารในทางจดหมายนี้จำเป็นจะต้องจำกัดขอบเขตการติดต่อไว้บางประการ เช่น จำกัดประเภท เนื้อหา หรือ ถ้อยคำในจดหมาย โดยต้องไม่ให้มีข้อความที่คลุมเครือ ข้อความที่เกี่ยวกับการพยายามช่วยเหลือผู้ต้องขังให้หลบหนี หรือข้อความอันเป็นปฏิปักษ์ต่อการสอบสวนดำเนินคดี หรือความปลอดภัย และการรักษาความสงบเรียบร้อยของสถานที่ควบคุม ข้อความอันเป็นการอนาจาร ขัดต่อศีลธรรม ข้อความวิพากษ์วิจารณ์การเมือง ศาล การบริหารงานขององค์การแห่งรัฐ รวมตลอดถึงกำหนดความยาวของข้อความในจดหมายแต่ละฉบับและระยะเวลาการติดต่อทางจดหมายไว้ด้วย⁶⁷ ดังนั้น การที่เจ้าพนักงานเรือนจำจะทราบถึงข้อความในจดหมายที่ผู้ต้องขังส่งให้แก่บุคคลภายนอก หรือบุคคลภายนอกจัดส่งให้แก่ผู้ต้องขัง จึงต้องเปิดและตรวจสอบข้อความหรือเนื้อหาในจดหมาย โดยมีการอ้างเหตุผลในการตรวจสอบจดหมายที่ได้รับหรือส่งออกไปนอกเรือนจำไว้ต่างกัน โดยเหตุผลในการตรวจสอบเนื้อหาของจดหมายนั้น เพื่อต้องการสืบค้นข้อความเกี่ยวกับการหลบหนี สิ่งของต้องห้าม ข้อความลามกและสารเสพติดต่างๆ ส่วนการตรวจสอบจดหมายที่ส่งออกไปนอกเรือนจำมีความจำเป็นเพื่อปกป้องสาธารณะจากแผนการที่ผิดกฎหมาย หรือจากจดหมายที่มีข้อความหมิ่นประมาท ข่มขู่ หรือลามก และเพื่อให้ทราบเกี่ยวกับความเป็นไปได้ของแผนการหลบหนี และความไม่พอใจหรืออุปสรรคต่างๆ ของผู้ต้องขัง ซึ่งการกำหนดขอบเขตการติดต่อสื่อสารไว้เช่นนี้ ถือได้ว่าเป็นมาตรการในการรักษาระเบียบวินัยและความสงบเรียบร้อยของเรือนจำประการหนึ่ง

นอกจากนี้ปัจจุบันเมื่อเทคโนโลยีพัฒนาก้าวหน้าไปมากขึ้น ทำให้สามารถติดต่อสื่อสารกันได้ในเวลาอันรวดเร็ว จึงมีการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในเรือนจำหรือทัณฑสถาน เช่น โทรศัพท์ เพื่อให้เกิดความสะดวกแก่ผู้ต้องขังในการติดต่อกับบุคคลภายนอกได้รวดเร็วและบ่อยครั้งขึ้น แต่อย่างไรก็ดี การติดต่อสื่อสารด้วยวิธีการดังกล่าวก็จะต้องมีการตรวจสอบจากเจ้าหน้าที่เรือนจำได้ในบางกรณีที่จะไม่กระทบสิทธิของผู้ต้องขังมากนัก เพื่อประโยชน์ในด้านความปลอดภัย ความมั่นคง และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของเรือนจำ

⁶⁷ ข้อบังคับอธิบดีกรมราชทัณฑ์ ฉบับที่ 1 เรื่อง การเขียนเขียนและติดต่อของบุคคลภายนอกต่อผู้ต้องขัง.

(3) สิทธิและเสรีภาพทางด้านสังคม

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าสิทธิเสรีภาพเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนปรารถนาและจำเป็นอย่างยิ่งในการดำรงชีวิต หากมนุษย์ปราศจากซึ่งสิทธิเสรีภาพก็เปรียบเสมือนไร้ซึ่งลมหายใจ ไม่สามารถที่จะกระทำการสิ่งใดๆ ได้ เพราะสิทธิและเสรีภาพเป็นสิ่งที่จะเอื้อหรืออำนวยความสะดวกให้แก่บุคคลทุกคน ทุกชนชั้น ไม่ว่าจะหญิงหรือชาย เด็กหรือผู้ใหญ่ หรือแม้กระทั่งบุคคลผู้ต้องได้รับโทษที่อยู่ในเรือนจำ ทั้งนี้ ก็ขึ้นอยู่กับว่าจะมีการยอมรับหรือบังคับให้มีการใช้สิทธิและเสรีภาพนั้น ได้มากน้อยเพียงใด สำหรับกรณีของบุคคลที่เป็นผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีก็เช่นเดียวกัน แม้ว่าจะจะเป็นบุคคลที่ได้กระทำการอันมีลักษณะเข้าข่ายว่าเป็นความผิดและอาจต้องถูกลงโทษตามกฎหมาย ก็ยังมีความต้องการที่จะแสวงหาสิทธิและเสรีภาพให้กับตัวเอง เพราะบุคคลดังกล่าวอาจเป็นผู้บริสุทธิ์ได้ トラบใดที่ยังไม่มีคำพิพากษาถึงที่สุดว่าเป็นผู้กระทำความผิด

สิทธิเสรีภาพในทางสังคมเป็นสิทธิของประชาชนหรือบุคคลในการได้รับประโยชน์อันรัฐเป็นผู้จัดหาให้ โดยเป็นหน้าที่ของรัฐในการที่ต้องดำเนินการเพื่อประโยชน์ของประชาชนโดยรวม ซึ่งบางกรณีรัฐต้องบังคับให้บุคคลต้องกระทำการหรืองดเว้นการบางอย่าง เพื่อการที่จะใช้อำนาจในการบริหารรัฐกิจให้สำเร็จลุล่วงไปตามเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ ซึ่งอาจมีการละเมิดต่อสิทธิและเสรีภาพของบุคคลในด้านต่าง ๆ แต่ก็เท่าที่จำเป็น เหตุนี้รัฐที่มีการปกครองภายใต้กฎหมายย่อมจะต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรของรัฐกับประชาชนภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมายอันเป็นรูปแบบของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายแม่บทที่สำคัญยิ่งซึ่งในการบริหารประเทศสำหรับประเทศไทยนั้น ได้พยายามพัฒนาแก้ไขบทบัญญัติของกฎหมายในเรื่องการรับรองและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลในทางสังคมไว้หลายประการ ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญจากอดีตจนถึงปัจจุบันอย่างกรณีของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้มีการบัญญัติรับรองไว้ เช่น สิทธิของบุคคลในการได้รับการศึกษา⁶⁸ สิทธิในการได้รับบริการทางสาธารณสุข⁶⁹ สิทธิในการได้รับการคุ้มครองจากรัฐ⁷⁰ สิทธิในการได้รับการเลี้ยงดูและการศึกษาอบรมจากรัฐ⁷¹ สิทธิในการได้รับการช่วยเหลือจากรัฐ⁷² สิทธิคนพิการหรือ

⁶⁸ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550, มาตรา 48.

⁶⁹ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550, มาตรา 50.

⁷⁰ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550, มาตรา 51.

⁷¹ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550, มาตรา 51 วรรค 3.

⁷² รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550, มาตรา 52.

ทพพลภาพ⁷³ สิทธิในการรับทราบข้อมูลข่าวสารหรือข่าวสารณะ⁷⁴ สิทธิทางการเมือง⁷⁵ อันถือเป็น สิทธิและเสรีภาพในทางสังคมที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้บัญญัติ รับรองให้แก่พลเมืองของประเทศไทย

สำหรับกรณีของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีของไทยจะเห็นได้ว่า การคุ้มครองสิทธิ ทางสังคมยังไม่ชัดเจนบางประการ เช่น สิทธิทางการศึกษา สิทธิในการประกอบอาชีพ สิทธิทาง การเมือง เป็นต้น ซึ่งสิทธิดังกล่าวได้ถูกจำกัดลง เนื่องจากสภาพสังคมปัจจุบันได้กำหนดให้บุคคล เหล่านี้เปรียบเสมือนผู้ที่กระทำความผิด โดยปริยายทั้งที่ยังไม่มีคำพิพากษาถึงที่สุด ตัวอย่างเช่น กรณีกระทำความผิดขณะที่กำลังศึกษาอยู่ หากเข้าสู่ขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรม ไม่ว่าจะเป็น ในชั้นของพนักงานสอบสวน หรือชั้นการพิจารณาของศาลก็ตาม สถาบันการศึกษาเกือบทุกสถาบัน ย่อมต้องใช้มาตรการในการตัดสิทธิในการศึกษาทันที ไม่ว่าจะเป็นการให้พักการศึกษา หรือให้ออก จากสถาบันการศึกษา โดยไม่ได้พิจารณาหรือไตร่ตรองแต่อย่างใด ว่าบุคคลดังกล่าวมีการกระทำเข้า ข่ายความผิดหรือมีเจตนากระทำความผิดหรือไม่ ทั้งนี้ โดยอ้างเหตุเพียงได้มีการกระทำผิด กฎระเบียบของสถาบัน กรณีดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า สภาพสังคมปัจจุบันยังไม่ให้การคุ้มครองแก่ สิทธิทางการศึกษาของผู้ต้องหาหรือผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาแต่อย่างใด ซึ่งกรณีดังกล่าวไม่ สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญที่บัญญัติให้บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่ น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย หรือแม้แต่ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479 มาตรา 27 ก็ได้กำหนดให้อำนาจของอธิบดีกรม ราชทัณฑ์ในการออกข้อบังคับว่าด้วยการศึกษาและอบรมผู้ต้องขังหรือนักโทษ และในมาตรา 28 ได้กำหนดเกี่ยวกับการใช้อุปกรณ์ในการศึกษาอบรม เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ สมุด หนังสือ โดยให้ รัฐหรือกรมราชทัณฑ์เป็นผู้จัดหาให้ แต่หากกรณีที่ผู้ต้องขังหรือนักโทษจะจัดหาเองจะต้องได้รับ อนุญาต ซึ่งเป็นการสอดคล้องกับหลักมาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหรือนักโทษที่ กำหนดให้เรือนจำจะต้องจัดให้นักโทษทุกคนได้รับการศึกษาหรือศึกษาต่อเท่าที่นักโทษนั้นจะ สามารถรับประโยชน์จากการศึกษาได้ ดังนั้น สิทธิทางการศึกษาจึงเป็นสิทธิทางสังคมที่สำคัญ และเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานอย่างหนึ่งที่บุคคลในสังคมพึงได้รับ โดยเฉพาะผู้ต้องหาหรือผู้ต้องขังที่ส่วน ใหญ่แล้วจะมีการศึกษาอยู่ในระดับที่ต่ำ การศึกษาจะเป็นประโยชน์ในการที่จะพัฒนาบุคลิกภาพ ของตนเองในการที่จะกลับตัวเป็นพลเมืองดีและไม่ไปกระทำความผิดซ้ำอีกครั้ง รัฐหรือหน่วยงาน

⁷³ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550, มาตรา 53.

⁷⁴ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550, มาตรา 55.

⁷⁵ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550, มาตรา 71.

ที่เกี่ยวข้องจำเป็นจะต้องตระหนักถึงประโยชน์ที่จะได้รับ และควรแสวงหามาตรการในการคุ้มครองสิทธิดังกล่าว ให้สอดคล้องกับระบบการศึกษาของชาติให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะจะเป็นประโยชน์ทั้งต่อตัวผู้ต้องหาหรือผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีและต่อประเทศชาติด้วย

นอกจากนี้ ในเรื่องของสิทธิในการประกอบอาชีพของบุคคลที่เคยมีประวัติอยู่ในหน่วยงานที่เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม เช่น สำนักงานตำรวจแห่งชาติ เรือนจำหรือทัณฑสถาน หรือบุคคลที่เคยเป็นผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี ในสังคมไทยปัจจุบัน หลังจากที่กระบวนการยุติธรรมสิ้นสุดลงไม่ว่าด้วยกรณีใด ยังประสบปัญหาในเรื่องที่สังคมไม่ให้การยอมรับเนื่องจากสังคมเข้าใจและถือว่าคุณคนดังกล่าวนั้นเคยต้องขังหรือต้องโทษอยู่ในเรือนจำ ถือเป็นผู้ที่เคยกระทำความผิดมาก่อน ดังนั้น จึงมีผลกระทบอย่างมากเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะการเข้าสมัครงานในหน่วยงานต่างๆ ที่ได้กำหนดหลักเกณฑ์ไว้เป็นบรรทัดฐานเกือบทั้งสิ้น โดยเฉพาะหน่วยงานของรัฐ ที่ได้กำหนดไว้ชัดเจนในกรณีรับบุคคลเข้าทำงานว่า “ต้องไม่เป็นผู้ที่เคยเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดทางอาญา” ซึ่งจะเห็นได้ว่า มาตรการดังกล่าวเป็นการจำกัดสิทธิเสรีภาพในการประกอบอาชีพของบุคคล ทำให้เกิดปัญหาทางสังคมตามมาหลายประการ หรืออาจทำให้บุคคลดังกล่าวนั้นกลับไปกระทำความผิดซ้ำอีกครั้ง เพราะเนื่องจากสังคมไม่ยอมรับที่จะให้ตนเองสามารถประกอบอาชีพได้ กรณีดังกล่าวจึงถือเป็นปัญหาที่สำคัญที่สังคมหรือหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องหามาตรการในการแก้ไขปรับปรุง เพื่อให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดที่มุ่งคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคล ตลอดจนคำนึงถึงหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และหลักแห่งความเสมอภาค

(4) สิทธิและเสรีภาพทางการเมือง

ในประเทศระบอบประชาธิปไตยที่มีการปกครองโดยรัฐธรรมนูญ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทาง การเมืองเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เนื่องจากจะทำให้ประชาชนหรือบุคคลสามารถใช้สิทธิเสรีภาพในทางการเมืองที่ได้รับรองไว้ในรัฐธรรมนูญได้อย่างถูกต้อง เช่น การใช้สิทธิเลือกตั้ง การสมัครรับเลือกตั้ง และการร่วมชุมนุมเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในทางการเมือง สิทธิทางการเมืองถือเป็นสิทธิและเสรีภาพของบุคคลซึ่งเป็นพลเมืองของรัฐนั้นๆ ที่จะเป็นผู้ทรงสิทธิและเสรีภาพดังกล่าว สิทธิทางการเมืองโดยเฉพาะสิทธิในการเลือกตั้งนั้นถือเป็นสิทธิพื้นฐานของหลักประชาธิปไตย และหลักอภิปไตยเป็นของปวงชน สิทธิพื้นฐานดังกล่าวนี้จึงถือเป็นของประชาชนของรัฐนั้นเท่านั้น ดังนั้น ประชาชนทุกคนจึงมีสิทธิเสรีภาพและมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างเจตนารมณ์ของรัฐในทางการเมือง แม้ว่าบุคคลนั้นอาจจะต้องถูกจำกัดสิทธิเสรีภาพบางประการเนื่องจากได้กระทำการอันมีลักษณะที่สังคมเห็นว่ามีความผิด จึงจำเป็นต้องถูกควบคุมตัวไว้โดยอำนาจรัฐ กล่าวคือ บุคคลที่เป็นผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีซึ่งถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำเนื่องจากอยู่

ระหว่างการพิจารณาคดีของศาล แต่ตราบไต่ที่ยังไม่มีคำพิพากษาถึงที่สุดก็ยังคงถือว่าบุคคลดังกล่าว นั้นยังเป็นผู้บริสุทธิ์และมีสิทธิเสรีภาพตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดเช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป แต่ใน สภาพปัญหาปัจจุบัน แม้ว่าประเทศไทยจะมีการปฏิรูปการเมืองการปกครองเมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 และยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 โดยได้ยกร่าง รัฐธรรมนูญใหม่ในปี พุทธศักราช 2550 ออกมาบังคับใช้ในประเทศ แต่รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวนี้ ก็ยังไม่ได้ให้การคุ้มครองในเรื่องสิทธิเสรีภาพทางการเมืองของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีเช่นเดิม ซึ่งจะเห็นได้จากการมีบทบัญญัติที่จำกัดสิทธิเสรีภาพทางการเมืองที่เห็นได้ชัดเจนในมาตรา 94 ซึ่ง บัญญัติว่า “บุคคลผู้มีลักษณะดังต่อไปนี้ในวันเลือกตั้งเป็นบุคคลต้องห้ามมิให้ใช้สิทธิเลือกตั้ง คือ

(1) ต้องคุมขังอยู่ในหมายของศาลหรือโดยคำสั่งที่ชอบด้วยกฎหมาย”

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า สิทธิเสรีภาพทางการเมืองของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาได้ ถูกจำกัดอย่างชัดเจนโดยรัฐธรรมนูญ ซึ่งกรณีดังกล่าวเปรียบเสมือนเป็นบุคคลที่กระทำความผิด และต้องคำพิพากษาถึงที่สุดหรือนักโทษเด็ดขาด อันเป็นการแสดงให้เห็นว่าในสภาพสังคมปัจจุบัน รัฐยังไม่สามารถแสวงหามาตรการทางกฎหมายที่ชัดเจนในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพทางการเมือง ของบุคคลที่เป็นผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีได้ ทั้งนี้บุคคลเหล่านี้ยังมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกับ บุคคลอื่น ๆ ในสังคมทุกประการ ตราบใดที่ยังไม่มีคำพิพากษาถึงที่สุด แต่สังคมกลับเห็นว่าเป็น บุคคลผู้กระทำความผิดซึ่งจะต้องถูกแยกออกไปจากสังคม โดยต้องรับโทษในเรือนจำ จึงไม่มีการ รับรองสิทธิเสรีภาพดังกล่าวไว้แต่ประการใด

2.5 แนวความคิดและความเป็นมาเกี่ยวกับการราชทัณฑ์ และสถานที่คุมขังในระหว่างพิจารณาคดี ของประเทศไทย

2.5.1 ความเป็นมาของการราชทัณฑ์

ในยุคก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กิจการเรือนจำได้สังกัดอยู่ ตามส่วนราชการต่างๆ สอดคล้องกับการปกครองแบบจตุสดมภ์ คือ แบ่งเป็นเรือนจำในกรุงเทพฯ มหานคร และเรือนจำในหัวเมืองชั้นนอก โดยเรือนจำในกรุงเทพมหานครมี 2 ประเภท คือ “คุก” ใช้ เป็นที่คุมขังผู้ต้องขังที่มีโทษตั้งแต่ 6 เดือนขึ้นไป อยู่ในสังกัดกระทรวงนครบาล และ “ตะราง” ใช้ เป็นที่คุมขังผู้ต้องขังที่มีโทษต่ำกว่า 6 เดือนหรือนักโทษที่มีไข้ผู้ร้าย อยู่ในสังกัดกระทรวง ทบวง กรมที่บังคับกิจการนั้นๆ ส่วนเรือนจำในหัวเมืองชั้นนอกมีที่คุมขังผู้ต้องโทษเรียกว่า “ตะราง” การ คุมขังอยู่ในความรับผิดชอบของผู้ว่าราชการเมืองหรืออาจส่งต่อไปให้กระทรวงมหาดไทย กระทรวง กลาโหมรับตัวไปคุมขัง แล้วแต่กรณี ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มี การปรับปรุงระเบียบราชการใหม่ โดยโปรดให้สร้างคุกใหม่ขึ้นเรียกว่า “กองมหันตโทษ” และให้

สร้างตารางใหม่ขึ้นเรียกว่า “กองลหุโทษ” สังกัดกระทรวงนครบาล และในปี พ.ศ. 2444 (ร.ศ. 120) ได้ทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะเรือนจำ ร.ศ. 120 ขึ้น เพื่อให้การจัดการเรือนจำเป็นไปอย่างเรียบร้อยยิ่งขึ้น จนถึงวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2458 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งกรมราชทัณฑ์ขึ้น โดยมีพระยาชัยวิชิตวิศิษฏ์ธรรมธาดา (จำ ญ ป้อมเพชร) เป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์คนแรก และต่อมาในปี พ.ศ. 2469 ได้เกิดภาวะตกต่ำทางเศรษฐกิจ งบประมาณรายได้รายจ่ายไม่ได้ดุลยภาพกัน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงยุบกรมราชทัณฑ์และให้ไปสังกัดกระทรวงยุติธรรม และต่อมาได้โอนกรมราชทัณฑ์ไปเป็นแผนกหนึ่ง คือ แผนกราชทัณฑ์ สังกัดกระทรวงมหาดไทย⁷⁶

ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองบ้านเมืองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 เป็นต้นมา รัฐบาลในระบอบการปกครองใหม่ได้ให้ความสำคัญกับการราชทัณฑ์ว่า เป็นภารกิจที่สำคัญของชาติที่สมควรที่จะได้รับการแก้ไขปรับปรุงโดยยึดหลักอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาที่ใช้กันอยู่ในนานาอารยประเทศ จึงได้ยกฐานะของการราชทัณฑ์เป็นกรมราชทัณฑ์ โดยให้มีหน้าที่เกี่ยวกับการเรือนจำ การกักกัน ผู้มีสันดานเป็นโจร การฝึกและอบรมเด็กดัดสันดาน และในปี พ.ศ. 2479 กรมราชทัณฑ์ได้พิจารณาเห็นว่าพระราชบัญญัติลักษณะเรือนจำ ร.ศ. 120 ใช้มาช้านาน มีบทบัญญัติที่ขัดแย้ง ไม่ทันสมัย ไม่สอดคล้องกับหลักอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา และระเบียบข้อบังคับของเรือนจำก็สับสนยากแก่การดำเนินการและยึดถือปฏิบัติ จึงได้เสนอร่างพระราชบัญญัติปรับปรุงแก้ไขใหม่ต่อสภาผู้แทนราษฎร และได้ประกาศใช้เป็นกฎหมายเรียกว่า “พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479” และได้ปรับปรุงออกกฎกระทรวงฯ ข้อบังคับ และระเบียบการให้เหมาะสมแก่สถานการณ์ ซึ่งได้จัดแบ่งส่วนราชการออกเป็นราชการบริหารส่วนกลาง และราชการบริหารส่วนภูมิภาคดังนี้

ก. ราชการส่วนกลาง มี 6 กอง คือ กองกลาง กองผลประโยชน์ กองทัณฑวิทยา กองมหันตโทษ กองลหุโทษ และกองอบรม

ข. ราชการบริหารส่วนภูมิภาค มีเรือนจำจังหวัดและเรือนจำอำเภอ⁷⁷

ในปี พ.ศ. 2482 กรมราชทัณฑ์ได้ตั้งกองในราชการบริหารส่วนกลางเพิ่มขึ้นอีก 2 กอง คือ กองเรือนจำภาค และกองนิคมฝึกอาชีพ (กักกัน) ต่อมาในปี พ.ศ. 2485 ได้เปลี่ยนชื่อกองมหันตโทษเป็นเรือนจำกลางบางขวาง และกองลหุโทษเป็นเรือนจำกลางประจำเขตในราชการ

⁷⁶ สืบค้น 7 กุมภาพันธ์ 2558, จาก http://www.correct.go.th/correct2009/index.php?action=showcontent&c_id=3.

⁷⁷ จาก *ประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์แห่งประเทศไทยและการปรับปรุงกิจการราชทัณฑ์ในปัจจุบัน* (น. 11-12), โดย กระทรวงมหาดไทย กรมราชทัณฑ์, 2519, กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.

บริหารส่วนกลาง และต่อมาในปี พ.ศ. 2496 กรมราชทัณฑ์ได้เพิ่มกองใหม่ในราชการบริหารส่วนกลางอีก 3 กอง คือ กองเรือนจำกลางคลองเปรม กองทัณฑสถานวัยหนุ่ม และกองโรงเรียนฝึกอาชีพ และนอกจากนี้ยังได้เปลี่ยนชื่อกองผลประโยชน์เป็น “กองผลิตกรรม” กองทัณฑวิทยาเป็น “อาชญาวิทยา” และกองนิคมฝึกอาชีพเป็น “สถานกักกัน” ด้วย และต่อมาในปี พ.ศ. 2502 ได้เปลี่ยนชื่อ กองผลิตกรรมเป็น “กองฝึกวิชาชีพ” เรือนจำกลางประจำเขตเป็น “เรือนจำเขต” และเพิ่มกองใหม่ขึ้นอีกคือ กองแพทย์ ทัณฑสถานเปิด สถานกักขังกลาง สถานกักขังเขต และสถานอบรมและฝึกอาชีพผู้ถูกควบคุม และต่อมาในปี พ.ศ. 2506 ได้มีการแบ่งส่วนราชการกรมราชทัณฑ์ใหม่ โดยการยกเลิกกองกลาง กองอบรม ทัณฑสถานวัยหนุ่ม ทัณฑสถานเปิด และสถานอบรมและฝึกอาชีพผู้ถูกควบคุม เปลี่ยนชื่อสถานกักขังกลางเป็นสถานที่กักขังกลาง สถานกักขังเขตเป็นสถานที่กักขังเขต กองอาชญาวิทยาเป็นส่วนอาชญาวิทยา และต่อมาในปี พ.ศ. 2531 ได้มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการของกรมราชทัณฑ์ใหม่อีก กล่าวคือ ในราชการบริหารส่วนกลางแบ่งออกเป็นกองและหน่วยงานต่างๆ ดังนี้ คือ สำนักงานเลขาธิการกรม กองคลัง กองการเจ้าหน้าที่ กองทัณฑวิทยา กองทัณฑปฏิบัติ กองพัฒนาพฤตินิสัย กองแพทย์ เรือนจำกลาง เรือนจำพิเศษ ทัณฑสถานฝึกอบรม และฝึกอาชีพ ศูนย์ฝึกอบรมพิเศษ สถานกักกันและสถานกักขัง ในราชการบริหารส่วนภูมิภาคแบ่งเป็นเรือนจำจังหวัดและเรือนจำอำเภอ และต่อมาในปี พ.ศ. 2536 ได้มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมราชทัณฑ์ใหม่อีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ ในราชการบริหารส่วนกลางแบ่งออกเป็นกองและหน่วยงานต่างๆ ดังนี้ คือ สำนักงานเลขาธิการกรม กองคลัง กองการเจ้าหน้าที่ กองทัณฑปฏิบัติ กองทัณฑวิทยา กองพัฒนาพฤตินิสัย กองแพทย์ ทัณฑสถาน เรือนจำกลาง เรือนจำพิเศษ ศูนย์อบรมพิเศษ สถานกักกัน สถานกักขัง และสถานอบรมและฝึกอาชีพ ในราชการบริหารส่วนภูมิภาคแบ่งออกเป็นเรือนจำจังหวัดและเรือนจำอำเภอ และในที่สุดกรมราชทัณฑ์ได้มีการจัดแบ่งส่วนราชการใหม่ตามพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมราชทัณฑ์ กระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2539 เพื่อให้สอดคล้องกับอำนาจหน้าที่ของกรมราชทัณฑ์ โดยนับแต่ปี พ.ศ. 2545 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันได้มีการปฏิรูประบบราชการ กรมราชทัณฑ์จึงได้ย้ายไปสังกัดกระทรวงยุติธรรม ซึ่งจะเห็นได้ว่า กรมราชทัณฑ์มีประวัติความเป็นมายาวนานพอสมควรและงานราชทัณฑ์ได้มีการแก้ไขปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและมีวิวัฒนาการมาโดยตลอด โดยแบ่งการบริหารงานราชทัณฑ์ออกเป็นราชการบริหารส่วนกลางและส่วนภูมิภาค⁷⁸

⁷⁸ จาก *แผนกิศทางกรมราชทัณฑ์ในทศวรรษ* (น. 2536-2545), โดย กระทรวงมหาดไทย กรมราชทัณฑ์, 2537, กรุงเทพฯ: ราชทัณฑ์.

ทฤษฎีการลงโทษและวัตถุประสงค์ของการลงโทษ

ทฤษฎีการลงโทษ⁷⁹ การลงโทษ คือ การปฏิบัติกรอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้ที่ได้รับการปฏิบัตินั้นต้องได้รับผลร้าย เนื่องมาจากการที่บุคคลผู้นั้นได้ฝ่าฝืนแนวปฏิบัติอันเป็นกติกาของสังคม โดยที่รัฐจะเป็นผู้ทำหน้าที่จัดการให้ผู้กระทำความผิดได้รับผลร้ายนั้นๆ การลงโทษจึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการป้องกันสังคมจากผู้กระทำความผิด ซึ่งมี 4 ทฤษฎีใหญ่ด้วยกัน คือ ทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทน ทฤษฎีการลงโทษแบบบรรณาธิปไตย ทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด (Rehabilitative Theory) และทฤษฎีการลงโทษเพื่อคุ้มครองสังคม (Social Protection Theory)

1. ทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทน เป็นปฏิกิริยาของสังคมที่มีต่อพฤติกรรมที่ขัดต่อกฎหมายในลักษณะแก้แค้นทดแทน ซึ่งเกิดขึ้นในสภาวะธรรมชาติของคนในความสัมพันธ์กับโลกภายนอกและมีมาตั้งแต่โบราณกาล ทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทนนี้ไม่ได้สนใจต่ออนาคตของผู้ถูกลงโทษหรือของสังคม สนใจแต่เพียงอย่างเดียว คือ สนใจพฤติกรรมหรือการกระทำในอดีตของผู้กระทำความผิด เมื่อมีการกระทำความผิดเกิดขึ้นไม่ว่าร้ายแรงมากน้อยประการใด ผู้กระทำความผิดสมควรได้รับโทษตามนั้น ในปัจจุบันนี้การลงโทษตามทฤษฎีนี้มีแนวโน้มจะนำกลับมาใช้ในประเทศสหรัฐอเมริกาอีก เพราะเหตุว่าการลงโทษเพื่อวัตถุประสงค์ประการอื่น เช่น เพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิดไม่ได้ผลในการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิดเท่าที่ควร

2. ทฤษฎีการลงโทษแบบบรรณาธิปไตย นักอาชญาวิทยาสำนักคลาสสิก ซึ่งมี ซีซาร์ เบ็คคาเรีย (Cesare Beccaria) (ค.ศ. 1718-1794) และเจเรมี เบนธัม (Jeremy Bentham) (ค.ศ. 1748-1832) เป็นผู้นำเสนอทฤษฎีการลงโทษแบบบรรณาธิปไตยโดยมีหลักการเบื้องต้นว่า คนเรากระทำความผิดโดยเจตนา และก่อนจะลงมือกระทำก็ได้พิจารณาใคร่ครวญแล้วจึงลงมือกระทำ เพราะฉะนั้น รัฐจึงควรบัญญัติความผิดและโทษสำหรับความผิดนั้นอย่างชัดเจน เมื่อมีกฎหมายบัญญัติชัดเจนอย่างนั้นแล้ว ผู้ที่ฝ่าฝืนย่อมจะถูกลงโทษตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ ทั้งนี้การลงโทษจะต้องทำอย่างรวดเร็ว แน่นอน เสมอภาคกันและรุนแรงตามโทษที่กำหนดไว้ การลงโทษดังกล่าวย่อมจะมีประโยชน์ต่อสังคมในด้านการลดอาชญากรรมและส่งเสริมให้คนทั่วไปเคารพกฎหมาย

3. ทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด นักอาชญาวิทยาสำนักโพซิทิฟ ซึ่งมี ซีซาร์ ลอมโบโซ (Cesare Lombroso) (ค.ศ. 1835-1909) เป็นผู้เสนอเห็นว่าอาชญากรรมเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งในสังคมเช่นเดียวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น ฟักร้อง ฟ้าผ่า พายุพัด เป็นต้น โดยผู้ประกอบอาชญากรรมหาได้มีเจตนาที่จะกระทำผิดกฎหมายไม่ เพราะฉะนั้น เมื่อ

⁷⁹ สืบค้น 14 กุมภาพันธ์ 2558, จาก 61.19.241.70/rkj/uploadword/691441.doc.

ผู้ประกอบอาชญากรรมไม่ได้มีเจตนาประกอบอาชญากรรม การลงโทษผู้ประกอบอาชญากรรมตามโทษที่กฎหมายกำหนดไว้จึงน่าจะเป็นการไม่ถูกต้อง นักอาชญาวิทยาสำนักนี้เน้นการศึกษาที่ตัวผู้กระทำความผิดเพื่อจะค้นหาสาเหตุในการกระทำความผิดโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ว่าเพราะเหตุใดจึงกระทำผิดกฎหมาย

4. ทฤษฎีการลงโทษเพื่อคุ้มครองสังคม นักอาชญาวิทยาสำนักป้องกันสังคม (Social Defence School) ซึ่งมี ฟิโลโป กรามาติกา (Philipo Gramatica) และมาร์ค แอนเซล (Mark Ancel) เป็นผู้นำ มีทัศนะเกี่ยวกับอาชญากรรมเช่นเดียวกับนักอาชญาวิทยาสำนักโพซิทิฟ แต่มีทัศนะในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดต่างจากสำนักโพซิทิฟตรงที่ นักกฎหมายอาญาเข้ามาเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด และแตกต่างไปจากนักอาชญาวิทยาสำนักคลาสสิกในแง่ที่ว่า เน้นการคุ้มครองสังคมโดยการแก้ไขปรับปรุงและอบรมบ่มนิสัยผู้กระทำความผิดมากกว่าการลงโทษ ทฤษฎีคุ้มครองสังคมนี้มีมานานแล้วและแนวความคิดนี้ได้พัฒนาเรื่อยมาจนเป็นสำนักป้องกันสังคม ในปัจจุบันนักอาชญาวิทยาสำนักนี้ให้ความสนใจในเรื่องดังนี้ คือ

- 1) บุคลิกภาพของผู้กระทำความผิด
- 2) กฎหมายอาญา และ
- 3) การควบคุมสิ่งแวดล้อมเพื่อให้สังคมดีขึ้นและเพื่อป้องกันอาชญากรรม

วัตถุประสงค์ของการลงโทษ⁸⁰ กฎหมายอาญานั้นไม่มุ่งเน้นเพียงแต่การใช้โทษเป็นมาตรการบังคับทางอาญาเพื่อลงโทษแก่บุคคลที่กระทำความผิด แต่ให้ออกาสบุคคลที่จะแก้ไขพฤติกรรมให้กลับเป็นคนดีและกลับคืนสู่สังคมโดยการเลือกใช้วิธีการเพื่อความปลอดภัยเป็นมาตรการป้องกันพิเศษอีกประการหนึ่ง โดยการนำมาบังคับใช้แทนมาตรการลงโทษทางอาญาหรือใช้ควบคู่กันไปเพื่อให้การดำเนินคดีอาญาและการอำนวยความยุติธรรมทางอาญาสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ทั้ง 2 ประการของกฎหมายอาญา ได้แก่

1. การป้องกันทั่วไป กล่าวคือ ลงโทษการกระทำที่ละเมิดต่อกฎหมายเพื่อให้ผู้กระทำความผิดทราบว่าได้กระทำในสิ่งที่สังคมไม่ยอมรับและให้บุคคลอื่นเห็นว่าหากมีการกระทำเช่นนี้เกิดขึ้น การกระทำนั้นก็จะไม่เป็นที่ยอมรับ บุคคลย่อมจักต้องได้รับโทษจากการกระทำที่ผิดต่อกฎหมาย

2. การป้องกันพิเศษ กล่าวคือ เป็นการป้องกันมิให้ผู้ที่เคยกระทำความผิดกลับมาก่ออันตรายต่อสังคมอีกในอนาคต โดยการใช้มาตรการฟื้นฟูและป้องกันประเภทต่างๆ

⁸⁰ หลักกฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษจำคุก (น. 33-38). เล่มเดิม.

มีวัตถุประสงค์ให้ผู้ได้รับโทษรู้สึกสำนึกว่าการกระทำของตนเองเป็นการกระทำผิดอันเป็นพฤติกรรมที่คนในสังคมส่วนใหญ่ไม่ประสงค์ให้เกิดเหตุการณ์เช่นนั้น ต้องเข้าสู่กระบวนการแก้ไขพฤติกรรมมนุษย์ เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ไม่ดีนั้นให้หมดไป เรื่องนี้ในทางทฤษฎีหรือปรัชญาการลงโทษได้อธิบายถึงวัตถุประสงค์ของการลงโทษที่สำคัญมีดังนี้

(1) การลงโทษเพื่อเป็นการทดแทน (Retribution) ตามวัตถุประสงค์ข้อนี้ของการลงโทษจะเป็นไปเพื่อความยุติธรรม ผู้ใดกระทำความผิดก็จะต้องได้รับโทษเป็นการทดแทน หรือจะพูดอีกอย่างหนึ่ง คือ การกระทำความผิดเป็นกรรมชั่ว เมื่อผู้ใดกระทำความผิดก็ต้องชดใช้กรรมของตน โดยการรับโทษ นักปรัชญาชาวเยอรมัน Immanuel Kant ได้ให้เหตุผลสนับสนุนความคิดตามทฤษฎีนี้และยังมีความคิดว่า ถ้าสังคมไม่ลงโทษผู้กระทำความผิดก็เท่ากับสังคมยอมรับรองการกระทำของเขา และด้วยเหตุนี้ก็มีผลเสมือนว่าสังคมเป็นผู้สนับสนุนให้กระทำความผิด และท่านได้กล่าวไว้ในหนังสือ Philosophy of Law ว่า “จะใช้การลงโทษเป็นเพียงเครื่องมือเพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างอื่นไม่ได้ ไม่ว่าจะเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ลงโทษเองหรือแก่สังคมเป็นส่วนรวมก็ตาม การลงโทษในทุกกรณีจะต้องเนื่องมาจากเหตุว่าบุคคลที่ถูกลงโทษได้กระทำความผิดเท่านั้น ทั้งนี้เพราะเป็นการไม่บังควรที่จะปฏิบัติต่อบุคคลหนึ่งเพียงเพื่อจะเป็นเครื่องมือให้บังเกิดผลแก่บุคคลอื่น ทุกคนมีสิทธิในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์ในอันที่จะไม่ถูกปฏิบัติเช่นนั้น” ความผิดที่ได้กระทำและโทษที่ได้รับจะต้องเป็นสัดส่วนที่เหมาะสมกัน

การที่รัฐเข้ามารับหน้าที่ลงโทษผู้กระทำความผิดเพื่อเป็นการทดแทนก็เพื่อป้องกันมิให้มีการแก้แค้นกันเองทำให้สังคมวุ่นวายเพราะจะมีการแก้แค้นกันเองโดยไม่สิ้นสุด ซึ่งแสดงถึงความไร้ประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ในขณะที่เดียวกันก็เพื่อช่วยเหลือผู้ที่อ่อนแอกว่าให้ได้รับความเป็นธรรม โดยการลงโทษผู้กระทำความผิดให้ได้รับผลร้ายที่สาสมและทดแทนกันอย่างยุติธรรม วัตถุประสงค์ในการลงโทษข้อนี้เป็นวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับความรู้สึกของประชาชนส่วนใหญ่ในทุกสังคม แม้ว่าจะเป็นวัตถุประสงค์ที่ปัจจุบันเริ่มที่จะลดความสำคัญลง เพราะสังคมมีเหตุผลหรือวัตถุประสงค์อื่นในการที่จะใช้ลงโทษผู้กระทำความผิดมากขึ้น ประกอบกับวัตถุประสงค์ในการลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทนก็มีจุดอ่อนหลายประการ คือ

1. การลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทนไม่ได้พิจารณาถึงประโยชน์ในอนาคต คือ ไม่ได้พิจารณาถึงว่าการลงโทษนั้นจะมีผลในการป้องกันไม่ให้มีการกระทำความผิดเกิดขึ้นอีกหรือไม่ การลงโทษเพื่อการทดแทนมิได้ทำให้เกิดผลอะไรกลับคืนมาในเชิงความคิดในการรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมในอนาคต

2. การลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทนไม่ได้คำนึงถึงความจำเป็นของสังคม แต่คำนึงถึงความเหมาะสมของโทษกับความผิดที่กระทำ ฉะนั้น เมื่อได้ลงโทษผู้กระทำความผิดตามอัตราโทษ

แล้วก็ต้องปล่อยตัวออกมาต่างๆ ที่ยังเป็นอันตรายต่อสังคมอยู่ หรือเช่นกรณีการตัดมือผู้กระทำผิดฐานลักทรัพย์ สังคมจะไม่ได้อะไรจากการลงโทษดังกล่าว นอกจากคนพิการซึ่งทำให้เป็นภาระแก่สังคมที่จะต้องเลี้ยงดูต่อไป

3. เป็นการยากมากที่จะวัดขนาดความรุนแรงของโทษกับความผิดว่ามีความเท่าเทียมกันจริงหรือไม่ เพราะในสภาพความเป็นจริง สังคมยังไม่สามารถมีมาตรการใดๆ ที่จะลงโทษให้ได้ สัดส่วนกับความผิดอย่างแท้จริงได้ เช่น กรณีการลักทรัพย์ การจะลงโทษอย่างไรจึงจะสาสม หากจะใช้โทษจำคุกจะต้องจำคุกกี่ปีจึงจะทดแทนกันได้ เป็นเรื่องของความรู้สึกทั้งสิ้น ยังไม่มีมาตรฐานใดๆ ที่จะวัดได้ว่าทดแทนกันได้ ปัญหาจึงเกิดว่าผู้กระทำความผิดถูกลงโทษอย่างยุติธรรมหรือผู้เสียหายได้รับการตอบแทนที่ยุติธรรมหรือไม่

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้เองทำให้วัตถุประสงค์ในการลงโทษเพื่อการแก้แค้นทดแทนลดความสำคัญลงในปัจจุบันแต่ก็ยังคงมีอยู่ ทั้งนี้เพราะยังสอดคล้องกับความรู้สึกของผู้เสียหายและประชาชนทั่วไปในการที่จะทำให้ผู้กระทำความผิดได้รับการลงโทษเพื่อทดแทนให้สาสมกัน

(2) การลงโทษเพื่อเป็นการข่มขู่ (Deterrence) มีหลักการว่า การลงโทษจะคำนึงถึงแต่เพียงผลของการลงโทษต่อตัวผู้กระทำความผิดเท่านั้น ไม่ได้คำนึงถึงผลต่อประชาชนทั่วไปด้วย วัตถุประสงค์ในการลงโทษผู้กระทำความผิดก็เพื่อประโยชน์ 2 ประการ คือ

1. มีผลแก่ตัวผู้กระทำความผิด ทำให้ผู้กระทำความผิดซึ่งถูกลงโทษมีความเข็ดหลาบไม่กล้ากระทำอีก

2. เป็นตัวอย่างให้กับคนทั่วไปได้เห็นว่า เมื่อกระทำความผิดแล้วจะต้องได้รับโทษเพื่อคนทั่วไปจะได้ทราบจะได้เกรงกลัวไม่กล้ากระทำความผิดขึ้นบ้าง ทำให้เกิดความยับยั้งชั่งใจไม่กล้ากระทำความผิดเช่นนั้นอีก

การข่มขู่ดังกล่าวทำให้เกิดความกลัวที่จะถูกลงโทษ จะทำให้หลายคนไม่กล้ากระทำความผิดแล้วยังมีผลทำให้คนทั่วไปคิดว่าการกระทำความผิดเป็นสิ่งที่พึงหลีกเลี่ยง ซึ่งการที่จะทำให้การลงโทษมีผลในทางข่มขู่และยับยั้ง เรย์ เจฟเฟอร์รี่ กล่าวไว้ว่า จะต้องทำให้การลงโทษนั้นมีความแน่นอน รวดเร็ว เสมอภาคและเป็นโทษที่เหมาะสม กล่าวคือ มีลักษณะ 4 ประการ คือ

1. การลงโทษต้องมีความแน่นอนในการนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ กล่าวคือ เมื่อมีการกระทำความผิดเกิดขึ้นแล้วจะต้องทำให้ผู้กระทำความผิดมีโอกาสหลุดรอดจากการถูกจับกุมลงโทษไปได้ยาก ซึ่งจะมีผลในการข่มขู่และยับยั้งให้คนทั่วไปและผู้กระทำความผิดเกิดความเกรงกลัวไม่กล้าเสี่ยงกระทำความผิดขึ้นอีก เพราะทำผิดแล้วต้องถูกจับก็ไม่คุ้มค่า

2. การลงโทษจะต้องสามารถกระทำได้อย่างรวดเร็ว เมื่อมีการกระทำความผิดเกิดขึ้นแล้วจะต้องสามารถนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษได้อย่างรวดเร็วให้เห็นผลทันตา จึงจะทำให้

ผู้กระทำความผิดและคนทั่วไปเห็นเป็นตัวอย่างว่าเมื่อกระทำความผิดแล้วจะได้รับผลร้ายเช่นไร ในทางตรงกันข้าม หากมีการกระทำความผิดเกิดขึ้นแล้ว อีก 3 ปีต่อมาก็สามารถจับกุมตัวผู้กระทำความผิดได้ หรืออีก 5 ปีต่อมากว่าศาลจะลงโทษผู้กระทำความผิด ก็จะทำให้คนทั่วไปลืมถึงเรื่องราวการกระทำความผิดที่เกิดขึ้นและทำให้การลงโทษไม่มีผลในการข่มขู่ยับยั้งเพราะไม่เห็นผลทันตา ดังนั้น หากเป็นกรณีการกระทำความผิดในคดีที่สะท้อนขวัญประชาชนหรือคดีที่ประชาชนให้ความสนใจ กระบวนการยุติธรรมโดยตำรวจ พนักงานอัยการ และศาลอาจร่วมมือกันในการเร่งดำเนินคดีเพื่อให้ผู้ต้องหาได้รับการพิจารณาตัดสินคดีโดยเร็ว ก็จะทำให้การลงโทษมีผลในการข่มขู่ยับยั้งมากขึ้น

3. การลงโทษต้องมีความเสมอภาค โดยผู้ที่กระทำความผิดจะต้องถูกลงโทษเท่าเทียมกัน ไม่มีการเลือกปฏิบัติ ซึ่งจะมีผลให้ผู้กระทำความผิดหรือผู้ที่คิดจะกระทำความผิดไม่มีโอกาสแก้ตัวหรือหาทางหลีกเลี่ยงหรือหาข้อยกเว้นจากการถูกลงโทษถ้าทำผิด การลงโทษจึงจะมีผลในการข่มขู่ยับยั้ง หากเมื่อมีการกระทำความผิดแล้วบางคนได้รับโทษ บางคนมีข้อยกเว้น ก็จะทำให้การลงโทษไม่ศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ต้องหาช่องทางที่จะหลบหนีหรือหาข้อยกเว้นที่ไม่ต้องรับโทษ ทำให้ไม่มีความเกรงกลัวต่อโทษ

4. การลงโทษจะต้องมีบทลงโทษที่เหมาะสมและตัดเทียมกับความผิด หากบทลงโทษเบาเกินไปไม่ได้สัดส่วนกับการกระทำความผิด ก็จะทำให้ผู้กระทำความผิดและคนทั่วไปไม่เกิดความเกรงกลัวและคุ้มค่าที่จะเลี่ยงกระทำความผิด แต่หากบทลงโทษหนักเกินไปก็จะทำให้ผู้กระทำความผิดพยายามปกปิดการกระทำความผิดของตนเอง โดยการทำร้ายเหยื่อหรือทำให้เหยื่อได้รับผลร้ายมากขึ้น เช่น หากใช้โทษประหารชีวิตกับการปล้นหรือข่มขืน จะกระตุ้นให้มีการปล้นแล้วฆ่าเจ้าทุกข์ หรือข่มขืนแล้วฆ่าเพื่อปกปิดการกระทำความผิดของตนเองเพราะโทษเท่ากัน ในขณะที่เดียวกันกระบวนการยุติธรรมจะต้องทำงานหนักมากขึ้นในการนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ เพราะยังมีโทษหนักยังต้องการพิสูจน์หรือมีพยานหลักฐานที่ชัดเจนศาลจึงจะสั่งลงโทษ หากพยานหลักฐานหรือการฟ้องร้องดำเนินคดีไม่รัดกุมพอก็จะเป็นโอกาสให้ผู้กระทำความผิดหลุดรอดจากการถูกลงโทษไปได้ ดังนั้น โทษจึงต้องมีความเหมาะสมและตัดเทียมกับการกระทำความผิดจึงจะมีผลในการข่มขู่ยับยั้ง

(3) การลงโทษเพื่อเป็นการปรับปรุงแก้ไข (Rehabilitation) มีแนวคิดว่าการลงโทษตามทฤษฎีปรับปรุงแก้ไขประสงค์เพียงเพื่อจะป้องกันไม่ให้บุคคลที่ได้กระทำความผิดมาแล้ว กลับมากระทำความผิดซ้ำอีก พยายามหาทางให้ผู้ที่ได้กระทำความผิดมาแล้วเกิดความยับยั้งไม่กระทำความผิดซ้ำขึ้นอีก ซึ่งทฤษฎีนี้เกิดขึ้นภายหลังทฤษฎีที่ 1 และทฤษฎีที่ 2 ที่กล่าวมาแล้ว โดยแนวคิดทฤษฎีนี้เห็นว่า การทำให้ผู้กระทำความผิดได้รับความยากลำบากหรือได้รับผลร้ายด้วยการ

ลงโทษแต่เพียงอย่างเดียวไม่น่าจะทำให้คนประพฤติดุศีลขึ้น หรือสำนึกในการกระทำที่ไม่ดีของตัวเอง ประกอบกับเห็นว่า การลงโทษเพื่อการข่มขู่ไม่มีผลเป็นการป้องกันไม่ให้ผู้กระทำความผิดที่ได้รับโทษแล้วกลับใจไม่กระทำความผิดซ้ำอีก ไม่เป็นสิ่งที่ช่วยให้ผู้กระทำความผิดมีความสามารถที่จะกลับตัวเป็นคนดีได้เลย

(4) การลงโทษเพื่อเป็นการตัดโอกาสกระทำความผิดได้อีก (Incapacitation) เป็นวัตถุประสงค์หรือแนวคิดที่มุ่งทำให้ผู้กระทำความผิดหมดโอกาสกระทำความผิด อาจได้แก่ การจำคุกผู้กระทำความผิดไว้ตลอดชีวิต จำคุกมีกำหนดระยะเวลา การประหารชีวิต เป็นต้น โดยประสงค์จะกำจัดผู้กระทำความผิดให้ออกไปจากสังคมอย่างถาวรหรือชั่วคราวก็ตาม อันเป็นการป้องกันให้คนในสังคมอยู่ได้อย่างปลอดภัย ไม่ต้องหวาดระแวงภัยจากบุคคลนั้น ๆ อีกต่อไป

วัตถุประสงค์ของการลงโทษตามที่กล่าวมาแล้วเป็นพื้นฐานสำคัญในการลงโทษทางอาญา โดยในการนำไปใช้นั้นจะเน้นหนักไปในทางใดก็จะเป็นไปตามลักษณะทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น สภาพชีวิต ความเป็นอยู่ ศาสนา และแนวนโยบายแห่งรัฐ ในบางช่วงเวลาแนวคิดของทฤษฎีต่างๆ เหล่านี้อาจเป็นเครื่องมือของรัฐในการคุ้มครองป้องกันสังคมในสถานการณ์ที่วิกฤตได้ หากเราพิจารณาประวัติการลงโทษทางอาญาตั้งแต่อดีตของประเทศไทยในยุคสุโขทัย อยุธยา เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน จะพบว่ามี การนำทฤษฎีต่าง ๆ มาใช้อย่างเห็นได้อย่างชัดเจน การนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้นั้นจะผสมกลมกลืนกันอยู่หลายแนวทฤษฎี ปรากฏในโทษและวิธีการบังคับโทษในทางอาญา

สำหรับวิธีการลงโทษที่สนองต่อวัตถุประสงค์นี้และใช้กันแพร่หลายในปัจจุบันก็คือ การจำคุกโดยการกันผู้กระทำความผิดออกไปจากสังคมให้สังคมปลอดภัย แต่การจำคุกเป็นวิธีการที่แยกผู้กระทำความผิดออกจากสังคมได้เป็นการชั่วคราว ผู้กระทำความผิดยังคงต้องกลับมาอยู่ในสังคมในท้ายที่สุด แม้จะเป็นโทษจำคุกตลอดชีวิตซึ่งต่อมาก็จะมีการลดโทษด้วยวิธีการต่าง ๆ จนที่สุดแล้วก็สามารถออกจากเรือนจำกลับเข้ามาสู่สังคมได้อีก และเมื่อกลับมาแล้วผู้กระทำความผิดอาจมีความโกรธแค้นสังคมมากยิ่งขึ้น เป็นผลต่อเนื่องจากการลงโทษที่เขาได้รับหรือการอยู่ในเรือนจำนานๆ ทำให้บุคคลนั้นปรับตัวเข้ากับสังคมยากขึ้น ประกอบกับโดยทั่วไปสังคมไม่ยอมรับบุคคลที่ผ่านการรับโทษจำคุกมาแล้ว คนเหล่านี้จึงมีตราบาปเป็นคนจี้คุก ไม่มีใครยอมรับ

2.5.2 แนวความคิดและความเป็นมาเกี่ยวกับสถานที่คุมขังระหว่างพิจารณาคดี

ในเรื่องผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีและสถานที่คุมขังระหว่างพิจารณาคดีนั้นมีบทกฎหมายที่เกี่ยวข้องดังนี้ คือ

พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479 มาตรา 4 (2)-(6) ซึ่งได้บัญญัติว่า

“มาตรา 4 ในพระราชบัญญัตินี้ เว้นแต่จะมีข้อความแสดงให้เห็นเป็นอย่างอื่น

- (2) “ผู้ต้องขัง” หมายความว่า รวมตลอดถึง นักโทษเด็ดขาด คนต้องขัง และคนฝาก
- (3) “นักโทษเด็ดขาด” หมายความว่า บุคคลซึ่งถูกขังไว้ตามหมายจำคุกภายหลังคำพิพากษาถึงที่สุด และหมายความรวมถึงบุคคลซึ่งถูกขังไว้ตามคำสั่งที่ชอบด้วยกฎหมายให้ลงโทษด้วย
- (4) “คนต้องขัง” หมายความว่า บุคคลที่ถูกขังไว้ตามหมายขัง
- (5) “คนฝาก” หมายความว่า บุคคลที่ถูกฝากให้ควบคุมไว้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาหรือกฎหมายอื่น โดยไม่มีหมายอาญา
- (6) “นักโทษพิเศษ” หมายความว่า นักโทษเด็ดขาดซึ่งส่งไปอยู่ทัณฑนิคมตามพระราชบัญญัตินี้”

มาตรา 11 วรรคสอง ซึ่งได้บัญญัติว่า “คนต้องขังและคนฝากให้แยกขังไว้ต่างหากจากนักโทษเด็ดขาด เท่าที่จะกระทำได้”⁸¹

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 89/1 ซึ่งได้บัญญัติว่า

“ในกรณีที่มีเหตุจำเป็นระหว่างสอบสวนหรือพิจารณา เมื่อพนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ ผู้บัญชาการเรือนจำ หรือเจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่จัดการตามหมายขังร้องขอหรือเมื่อศาลเห็นสมควร ศาลจะมีคำสั่งให้ขังผู้ต้องหาหรือจำเลยไว้ในสถานที่อื่นตามที่บุคคลดังกล่าวร้องขอหรือตามที่ศาลเห็นสมควรนอกจากเรือนจำก็ได้ โดยให้อยู่ในความควบคุมของผู้ร้องขอหรือเจ้าพนักงานตามที่ศาลกำหนด ในการนี้ ศาลจะกำหนดระยะเวลาตามที่ศาลเห็นสมควรก็ได้

ในการพิจารณาเพื่อมีคำสั่งตามวรรคหนึ่ง ศาลจะดำเนินการไต่สวนหรือให้ผู้เสียหายหรือเจ้าพนักงานที่เกี่ยวข้องตามหมายขังคัดค้านก่อนมีคำสั่งก็ได้

สถานที่อื่นตามวรรคหนึ่ง ต้องมิใช่สถานีตำรวจหรือสถานที่ควบคุมผู้ต้องหาของพนักงานสอบสวน โดยมีลักษณะตามที่กำหนดในกฎกระทรวง ซึ่งต้องกำหนดวิธีการควบคุมและมาตรการเพื่อป้องกันการหลบหนีหรือความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นด้วย

เมื่อศาลมีคำสั่งตามวรรคหนึ่งแล้ว หากภายหลังผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่ปฏิบัติตามวิธีการหรือมาตรการตามวรรคสามหรือพฤติการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไป ให้ศาลมีอำนาจเปลี่ยนแปลงคำสั่งหรือให้ดำเนินการตามหมายขังได้”⁸²

และข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในการประชุมสมัชชาสหประชาชาติว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด ครั้งที่ 1 ที่กรุงเจนีวา ในปี พ.ศ. 2498 ข้อ 8 ซึ่งได้กำหนดว่า

⁸¹ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479, มาตรา 4 (2)-(6) และมาตรา 11 วรรคสอง.

⁸² ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 89/1.

“ผู้ต้องขังต่างประเภทกัน พึงแยกคุมขังไว้คนละแห่งหรือคนละส่วนของทัณฑสถาน โดยคำนึงถึงเพศ อายุ ประวัติในทางอาชญากรรม เหตุผลในทางคดี และความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติ ต่อผู้ต้องขังเหล่านั้น ดังนั้น

ก. ผู้ต้องขังชายและหญิงพึงแยกไว้คนละทัณฑสถาน ทัณฑสถานแห่งใดใช้ควบคุมทั้งสองเพศแล้วไซ้ สถานที่ที่คุมขังหญิงพึงแยกเป็นเอกเทศโดยเด็ดขาด

ข. คนต้องระหว่างพิจารณาพึงแยกจากนักโทษเด็ดขาด

ค. ผู้ต้องโทษกักขังเกี่ยวกับหนี้สินและคดีแพ่งอื่นๆ พึงแยกจากผู้กระทำความผิดอาญา

ง. ผู้ต้องขังเยาว์วัยพึงแยกจากผู้ต้องขังผู้ใหญ่”

ข้อ 84 ได้กำหนดว่า

“(1) บุคคลซึ่งถูกจับกุมหรือคุมขังในข้อหาคดีอาญาไว้ที่สถานีตำรวจหรือเรือนจำที่ดี หากยังมีได้มีการพิจารณาพิพากษาตัดสินแล้ว ต่อไปข้อบังคับนี้จะเรียกว่า “คนต้องขังระหว่างพิจารณา”

(2) ผู้ต้องขังที่ยังไม่ถูกพิพากษาลงโทษ ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์และควรได้รับการปฏิบัติทำนองนั้น

(3) ใช้กฎหมายข้อบังคับที่พิทักษ์เสรีภาพส่วนบุคคลหรือกระบวนการพิจารณาที่บัญญัติไว้ต่อคนต้องขังระหว่างพิจารณาโดยปราศจากอคติ เขาควรได้รับประโยชน์แห่งการควบคุมเป็นพิเศษ ซึ่งจะได้อีกต่อไปเฉพาะที่สำคัญเท่านั้น”

ข้อ 85 ได้กำหนดว่า

“(1) คนต้องขังระหว่างพิจารณาพึงแยกขังจากนักโทษเด็ดขาด

(2) คนต้องขังระหว่างพิจารณาที่เยาว์วัยพึงแยกขังจากผู้ใหญ่ และถือเป็นหลักที่จะต้องแยกไว้ต่างทัณฑสถานกัน”

ข้อ 86 ได้กำหนดว่า “คนต้องขังระหว่างพิจารณาพึงให้อนอนแยกกันคนละห้องตามประเพณีนิยมที่แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่นและดินฟ้าอากาศที่ไม่เหมือนกัน”

ข้อ 87 ได้กำหนดว่า “เท่าที่จำกัดไว้ตามระเบียบข้อบังคับของเรือนจำ ถ้าคนต้องขังระหว่างพิจารณาประสงค์จะจ่ายเงินส่วนตัวจัดหาอาหารจากภายนอกโดยเจ้าหน้าที่เรือนจำหรือญาติมิตรจัดการให้ก็ทำได้ มิฉะนั้น เรือนจำต้องเป็นผู้จัดหาอาหารเลี้ยง”

ข้อ 88 ได้กำหนดว่า

“(1) ควรอนุญาตให้คนต้องขังระหว่างพิจารณาแต่งกายด้วยเสื้อผ้าส่วนตัวที่สะอาดเรียบร้อยได้

(2) ถ้าให้สวมเครื่องแบบเรือนจำ ก็ต้องต่างกับเครื่องแบบของนักโทษเด็ดขาด”

ข้อ 89 ได้กำหนดว่า “ควรให้คนต้องขังระหว่างพิจารณาได้ทำงานโดยความสมัครใจถ้าทำงานก็ควรได้รับค่าจ้างตอบแทน”

ข้อ 90 ได้กำหนดว่า “ควรอนุญาตให้คนต้องขังระหว่างพิจารณาซื้อหาหนังสือ หนังสือพิมพ์ เครื่องเขียน อุปกรณ์การประกอบอาชีพด้วยเงินส่วนตัวหรือของผู้อื่นเท่าที่ไม่ขัดต่อการดำเนินงานของศาล ความมั่นคงปลอดภัยและความเป็นระเบียบของเรือนจำ”

ข้อ 91 ได้กำหนดว่า “ควรให้แพทย์หรือทันตแพทย์ประจำตัวคนต้องขังระหว่างพิจารณาเข้าพบและตรวจรักษาได้ ถ้ามีเหตุผลเพียงพอและเสียค่าใช้จ่ายเอง”

ข้อ 92 ได้กำหนดว่า “คนที่ที่คนต้องขังระหว่างพิจารณาถูกคุมขัง ควรอนุญาตให้เขาแจ้งครอบครัวทราบ การสื่อสารกับญาติมิตรก็ควรอำนวยความสะดวกตามสมควร ตลอดจนการเยี่ยมเยียนของบุคคลเหล่านี้ควรให้อยู่ในข้อจำกัดและกำกับดูแลตามจำเป็นเท่าที่ไม่ขัดต่อการดำเนินการของศาล ความมั่นคงปลอดภัยและความเป็นระเบียบของเรือนจำ”

และข้อ 93 ได้กำหนดว่า “ในการต่อสู้คดีของคนต้องขังระหว่างพิจารณา ควรได้รับความช่วยเหลือทางกฎหมายโดยมีคิดค่าตอบแทน และควรให้ที่ปรึกษากฎหมายของเขาได้เข้าพบปะปรึกษารูปคดี เตรียมและให้คำแนะนำเป็นความลับเท่าที่สามารถจะทำได้ ทั้งควรจะให้เขามีอุปกรณ์การเขียนตามที่เขาประสงค์ การสนทนาระหว่างผู้ต้องขังและที่ปรึกษากฎหมาย (ทนายความ) ควรอยู่ในสายตาของเจ้าหน้าที่ตำรวจหรือเรือนจำ แต่ไม่จำเป็นต้องได้ยินการสนทนาด้วย”⁸³

ซึ่งจะเห็นได้ว่า การที่บทบัญญัติของกฎหมายได้บัญญัติความหมายของนักโทษเด็ดขาด คนต้องขัง และคนฝากไว้อย่างชัดเจนก็เพื่อให้แยกประเภทของบุคคลดังกล่าวให้ชัดเจนเพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติต่อบุคคลดังกล่าวให้แตกต่างกันและถูกต้องตามสิทธิที่บุคคลเหล่านั้นควรจะได้รับ กล่าวคือ ผู้ถูกกล่าวหาว่าได้กระทำความผิด มีอยู่ 2 ฐานะ คือ ฐานะผู้ต้องหา โดยถูกกล่าวหาว่าได้กระทำความผิดอาญาแต่ยังไม่ได้ถูกฟ้องต่อศาล กับฐานะจำเลย คือ ผู้ถูกกล่าวหาว่าได้กระทำความผิดอาญาซึ่งได้ถูกฟ้องต่อศาลแล้ว แต่อย่างไรก็ตาม ผู้ถูกกล่าวหาว่าได้กระทำความผิดทุกคนย่อมได้รับความรับรองคุ้มครองตามกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน ดังนั้น ในกรณีของคนที่ถูกกล่าวหาว่าได้กระทำความผิดอาญาจึงได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์อยู่จนกว่าศาลจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่าได้กระทำความผิด ดังนั้นเจ้าพนักงานในกระบวนการยุติธรรมจึงต้อง

⁸³ ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในการประชุมสมัชชาสหประชาชาติว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด ครั้งที่ 1 ที่กรุงเจนีวา ในปี พ.ศ. 2498, ข้อ 8 ข้อ 84-ข้อ 93.

ปฏิบัติต่อผู้ถูกกล่าวหาว่าได้กระทำความผิดซึ่งได้รับการสันนิษฐานไว้แล้วว่าเป็นผู้บริสุทธิ์อย่างมีมนุษยธรรมและตามความเหมาะสม เช่น จะถูกทรมานหรือได้รับการกระทำที่โหดร้ายผิดมนุษย์จากเจ้าพนักงานในกระบวนการยุติธรรมไม่ได้ และต้องได้รับการพิจารณาคดีจากศาลอย่างเป็นธรรมและเปิดเผยในความคิดที่ตนถูกกล่าวหาอีกด้วย